

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Мудролюбова Наталія Олександрівна

Гриф

Прим. № _____

УДК 341.231(485)(043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ
СОЦІАЛЬНА ДЕРЖАВА: ШЛЯХИ ЇЇ ФОРМУВАННЯ ТА
МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ КОРОЛІВСТВА ШВЕЦІЇ

12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових
учень

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ Н.О. Мудролюбова

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник:

Марущак Анатолій Іванович,
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2019

АНОТАЦІЯ

Мудролюбова Н. О. Соціальна держава: шляхи її формування та механізми реалізації на прикладі Королівства Швеції. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний педагогічний університет імені М.П Драгоманова, Київ; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Міністерство освіти і науки України, 2019.

Дисертаційна робота є першим у історії та теорії держави і права комплексним та всебічним дослідженням соціальної держави у теоретико-правовому та історико-порівняльному аспектах на прикладі шведської моделі соціальної держави – держави добробуту Королівства Швеції на основі вивчення шведських історико-правових першоджерел та інших нормативно-правових актів в оригіналі, особливостей шведської моделі соціальної держави, сучасного стану і основних тенденцій її розвитку, шляхів її формування та механізмів реалізації, поглибленні загальнотеоретичних уявлень стосовно класифікацій моделей соціальної держави та створенні окремої правової класифікації моделей соціальної держави.

Розглянуто, узагальнено та систематизовано джерельну базу дослідження, у якій вперше проаналізовано та введено в обіг на теренах вітчизняної науки автентичні зразки шведського законодавства в оригіналі, нормативно-правові акти, наукові праці, періодичні та публіцистичні видання та історичні джерела XII-XXI століть, адаптовано та введено в науковий обіг аналіз зарубіжних видань, які не використовувалися раніше у вітчизняній науці.

Досліджено онтологію соціальної думки від античності та стародавніх часів до сучасності та її практичні прояви на різних етапах еволюції суспільства і визначено історичні передумови виникнення та розвитку концепції соціальної держави. Визначено тенденцію розповсюдження та розширення соціальних

починань від поодиноких соціальних акцій до прийняття загальнонаціонального соціального законодавства, що склало підґрунтя сучасної соціальної держави. Викладені основні шляхи формування соціальної держави в історичній динаміці. На основі філософських праць та наукових джерел, зокрема використання відсутніх у вітчизняному просторі праць зарубіжних науковців, деталізовано та розширено історіографію розвитку соціальної держави. Досліджено сутність та зміст соціальної держави та її еволюцію, механізми її реалізації у різних країнах.

Узагальнено понятійно-категоріальний апарат явища соціальної держави (проаналізовано підходи до визначення поняття соціальної держави різними вітчизняними та зарубіжними науковцями, надано ознаки, функції та механізми реалізації), уточнено поняття соціальної держави та надано авторське її визначення як держави, метою якої є забезпечення економічних і соціальних прав і свобод людини і громадянина, гарантованих конституцією та іншими нормативно-правовими актами, та реалізація права людини на гідне людське існування через втручання держави у перерозподіл соціальних благ для підтримки незахищених верств населення.

Уперше надано визначення з позиції правової науки поняття механізми реалізації соціальної держави як діяльність держави, яка направлена на реалізацію норм права на гідне людське існування, задекларованих Конституцією та нормативно-правовими актами, задля благополуччя кожного із своїх громадян за рахунок системи заходів підтримки державою соціально незахищених верств населення.

Встановлено наявність протиріч, але не протиставлення соціальної держави правовій, яка виступає базисом для соціальної держави і надає юридичні гарантії соціальним процесам, але обмежує соціально-економічні процеси у суспільстві, ініційовані соціальною державою.

Проаналізовано позицію філософів, науковців та правників стосовно визначення місця поняття гідного людського існування як ознаки соціальної держави. Визначено та обґрунтовано поняття права на гідне людське існування як ознаку соціальної держави з показом еволюції ролі цієї ознаки від

викристалізовування її ідейної основи до поступового утвердження її як основної серед ознак соціальної держави.

У роботі вперше систематизовано й охарактеризовано існуючі класифікації моделей соціальної держави, порівняно різні моделі соціальної держави та їх прояви у різних країнах.

Моделі соціальної держави досліджували О. Скрипнюк, Л. Четверікова, Г. Ріттер, Д. Роулз, М. Головатий, Р. Кузьменко, О. Новікова, А. Сіленко, Л. Ільчук, А. Сивак, О. Давидюк, І. Козаченко, В. Ніколаєвський, Б. Дікон, П. Стабс і М. Халс.

Аналіз і порівняння моделей соціальної держави дає підставу стверджувати, що: існує багато класифікацій моделей (типів) соціальної держави, першу запропонували Г. Віленський і Ч. Лебо; власні класифікації запропонували Т. Тілтон і Н. Фурніс, А. Нестеренко, В. Гойман, В. Джордж і Р. Уїлдінг, В. Торлопов, О. Александрова, А. Готьє, Дж. Льюїс та І. Остнер, П. Спікер, С. Рінген і К. Нгок, Е. Букодї і Р. Роберт, Т. Маціонашвілі, Л. Дериглазова, В. Ященко, А. Сапір; найвідомішою і найбільш вдалою, попри певні обмеження і узагальнення, є класифікація Г. Еспінг-Андерсена, яка стала базовою основою для багатьох інших класифікацій з подальшим виділенням додаткових груп, доповненням, уточненням, розширенням ознак і критеріїв (Н. Гінзбург, Ф. Каслс та Д. Мітчелл, Е. Хубер та Дж. Стіфенс, С. Ляйбфрід, М. Феррера, У. Лоренц, В. Мілецький, М. Константинова, Н. Фединець, Ю. Миронов та М. Гонська).

Через відсутність класифікації моделей (типів) соціальної держави, яка б виходила з позиції права та враховувала відмінності правових механізмів реалізації соціальної держави у дисертації уперше розроблено авторську класифікацію моделей соціальної держави з позиції правової науки з урахуванням відмінностей правових механізмів реалізації соціальної держави.

Ми надаємо авторську класифікацію з наступними критеріями розподілу соціальних держав: за ступенем реалізації соціальних законів – ефективна та декларативна; за рівнем якості та ступенем доступності соціальної допомоги –

народна та поміркована; за узгодженістю і тривалістю дії законів – стабільна та нестабільна.

У ході дисертаційної роботи було узагальнено особливості класифікацій моделей соціальної держави і їх застосування у різних країнах: універсальну класифікацію не створено через неможливість врахування вищезазначених чисельних аспектів; основним критерієм усіх класифікацій є доля участі держави в системі соціального захисту; усі моделі мають як позитивні так і негативні аспекти; запропоновані у різних класифікаціях моделі соціальної держави є ідеальними і у чистому вигляді практично не зустрічаються, простежується тенденція до дифузійного поєднання певних ознак різних моделей; неможливо механічно перенести будь-яку готову модель соціальної держави на терени реально існуючої держави, так як у всіх різна історико-економічна платформа, звичаї, традиції, етнокультурні особливості та менталітет.

Визначено місце скандинавського права серед правових сімей як самостійну систему права, яка має небагато спільних рис з іншими існуючими системами через відмежування від континентальної Європи, в наслідок чого рецепція та компіляція норм закону інших країн, зокрема римського права, у Швеції мали фрагментарний та незначний характер, і вплинули тільки на процесуальні питання та питання аргументації виправдувальних вироків.

Досліджено особливості еволюції становлення соціальної держави Королівства Швеції як соціальної держави загального добробуту на шляху її формування в історико-правовій динаміці. Визначено взаємозв'язок соціально-правових процесів з історичним розвитком суспільства й іншими соціальними чинниками.

Досліджено на автентичних шведських документах та зразках шведського права в оригіналі історико-правовий генезис становлення законодавства Королівства Швеції та надано авторську антологію законодавства Королівства Швеції з повним аналізом від зародження соціальної думки до сучасності, з виділенням етапів розвитку.

Досліджено у історичній динаміці соціальне законодавство та механізми реалізації соціальної держави Королівства Швеції у різних галузях соціальної сфери, визначено самобутність соціальної держави і законодавства Королівства Швеції, зокрема соціального, та шведської моделі як зразка поступової еволюції з держави з широкими соціальними проявами до повноцінної лідируючої у світі соціальної держави.

Визначено тенденцію формування соціального законодавства та становлення Королівства Швеції як соціальної держави на національних традиціях, звичаях та менталітеті.

Визначено ґрунтовність, детальність, розгалуженість законодавства та механізмів реалізації соціальної держави Королівства Швеції, які заклали основу багатьом нововведенням, запозиченим іншими країнами (омбудсмен, виборча система, відмова від салічної системи тощо).

У дисертації визначено, що формування соціального законодавства та становлення Королівства Швеції як соціальної держави відбувалися на основі закладних національних традицій, звичаїв та менталітету, за досить нетривалий час еволюціонувавши у розвинену успішну соціальну державу.

У роботі розглянуто проблеми моделі соціальної держави добробуту і механізми їх вирішення на прикладі соціальної держави Королівства Швеції, проаналізовано досягнення і переваги соціальної держави Королівства Швеції, надано результати світових рейтингів дослідження соціального благополуччя і процвітання країн з визначенням стабільної лідерської позиції Швеції. Проаналізовано переваги та недоліки моделі соціальної держави Королівства Швеції на сучасному етапі розвитку.

Проаналізовано механізми і результати різних варіантів виходу з кризи соціальними державами з визначенням переваг та пріоритету шведської моделі у збереженні і розширенні соціальної сфери. Досліджено механізми реалізації і стан розвитку окремих галузей соціальної сфери України та Швеції, зіставлено різні чинники та умови функціонування соціальної держави у цих країнах.

На основі компаративного аналізу Королівства Швеції та України оцінено можливість використання досвіду шведської моделі у соціальній сфері і зроблено пропозиції реєпції законодавчих норм і механізмів реалізації соціальної держави Королівства Швеції для розбудови соціальної держави України.

Ключові слова: соціальна держава, Королівство Швеція, гідне людське існування, механізми реалізації, держава добробуту, шведська модель, законодавство, Конституція.

ABSTRACT

Mudrolyubova N. O. The welfare state: ways of its formation and mechanisms of implementation on the example of the Kingdom of Sweden. – *Qualifying scientific research manuscript.*

Thesis for the Candidate of Sciences degree in specialty 12.00.01 – Theory and history of state and law; history of political and legal studies. – National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv; V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, 2019.

The dissertation is the first in the history and theory of state and law complex and comprehensive study of the social state in theoretical, legal and historical comparative aspects on the example of the Swedish model of welfare state – the welfare state of the Kingdom of Sweden on the basis of the study of Swedish historical and legal primary source and other normative legal acts in the original, features of the Swedish model of the welfare state, the current state and main tendencies of its development, ways of its formation and mechanisms of implementation, deepening of theoretical ideas about classifications of social state models and creation of separate legal classification of social state models.

The source base of the study was considered, summarized and systematized, for the first time authentic samples of Swedish legislation in the original, normative legal acts, scientific works, periodicals and non-fiction publications, historical sources of XII-XXI centuries were analyzed and put into circulation in the field of national science, the

analysis of foreign editions that were not used in domestic science was introduced into scientific circulation.

The ontology of social thought from antiquity and ancient times to the present time and its practical manifestations at different stages of the evolution of society were investigated and the historical prerequisites for the emergence and development of the concept of the social state were determined. The tendency of distribution and expansion of social undertakings from single social actions to adoption of national social legislation has been determined, which formed the basis of the modern welfare state. The main ways of forming the social state in the historical dynamics were outlined. On the basis of philosophical works and scientific sources, in particular the use of the works of foreign scholars, absent in the national science, the historiography of the development of the welfare state has been detailed and expanded. The essence and content of the welfare state and its evolution, mechanisms of its realization in different countries were investigated.

The conceptual and categorical apparatus of the phenomenon of the social state is generalized (approaches to the definition of the concept of the social state by different domestic and foreign scientists were analyzed, signs, functions and mechanisms of realization were given), the concept of social state was clarified and its author's definition was provided as a state, the purpose of which is to ensure the economic and social rights and freedoms of man and citizen, guaranteed by the constitution and other normative legal acts, and the realization of the human right to decent human existence through state interference in the redistribution of social goods to support vulnerable groups.

For the first time, the definition of the mechanisms of realization of the social state as an activity of the state aimed at the realization of the norms of the right to a decent human existence, declared by the Constitution and normative legal acts, for the benefit of each of its citizens at the expense of the system of measures to support the state of socially vulnerable groups people.

The existence of contradictions, but not the contrasting of the welfare state with the rule of law, which serves as a basis for the social state and provides legal guarantees to

social processes, but limits the socio-economic processes in the society initiated by the social state was determined.

The position of philosophers, scientists and lawyers concerning the definition of the concept of decent human existence as signs of a social state is analyzed. The concepts of a worthy human existence as a feature of a social state were defined and substantiated, showing the evolution of the role of this feature from the crystallization of its ideological base to the gradual assertion of it as the main one among the features of the social state.

For the first time the existing classifications of social state models, comparatively different models of social state and their manifestations in different countries were systematized and characterized.

Models of the social state were investigated by O. Skrypnyuk, L. Chetverikova, G. Ritter, D. Rawls, M. Golovaty, R. Kuzmenko, O. Novikova, A. Silenko, L. Ilchuk, A. Sivak, O. Davydyuk, I. Kozachenko, V. Nikolaevsky, B. Deacon, P. Stubbs and M. Hals.

The analysis and comparison of models of the social state gives grounds to claim that: there were many classifications of models (types) of the social state, the first suggested by G. Vilensky and C. Lebo; own classifications were proposed by T. Tilton and N. Furnis, A. Nesterenko, V. Goyman, V. George and R. Wilding, V. Torlopov, O. Alexandrova, A. Gauthier, J. Lewis and I. Ostner, P. Speaker, S. Ringen and K. Ngok, E. Bukodi and R. Robert, T. Matonashvili, L. Deriglazova, V. Yashchenko, A. Sapir; the most well-known and most successful, despite some limitations and generalizations, is the classification of G. Esping-Andersen is , which became the basis for many other classifications, with the further allocation of additional groups, additions, refinements, extensions of features and criteria (N. Ginsburg, F. Kasls and D. Mitchell, E. Huber, and J. Stifens, S. Leibfried, M. Ferrera, U. Lorenz, V. Miletsky, M. Konstantinova, N. Fedynets, Y. Mironov and M. Gonska).

Different models of the welfare state and their manifestations in different countries were compared due to the lack of classification of models (types) of social state, which would come out of the position of law and take into account the differences of legal

mechanisms of social state realization, in the dissertation for the first time author's classification of social state models according to the position of legal science was developed, taking into account the differences of legal mechanisms of social state realization.

We provide the author's classification with the following criteria for the classification of social states: by the degree of implementation of social laws – effective and declarative; in terms of quality and availability of social assistance – national and deliberate; by consistency and duration of the laws – stable and unstable.

In the course of the dissertation the features of classification of models of the social state and its application in different countries were summarized: universal classification was not created due to the inability to take into account the above numerical aspects; the main criterion for all classifications is the state's share of social protection; all models have both positive and negative aspects; the social state models proposed in the various classifications were ideal and in their pure form practically non-existent; there is a tendency to diffuse the combination of certain features of different models; it is impossible to mechanically transfer any ready-made model of the social state to the terrains of a real-existing state, since everyone has different historical and economic platform, customs, traditions, ethno-cultural peculiarities and mentality.

The place of Scandinavian law among legal families is defined as an independent system of law, which has few features in common with other existing systems because of the distinction from continental Europe, resulting in the fragmentation and insignificance of the reception and compilation of norms of law of other countries, in particular Roman law, in Sweden, affecting only the procedural and substantive issues of exculpatory sentences.

The features of the evolution of the formation of the welfare state of the Kingdom of Sweden as a welfare state of general welfare on the way of its formation in historical and legal dynamics were investigated. The relationship of social and legal processes with the historical development of society and other social factors has been determined.

Historical and legal genesis of the formation of the legislation of the Kingdom of Sweden was investigated on authentic Swedish documents and models of Swedish law

in the original and author's anthology of the legislation of the Kingdom of Sweden with a complete analysis from the emergence of social thought to the present, with the stages of development was provided.

The dynamics of social legislation and mechanisms of realization of the social state of the Kingdom of Sweden in different branches of the social sphere have been investigated in the historical dynamics, the identity of the social state and the legislation of the Kingdom of Sweden, in particular the social model, have been determined as a model of gradual evolution from a state with broad social manifestations of social development to a fully-fledged world leader in the welfare state. National traditions, customs and mentality gave impetus to the formation of social legislation and the establishment of the Kingdom of Sweden as a welfare state.

The tendency of formation of social legislation and establishment of the Kingdom of Sweden as a social state on national traditions, customs and mentality was determined.

The thoroughness, detail, ramifications of the legislation and mechanisms for the implementation of the welfare state of the Kingdom of Sweden have been determined, which have laid the foundation for many innovations borrowed from other countries (ombudsman, electoral system, rejection of the Salic system, etc.).

The dissertation states that the formation of social legislation and the formation of the Kingdom of Sweden as a welfare state were based on the foundation of national traditions, customs and mentality, evolving into a prosperous welfare state in a relatively short time.

The problems of the model of welfare state and mechanisms of their solution on the example of the welfare state of the Kingdom of Sweden are considered in the work, the achievements and advantages of the welfare state of the Kingdom of Sweden were analyzed, the results of the world ratings of social welfare and prosperity of the countries were given with the determination of the stable leadership position of Sweden. The advantages and disadvantages of the model of social state of the Kingdom of Sweden at the present stage of development were analyzed.

The mechanisms and results of different options for coping with the crisis were analyzed. The mechanisms of realization and the state of development of certain branches of social sphere of Ukraine and Sweden were investigated, different factors and conditions of functioning of the social state in these countries were compared.

On the basis of a comparative analysis of the Kingdom of Sweden and Ukraine, the possibility of using the Swedish model's experience in the social sphere was evaluated and proposals were made for the reception of legislative norms and mechanisms for the realization of the social state of the Kingdom of Sweden for the construction of the social state of Ukraine.

Keywords: social state, Kingdom of Sweden, decent human existence, mechanisms of implementation, welfare state, Swedish model, legislation, Constitution.

Список публікацій здобувача за темою дисертації:

Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мудролюбова Н. О. Шляхів багато. Який краще для нас? / Н. О. Мудролюбова // Віче: теорет. і громад.-політ. журн. / Верхов. Рада України. – Київ: Ред. журн. Віче. – 2007. – № 17. – С. 34-36.
2. Мудролюбова Н. О. Право на гідне людське існування – основний критерій соціальної держави/ Н. О. Мудролюбова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 1. – С. 111-119
3. Мудролюбова Н. О. Північноєвропейський досвід соціальної держави на прикладі Королівства Швеції / Н. О. Мудролюбова // Віче: теорет. і громад.-політ. журн. / Верхов. Рада України. – Київ: Ред. журн. Віче. – 2008. – № 3. – С. 70-72.
4. Мудролюбова Н. О. Проблеми у соціальному секторі на прикладі Королівства Швеції // Н. О. Мудролюбова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. – Випуск 25. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 195-200
5. Мудролюбова Н. О. Особливості шведської моделі соціального захисту населення від безробіття / Н. О. Мудролюбова // Науковий часопис НПУ

імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. – Випуск 29. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 103-108.

6. Мудролюбова Н. О. Шведский опыт выхода из кризиса с минимальными потерями в социальной сфере как альтернатива «долговому тормозу» / Н. О. Мудролюбова // *Legea și viața: Publicatie stiintifico-practica*. – 2015. – № 9/3 (285). – Р. 49-52.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Мудролюбова Н. О. Соціальна держава: генеза становлення / Н. О. Мудролюбова // Другі юридичні читання: Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Київ, 18 травня 2005 р.). – Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – С. 94–97.

8. Мудролюбова Н. О. Забезпечення права людини на гідне життя – найважливіша ознака соціальної держави / Н. О. Мудролюбова // Механізм правового регулювання у правоохоронній та правозахисній діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання). Матеріали науково-практичної конференції (11 листопада 2005 р.). – Львів: Львівський юридичний інститут МВС України, 2005. – С. 199 – 200.

9. Мудролюбова Н. О. Ідея соціальної держави в сучасній західній теорії і практиці / Н. О. Мудролюбова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції (9-10 лютого 2006 р.). – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. – С. 40 – 42.

10. Мудролюбова Н. О. Співвідношення концепцій соціальної та правової держави / Н. О. Мудролюбова // Від громадянського суспільства до правової держави: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції (28 квітня 2006 р.). – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2006. – С. 93 – 96.

11. Мудролюбова Н. О. Держава повинна сприяти гідним умовам життя людини (на прикладі Швеції) / Н. О. Мудролюбова // Права людини у філософському, політологічному, соціологічному та правовому вимірах: Тези

Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (19 грудня 2008 р.). – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. – С. 18 – 20.

12. Мудролюбова Н. О. Соціальний досвід Королівства Швеції / Н. О. Мудролюбова // Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть: Тези доповідей VI Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених (16 квітня 2008 р.). – Тернопіль, 2008. – С. 107 – 108.

13. Мудролюбова Н. О. Основні свободи і права за конституцією Королівства Швеції (загальна характеристика) // Н. О. Мудролюбова // Від громадянського суспільства – до правової держави: Тези V Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених (26-27 лютого 2010 р.). – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – С. 74-75.

14. Мудролюбова Н. О. Огляд законодавства України, що стосується соціальних питань // Н. О. Мудролюбова // Актуальні питання реформування правової системи України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 5-6 вересня 2014 р. – Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2014. – С. 11-13.

15. Мудролюбова Н. О. Поява нових соціальних питань у зв'язку з анексією Крима / Н. О. Мудролюбова // Одинадцяті юридичні читання. «Форма сучасної національної української держави: реалії та перспективи»: матеріали Міжнародної наукової конференції 21-22 травня 2015 р. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 205-207.

16. Мудролюбова Н. О. Зміни у соціальному секторі Королівства Швеції у 2015-2016 роках (огляд законодавства) / Н. О. Мудролюбова // Пріоритетні напрями модернізації системи права України: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23-24 грудня 2016 р. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016 р. – С. 21-23.

17. Мудролюбова Н. О. Антологія соціальної думки: від античності до сучасності / Н. О. Мудролюбова // Дванадцяті юридичні читання. Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози: матеріали Міжнародної

наукової конференції, 1-2 червня 2017 року / ред. кол.: В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко та ін. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – С. 106-110.

18. Мудролюбова Н. О. Система Королівства Швеції як складова успіху і стабільності соціальної держави / Н. О. Мудролюбова // Сучасні погляди на актуальні питання правових наук: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23-24 листопада 2018 року. У 3-х частинах. – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. – Ч. 1. – С. 26-28.

19. Мудролюбова Н. О. Проблеми державотворення на прикладі Королівства Швеції / Н. О. Мудролюбова // Правничо-політологічні та історичні студії проблем українського державотворення. З нагоди 60-річчя доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка Української академії історичних наук, АН ВШ України та Української академії політичних наук Богдана Івановича Андрусишина: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16 січня 2019 року; Мін-во освіти і науки України, НПУ ім. М. П. Драгоманова, Ін-тут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Ін-тут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Громадська організація «Феміда» / ред. кол.: В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко, О. О. Рафальський та ін. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. – С. 169-170.

20. Мудролюбова Н. О. Співпраця Королівства Швеції з Україною у сфері підтримки екології та захисту довкілля [Електронний ресурс] / Н. О. Мудролюбова // Екологічна політика і право ЄС та їх імплементація у правову систему України: Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 р., м. Київ, Україна). – Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2019. – С. 242-244. – Режим доступу до ресурсу: <https://nubip-erasmus.com>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	17
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ.....	29
1.1 Шляхи формування концепції соціальної держави в історіографічному аспекті.....	29
1.2 Теоретичні засади соціальної держави. Право на гідне людське існування як основна ознака соціальної держави.....	48
1.3 Класифікація та систематизація моделей (типів) соціальної держави.....	73
Висновки до першого розділу.....	90
РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВИ ДОБРОБУТУ КОРОЛІВСТВА ШВЕЦІЇ.....	92
2.1 Огляд становлення законодавства Королівства Швеції.....	92
2.2 Історія зародження та еволюції шведської моделі держави добробуту.....	115
2.3 Механізми реалізації соціальної держави Королівства Швеції у різних галузях соціальної сфери.....	128
Висновки до другого розділу.....	148
РОЗДІЛ 3. ШВЕДСЬКА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ У ХХІ СТОЛІТТІ.....	150
3.1 Проблематика моделі соціальної держави Королівства Швеції.....	150
3.2 Механізми реалізації соціальної держави у кризових умовах. Шведський варіант виходу з кризи.....	166
3.3 Пропозиції та рекомендації розбудови України як соціальної держави на основі досвіду Королівства Швеції.....	177
Висновки до третього розділу.....	193
ВИСНОВКИ.....	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	210
ДОДАТКИ.....	249

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) – Організація економічного співробітництва та розвитку;

SIDA (Swedish International Development Cooperation Agency) – Шведське агентство з міжнародного розвитку та співробітництва;

ВВП – внутрішній валовий продукт;

ЄС – Європейський союз;

ЗУ – закон України;

ім. – імені;

ін. – інші;

м. – місто;

н.е. – наша ера;

НАЗК – Національним агентством з питань запобігання корупції;

ООН – Організація Об'єднаних Націй;

п. – пункт;

ПРО ООН – Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй;

р. – рік;

рр. – роки;

с. – сторінка;

СНД – Співдружність незалежних держав;

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік;

ст. – стаття;

США – Сполучені Штати Америки;

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина;

ч. – частина;

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. ХХІ сторіччя ознаменувалося високими темпами розвитку суспільства, що призвело до необхідності відповідних змін основної форми його організації – держави. Питання створення належної законодавчої бази, яка б регулювала усі сфери державного управління та одночасно відстоювала права людини, виступає як одне з найактуальніших завдань сучасної правової науки. Останні десятиріччя для України стали переломними і увінчалися вагомими зрушеннями суспільної думки. Революція гідності показала необхідність прогресивних змін та удосконалення законодавства на шляху розбудови України як розвинутої європейської соціальної держави відповідно до сучасних вимог суспільства та темпів розвитку науки.

Актуальність цього питання підтверджується директивними документами: Конституцією України, Загальною декларацією прав людини, Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», планом пріоритетних дій Уряду до 2020 року, Угодою про асоціацію між Україною та ЄС та ін. Згідно з обраним курсом відбувається реформування законодавства України у багатьох сферах суспільного життя, зокрема соціальній, задля покращення функціонування та механізмів реалізації прав, закріплених у Конституції України. У рамках стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» передбачено введення ряду реформ та програм розвитку держави з декларуванням у нормах законодавства: широкі зміни Конституції, системи соціального захисту, сфери трудових відносин, системи охорони здоров'я, освіти, розвитку для дітей та юнацтва, пенсійна реформа тощо. Такі зміни мають вагомо вплинути на рівень життя людини, закріпивши за нею право на гідне людське існування замість задекларованого у ст. 48 Конституції України права на достатній життєвий рівень.

Зміна суспільної свідомості в Україні та вибір євроінтеграційного вектору і відповідно до нього цілей, поставило питання вибору стратегії подальшого соціального розвитку, заснованого на збереженні національних традицій та поєднанні їх з найкращим світовим досвідом. Першою статтею Конституції

України нашу країну визначено як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу.

У сучасних умовах кризових явищ і соціальних потрясінь застаріле соціальне законодавство України гальмує об'єктивні процеси розбудови України як соціальної держави. Тому наразі актуальним постає питання дослідження юридичного аспекту еволюції соціальної думки, дослідження законотворчої діяльності та законодавчої бази соціальної спрямованості держави, які забезпечують повноцінне функціонування соціально успішних країн, вивчення досвіду вирішення на законодавчому рівні соціальних проблем.

Упродовж тривалого часу Королівство Швеція знаходиться серед світових лідерів щодо соціального захисту і на практиці підтвердило свою спроможність функціонувати у рамках кризи з найменшим наступом на соціальні блага, вирішувати проблеми еміграції і при цьому успішно розбудовувати соціальну сферу та залишатися однією із самих стабільних країн світу.

Україну та Королівство Швецію зближує схожість менталітету та врахування національних традицій. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю як Конституцією України так і Конституцією Швеції. Головним обов'язком держави визнається забезпечення прав і свобод людини, відповідальність держави перед людиною за свою діяльність.

Дисертаційне дослідження ґрунтується на законодавчих документах, першоджерелах та основоположних працях видатних мислителів, філософів та науковців від античності та стародавніх часів до сучасності: В. Андрущенко, О. Александрової, Н. Ардена, Аристотеля, У. Беверіджа, В. Г. Бєлова, А. Бернса, О. фон Бісмарка, Е. Букодї, М. Василика, Ф. Вільямса, Г. Віленського, Г. Гегеля, Н. Гінзбурга, О. Гїрке, В. Гоймана, О.С. Головащенко, М. Гонської, А. Готьє, Дж. К. Дженкінса, М. Джонсона, В. Джорджа, Б. Дїкона, Л. Дюгї, Г. Еспїнг-Андерсена, О. Євстратова, С. Калашникова, Ф. Каслса, Дж. Кейнса, Б. Кїстяківського, П. Козловські, А. Комарова, Б. Констана, М. Константинової, В. Копейчикова, В. Коструби, Л. Кочеткової, Ч. Лебо, І. Ледах, Дж. Локка,

У. Лоренца, О. Лукашевої, Дж. Льюїс, С. Ляйбфріда, А. Мальмстрьома, А. Менгера, В. Мілецького, Дж. С. Мілля, Д. Мітчелла, Ю. Миронова, М. Могунової, монахів-літописців Нестора і Сильвестра, Г. Мюрдаль, К. Нгок, А. Нестеренка, П. Новгородцева, І. Остнер, Р. Оуена, О. Панькевича, Т. Перглер, О. Петришина, Я. Підпригорщука, Платона, І. Покровського, А. Пренса, В. Протасова, П. Рабіновича, С. Рінген, Г. Ріттер, Р. Роберт, В. Роїка, У. Ростоу, Дж. Роулса, Ф. Рузвельта, Ж.-Ж. Руссо, А. Саїдова, А. Сіленко, О. Скакуна, Д. Сковронського, М. Скржинської, О. Скрипнюка, А. Сміта, В. Соловійова, П. Спікера, П. Стабса, Дж. Стіфенса, С. Стрьомхольма, Т. Тілтона, Ю. Тодики, А. Токвіля, В. Торлопова, Е. Трьольча, М. Туленкова, Р. Уїлдінга, Н. Фединець, М. Феррери, Фоми Аквінського, Ш. Фур'є, Н. Фурніса, М. Халс, І. Хекшера, Г. Хеллера, Я. Хелнера, Е. Хубер, М. Цвіка, Марка Тулія Цицерона, М. Чайлда, Л. Четверікової, Ю. Шайгородського, Ю. Шемшученка, Г. Шершеневича, Ф. Шмідта, Д. Шпильова, Л. фон Штейна, М. Штернгарца, І. Яковюка. У дисертаційному дослідженні також були використані інші праці зарубіжних та вітчизняних науковців, у яких висвітлено окремі аспекти теми нашого дослідження.

Недостатнє висвітлення у вітчизняній та зарубіжній літературі з теорії та історії держави і права, історії політичних та правових учень теоретико-правового аспекту теми соціальної держави, зокрема соціальної держави Королівства Швеції, недостатній розгляд і неповний аналіз шляхів її формування та механізмів реалізації, відсутність всебічної систематизації моделей соціальної держави та розрізнений аналіз її складових, відсутність класифікації моделей соціальної держави з позиції права, а також нагальність розв'язання поставлених перед нашою державою цілей соціального розвитку визначило вибір теми дисертаційного дослідження «Соціальна держава: шляхи її формування та механізми реалізації на прикладі Королівства Швеції».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям наукового дослідження належить до числа пріоритетних у сфері загальної теорії та історії держава і права, історії політичних і правових учень.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права факультету політології та права Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Дослідження проблем гуманітарних наук (правознавство)», який затверджений Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова 22 грудня 2006 року (протокол № 5). Тему дисертаційного дослідження затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова 26 травня 2005 року (протокол № 9); уточнено на засіданні Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова від 28 лютого 2011 року (протокол № 7).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертації полягає у здійсненні комплексного та всебічного дослідження соціальної держави у теоретико-правовому та історико-порівняльному аспектах на прикладі шведської моделі соціальної держави – держави добробуту Королівства Швеції на основі вивчення шведських історико-правових першоджерел та інших нормативно-правових актів в оригіналі, особливостей шведської моделі соціальної держави, сучасного стану і основних тенденцій її розвитку, шляхів її формування та механізмів реалізації, поглибленні загальнотеоретичних уявлень стосовно класифікацій моделей соціальної держави та створенні окремої правової класифікації моделей соціальної держави.

Відповідно до поставленої мети дослідження визначені наступні *завдання*:

1. Проаналізувати стан досліджуваної проблеми у наукових джерелах в теоретико-правовому, науково-історичному аспектах. Проаналізувати автентичні шведські зразки законодавчих нормативно-правових актів та наукових джерел у оригіналі, які не розглядалися на теренах вітчизняної науки;

2. Дослідити онтологію соціальної думки від античності та стародавніх часів до сучасності та її практичні прояви на різних етапах еволюції суспільства і визначити історичні передумови виникнення та розвитку концепції соціальної держави;

3. Узагальнити понятійно-категоріальний апарат поняття соціальна держава та визначити місце поняття права на гідне людське існування як основної ознаки соціальної держави;

4. Систематизувати існуючі класифікації моделей соціальної держави та розробити авторську класифікацію моделей соціальної держави з позиції правової науки;

5. Дослідити особливості становлення законодавства Королівства Швеції на шляху формування її як соціальної держави;

6. Дослідити у історичній динаміці соціальне законодавство та механізми реалізації соціальної держави Королівства Швеції у різних галузях;

7. Проаналізувати переваги та недоліки функціонування соціальної держави Королівства Швеції у сучасних умовах;

8. Проаналізувати варіанти виходу із кризи та збереження стабільності соціальної держави в умовах сучасної кризи;

9. Розробити пропозиції та рекомендації рецепції окремих норм соціального законодавства Королівства Швеції для розбудови соціальної держави України.

Об'єкт – соціальна держава у теоретико-правовому та історико-порівняльному аспекті.

Предмет – шляхи формування та механізми реалізації соціальної держави на прикладі Королівства Швеції.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та реалізації завдань дослідження було використано системно і комплексно загальнонаукові та спеціальні методи. Застосований на усіх етапах наукової роботи *діалектичний та історико-правовий методи* дозволили визначити понятійно-категоріальний апарат та дослідити еволюцію соціальної держави, становлення соціальної держави Королівства Швеції, взаємозв'язок соціально-правових процесів з історичним розвитком суспільства й іншими соціальними чинниками (економікою, політикою, духовною сферою).

За допомогою *системного методу* було визначено структурну будову та складові елементи соціальної держави, механізми її реалізації, зокрема соціальної держави Королівства Швеції (підрозділи 1.2, 1.3, 2.3, розділ 3).

Використання *історико-системного методу* дозволило дослідити генезис соціальної держави (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2).

При вивченні еволюції соціальної держави, визначенні гідного людського існування як основної її ознаки, становлення Королівства Швеція як соціальної держави, історичної динаміки законодавства Королівства Швеція в цілому та у різних галузях соціальної сфери застосовано *історико-генетичний метод* (підрозділи 1.1, 1.2, 3.2, розділ 2).

Складноструктурний характер соціально-правового дослідження шведської моделі держави добробуту вимагає комплексного використання сучасних методів наукового пізнання. Для тлумачення автентичних зразків шведського законодавства в оригіналі, нормативно-правових актів, наукових праць, періодичних та публіцистичних видань та історичних джерел XII-XIX століть, науково-правових матеріалів нами використано *герменевтичний метод* (розділи 1, 2, 3).

Метод компаративного аналізу дав нам змогу порівняти соціальну державу в генезі та динаміці, прослідити еволюцію соціальної думки на різних етапах становлення соціальної держави, порівняти різні моделі соціальної держави та їх прояви у різних країнах, порівняти думки науковців стосовно визначення місця гідного людського існування як ознаки соціальної держави, соціальну державу Королівство Швеція на різних її історичних етапах, дослідити соціальне законодавство Королівства Швеції, зіставити та протиставити різні варіанти виходу з кризи соціальними державами, порівняти результати розвитку соціальних держав та механізмів їх реалізації, порівняти соціальне законодавство нашої держави та соціальної держави Королівства Швеції (розділ 1, підрозділи 2.1, 2.2, розділ 3).

Інституційний метод дав змогу дослідити функціонування різних інституцій соціальної сфери соціальної держави в цілому та Королівства Швеції (розділ 2 та розділ 3).

Нормативно-порівняльний метод було використано для вивчення нормативно-правових актів соціальних держав, Королівства Швеції та України (підрозділи 1.1, розділ 2, підрозділи 3.1, 3.3).

Аналіз і синтез дали можливість розглянути основоположні засади соціальної держави, шляхи формування та механізми її реалізації, зокрема Королівства Швеції (розділи 1, 2 та 3).

Системний метод дозволив узагальнити та систематизувати джерельну базу дослідження, а також зробити висновки з її вивчення.

Методи узагальнення та систематизації дали змогу дослідити сутність соціальної держави та механізми її реалізації у різних країнах, відомі моделі соціальної держави, існуючі класифікації моделей соціальної держави (підрозділи 1.1, 1.3) і за допомогою *формально-юридичного (формально-догматичного) методу* описати, класифікувати та систематизувати різні моделі соціальної держави та створити авторську класифікацію соціальної держави з позиції правової науки (підрозділ 1.3).

За допомогою *конкретно-соціологічного методу* нами було досліджено механізми реалізації соціальної держави та встановлена ступінь ефективності функціонування окремих її галузей в Україні і Королівстві Швеції (розділи 2, 3).

Метод правового моделювання нами застосовано для визначення перспектив розбудови України як соціальної держави з урахуванням та використанням історичного досвіду Королівства Швеція (підрозділ 3.3, висновки).

Метод діяхронного порівняння надав змогу розглянути передумови створення сучасної соціально-правової шведської моделі й надати пропозиції та рекомендації рецесії окремих норм соціального законодавства Королівства Швеції для розбудови соціальної держави України (підрозділи 1.3; 2.1, розділ 3).

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що за характером і змістом розглянутих у дисертації питань вона є одним із перших у історії та теорії держави і права комплексним теоретико-правовим дослідженням законодавства Королівства Швеції на базі історичних та нормативно-правових актів і документів в оригіналі з позиції прикладу довершеної соціальної держави,

шляхів формування та механізмів її реалізації. Наукова новизна роботи полягає в наступному:

уперше:

- детально охарактеризовано онтологію соціальної думки від античності та стародавніх часів до сучасності і її практичні прояви на різних етапах еволюції суспільства;

- право на гідне людське існування визначено основною ознакою соціальної держави;

- надано визначення поняття механізми реалізації соціальної держави;

- дана авторська класифікація моделей соціальної держави з позиції права та з урахуванням відмінностей правових механізмів реалізації соціальної держави;

- представлено на основі дослідження автентичних шведських документів в оригіналі історико-правовий генезис становлення законодавства Королівства Швеції, зокрема соціального;

- надано авторську антологію законодавства Королівства Швеції з повним аналізом від зародження соціальної думки до сучасності, з виділенням етапів розвитку;

- представлено еволюцію становлення Королівства Швеції як соціальної держави добробуту в історико-правовій динаміці;

- охарактеризовано та обґрунтовано переваги та недоліки моделі соціальної держави Королівства Швеції на сучасному етапі розвитку;

- надано компаративний аналіз механізмів реалізації соціальної держави різних соціальних моделей в умовах кризових явищ;

- надано пропозиції рецепції норм соціального законодавства Королівства Швеції і механізмів реалізації соціальної держави для розбудови соціальної держави України.

удосконалено:

- сутність та зміст поняття «соціальна держава»;

- понятійно-категоріальний апарат соціальної держави;

- правове наповнення змісту поняття гідне людське існування;

- систематизацію класифікацій моделей соціальної держави;
- теорію та історію держави і права щодо місця скандинавського права серед правових сімей;
- теорію еволюційного розвитку концепції соціальної держави;
- теорію формування соціальної держави та шведської моделі, їх механізмів реалізації.

набули подальшого розвитку:

- теорія та історія держави і права щодо правової розбудови України як соціальної держави;
- історія соціально-правових відносин Королівства Швеції;
- адаптація та введення в обіг аналізу зарубіжних видань, які не використовувалися раніше у вітчизняній науці.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані дисертанткою результати, сформульовані в роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації мають практичну цінність і можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності – для подальших наукових розробок у теорії та історії держави і права проблеми визначення поняття соціальної держави, класифікації моделей соціальної держави, механізмів реалізації та правового регулювання суспільних відносин у соціальній сфері;
- у навчальному процесі – для проведення занять з таких навчальних дисциплін: «Теорія та історія держави і права», «Теорія та історія зарубіжних країн», «Порівняльне правознавство», а також при розробленні навчально-методичного матеріалу для студентів і слухачів юридичних вузів, при підготовці підручників, навчальних посібників, наукових доповідей, написанні курсових і дипломних робіт (Акт про впровадження НПУ імені М. П. Драгоманова № 07-10/1718 від 10 жовтня 2017 р.); (Акт впровадження Національний університет біоресурсів і природокористування України № 10 від 19 червня 2017 р.);
- у правотворчості – з метою вдосконалення вітчизняного законодавства та забезпечення соціальної сфери, гармонізації вітчизняних стандартів гідного життя з європейськими стандартами в соціальній сфері тощо (Довідка про впровадження

Комітету з питань бюджету ВРУ №04-33/8-1282 (232821) від 07 листопада 2018 р.); як теоретична основа для вдосконалення державно-правових основ та вироблення практичних рекомендацій щодо шляхів становлення демократичної соціальної держави в Україні;

– у правозастосуванні – для вдосконалення практики застосування норм чинного законодавства у соціальній сфері, його оптимізації та підвищення рівня ефективності.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі висновки та пропозиції, сформульовані в роботі, одержані автором особисто та викладені в одноосібних опублікованих працях.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення й результати дослідження доповідались і обговорювалися на конференціях в Україні та зарубіжжі: на Всеукраїнській науковій конференції «Другі юридичні читання» (м. Київ, 18 травня 2005 р.); на Науково-практичній конференції «Механізм правового регулювання у правоохоронній та правозахисній діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання)» (м. Львів, 11 листопада 2005 р.); на XII регіональній науково-практичній конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні» (м. Львів, 9-10 лютого 2006 р.); на I Міжнародній науково-практичній конференції «Від громадянського суспільства до правової держави» (м. Харків, 28 квітня 2006 р.); на VI Міжнародній науково-теоретичній конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть» (м. Тернопіль, 16 квітня 2008 р.); на Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Права людини у філософському, політологічному, соціологічному та правовому вимірах» (м. Харків, 19 грудня 2008 р.); на V Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 26-27 лютого 2010 р.); на Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Дніпропетровськ, 5-6 вересня 2014 р.); на Міжнародній науковій

конференції «Одинадцяті юридичні читання. Форма сучасної національної української держави: реалії та перспективи» (м. Київ, 21-22 травня 2015 р.); на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями модернізації системи права України» (м. Запоріжжя, 23–24 грудня 2016 р.); на Міжнародній науковій конференції «Дванадцяті юридичні читання. Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози: до 25-річчя факультету політології та права НПУ імені М. П. Драгоманова» (м. Київ, 1-2 червня 2017 р.); на Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні погляди на актуальні питання правових наук» (м. Запоріжжя, 23-24 листопада 2018 р.); на Міжнародній науковій конференції «Тринадцяті юридичні читання. Українська державність: крізь призму часу: до 100 річчя Української національно-демократичної революції 1917-1921 рр.» (м. Київ, 24-25 травня 2018 р.); на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правничо-політологічні та історичні студії проблем українського державотворення» (м. Київ, 16 січня 2019 р.); на Міжнародній науковій конференції «Чотирнадцяті юридичні читання. Проблеми імплементації національного законодавства до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: до 185-річчя НПУ імені М.П. Драгоманова та до 70-річчя Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України» (м. Київ, 17-18 квітня 2019 р.); на Міжнародній науково-практичній конференції «Екологічна політика і право ЄС та їх імплементація у правову систему України» (м. Київ, 16 травня 2019 р.).

Публікації. Основні положення і висновки дисертації викладено в 20 одноосібних публікаціях автора, з яких 5 (п'ять статей) надруковано в провідних фахових виданнях України з юридичних наук, 1 (одну статтю) надруковано у зарубіжному міжнародному фаховому науковому виданні.

Структура та обсяг дисетації обумовлені метою, завданнями та предметом дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів та висновків до них, що містять дев'ять підрозділів, загальних висновків і списку використаних джерел (400 найменувань, з них 133 – іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації становить: 255 сторінок, з них 209 сторінок – основного тексту.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

1.1 Шляхи формування концепції соціальної держави в історіографічному аспекті

Поступовий цивілізаційний розвиток будь-якого суспільства, формування стабільних соціальних відносин, створення гідних умов життя та ефективного соціального середовища для активної діяльності громадян безпосередньо пов'язані з їх соціальною захищеністю.

У сучасному суспільстві основні соціальні права людини та громадянина декларує і забезпечує держава. Держава на сьогодні продовжує залишатися найбільш універсальною формою організації суспільства громадян і на законодавчому рівні забезпечує певний рівень життя для усіх верств населення, відповідно до цього визначає основні соціальні гарантії і встановлює міру відповідальності держави у цій сфері життя.

Соціальною державою ми називаємо державу, метою якої є забезпечення права людини на гідне людське існування, яка бере на себе соціальну функцію – декларує та контролює виконання гарантованих законодавством прав громадян і у різній мірі втручається в усі сфери соціального забезпечення.

Ми погоджуємося з думкою науковців, що на кожній стадії свого поступового історичного розвитку суспільства у тому чи іншому прояві була присутня соціально орієнтована діяльність його основного інституту – держави.

У статті «Соціальна держава і права людини (з досвіду західних країн)» І. А. Ледаєх стверджує: «... невірно було б вважати, що феномен соціальної державності – це явище ХХ століття. Історія соціальної держави така сама стара, як й історія прав людини» [92, с. 22; 148, с. 13].

За описами Геродота [32] питання людських цінностей, стабільності та рівноваги суспільного співіснування, соціальної захищеності підіймалися ще в дохристиянські часи.

У ході аналізу наукових джерел ми визначили, що як приклад регулювання з боку держави соціального життя суспільства ще у стародавні часи можна вважати Шумерську цивілізацію, сформовану на півдні Месопотамії у кінці IV тис. до н. е. Державі як верховному власнику належала земля. Державно-адміністративний апарат організовував колективні роботи і редистрибуцію матеріальних благ. Держава піклувалася про найбільш вразливі верстви населення. Економічно залежні робітники, переважно рабині та їх діти, які не мали власного домогосподарства та засобів виробництва і експлуатувалися храмовими органами влади, отримували від держави так зване «натуральне забезпечення» (до 58 кг зерна на рік). Частину землі надавали робітникам «на прогодування». Земельні ділянки (приблизно 4-6 га) за певну частину врожаю отримували також члени громади. У голодні роки використовували зерно храму, яке вважалося багатством всієї громади [30; 66].

Як приклад опікування з боку держави соціально незахищеними громадянами також можна навести досліджений і описаний багатьма вченими [13; 30; 47; 78;] суспільний устрій Спарти другої половини VII століття до н. е., своєрідність якого полягала у встановленні державою заради підтримки постійної бойової готовності всього колективу спартіатів суспільної рівноваги між «громадою рівних» – спартіатами, яким забезпечувались рівність в майновому і побутовому стані, громадянська рівноправність, єдине суспільне виховання, і поневоленням населенням – ілотами-рабами, які в Спарті вважалися, так само як і земля, яку вони обробляли, власністю держави. До третього основного класу у Спарті належали вільні, але не повноправні періеки – люди «другого сорту», які общинами мешкали на малородючих землях і добровільно підкорилися Спарті.

Держава піклувалася про забезпечення вільних співгромадян усім необхідним, але в той же час контролювала розмір стягуваної ними з рабів продукції, не даючи можливості розбагатіти комусь із «громади рівних»,

позбавивши їх права продажу землі і рабів, і здійснюючи час від часу перерозподіл землі. Щоб утримувати невольників у покорі і примусити їх до праці, держава надавала їм мінімальну свободу господарювання на себе.

Задля збереження стабільності держави на прикладі Спарти ми спостерігаємо втручання держави у регулювання відносин між різними прошарками громадян за рахунок стримування одних і підтримки інших. Навіть при досить жорстких канонах держави Спарти вже на той час було закладено соціальні блага та поняття мінімальних соціальних потреб, відповідного рівня життя (гідних умов) навіть для неповноправних членів громади.

Перші ідеї й пропозиції щодо питань соціальної ролі держави, необхідності прийняття справедливих соціальних законів для регулювання суспільних відносин, надання допомоги у соціалізації найбільш вразливим верствам населення можна знайти ще у роботах античних мислителів про державний устрій. Серед них першість по праву віддають Платону.

Давньогрецький філософ Платон у роботах «Держава» [156] і «Закони» [157] описав проект ідеальної держави, хоча не запропонував заходів вирішення на рівні держави проблеми подолання бідності, яка спричиняє класову боротьбу та злочини, але і не заперечував, що в суспільстві має бути «добровільна добродійність». Дослідник історії соціальної роботи М. В. Фірсов відмічає, що Платон закликав не турбуватися про бідних, які потрапили у важку ситуацію (хвороби, зубожіння), і бачив для них єдиним виходом смерть, оскільки життя за таких обставин, на думку Платона, втратило цінність через неможливість відтворювати своє ремесло [237, с. 29; 156; 157].

Услід за Платоном, відомий мислитель античності Аристотель також великої ваги надає суспільному значенню держави, однак на відміну від нього вважає, що існуючі держави є не недосконалими копіями вихідної ідеальної держави, а навпаки – держава поступово змінюється відповідно до суспільних потреб, оскільки вона є природним продуктом розвитку суспільства на певному етапі. Важливим для теорії громадянського суспільства є також аналіз Аристотелем

суспільних сфер, які він вважав відносно незалежними від держави [65; 162, с. 112; 246, с. 70;].

За словами Аристотеля (IV століття до н. е.), людина – істота суспільна, «вона так співвідноситься з державою, як усяка частка зі своїм цілим. Держава існує з природи й, очевидно, з природи передує кожній людині» [7, с. 17]. Як вважав Аристотель, «тільки людина здатна сприймати такі поняття, як добро і зло, справедливість і несправедливість тощо. Сукупність усього цього і складає основу ... держави» [7, с. 17]. Аристотель вважав, що необхідно уникати різкого розриву між багатими і бідними і бачив вихід у формуванні заможного середнього прошарку, але заперечував доцільність будь-якої благодійної діяльності держави, якщо благодійність не призводила до пом'якшення соціальних суперечностей та скорочення кількості безземельних громадян, уподібнюючи таку благодійність бочці з дірками [88, с. 72-73].

Аристотель попереджав про небезпеку надмірної майнової нерівності у суспільстві, що призводило до суспільної нестабільності та виступів бідних проти багатих. Геніальна здогадка Аристотеля про «середній елемент» випередила свій час та знайшла своє продовження в сучасній теорії «середнього класу» як соціальної основи стабільних демократичних режимів [262].

Досліджуючи Рим давніх часів, М. Скржинська [204], Д. Сковронський [202], О. Євстратов [48] на підтвердження існування ідей соціальної допомоги з боку суспільства посилаються на римського письменника Плінія Старшого, який наголошував, що «потрібно розшукувати і підтримувати тих, хто перебуває в нужді, оточуючи їх ніби товариським союзом».

Свої наукові роздуми й обґрунтування найбільш правильної форми правління знаменитий римський оратор Марк Тулій Цицерон виклав у своїх творах «Про державу», «Про закони» та інших, де він зазначав, що смисл служіння державі – у збагаченні бідних та у викупі полонених співвітчизників [93; 242].

Про правителів Стародавнього Риму відомо, що вони проявляли турботу про найбідніший та знедолений прошарок населення – клієнтів, маса яких поповнювалася за рахунок плебеїв і звільнених рабів і які потребували

покровительства багатих і впливових громадян – патронів. Римська держава регулювала так званими «хлібними законами» (*Leges frumentariae*) забезпечення населення хлібом – як за допомогою його продажу римським громадянам за зниженими цінами, так і шляхом безкоштовних роздач. Перший хлібний закон датується 123 роком до н. е. Відомо, що в I-II століттях н. е. близько 200 тисяч осіб отримували безкоштовний хліб [63; 67; 68].

У часи Середньовіччя відомий філософ Фома Аквінський зазначав у своїх «Коментарях до Аристотелевої «Політики» [2], що основним завданням держави є забезпечення умов для гідного життя людей.

Досліджуючи соціальну думку Київської Русі IX-XIV століття, знаходимо підтвердження забезпечення державою справедливих соціальних норм і принципів соціального співжиття згідно з ідеями мислителів того часу, які вважали, що держава мала забезпечувати у суспільстві порядок, враховуючи релігійні норми та побажання народу.

У відомостях про принципи організації поселень, нормах соціального співжиття, писемних пам'ятках епохи княжої доби, IX-XIV століття, збереглося немало свідчень про соціальні акції на рівні держави. Наприклад, «Повість минулих літ» монахів-літописців Нестора і Сильвестра [159] розповідає про відкриття першої школи при дворі Володимира Великого, шкіл при соборах та монастирях у багатьох містах, бібліотеки загального користування у Києво-Печерському монастирі.

Українська козацька держава знаменувалася вільним соціальним устроєм, закріпленням громадянських прав; часи територіальної роздробленості характеризувалися ліквідацією кріпацтва та завоюванням селянством основних прав і свобод. Не зважаючи на це, тривалий час соціальна діяльність не була чітко окресленою та визначеною у суспільній системі Київської Русі [10, с. 141-142].

У епоху Ренесансу, епоху відродження ідеалів античності, мислителі знову повертаються до проблеми загального блага. У цей період поширюється думка про те, що лише держава з республіканським устроєм, держава, у якій визнаними

принципами є рівність і справедливість, може забезпечити загальне благо [203, с. 334].

Певні атрибути соціальної орієнтованості держави знаходимо вже у першій, «неписаній», конституції Англії, датованій 1215 роком – Великій Хартії вольностей (лат. Magna Carta), у визначному документі Великої французької революції, який мав конституційну силу – Декларації прав людини й громадянина 1789 року, у документах Паризької Комуні 1871 року.

Розвиток сучасної соціальної держави почався більш як сто років тому, коли багатьма європейськими країнами було створено системи страхування проти ризику втрати доходу. Суспільні зміни, пов'язані з появою права на державні соціальні пільги, слід розглядати у співвідношенні з іншими базовими структурними змінами в європейських країнах. Особливо важливими аспектами процесу суспільних трансформацій у XIX сторіччі були: загострення соціальних потреб через прискорення зростання кількості населення, швидке розростання міст і капіталістична індустріалізація, політизація соціальних проблем у результаті демократизації виборчого права і мобілізація трудящих у рамках профспілкових течій і політичних партій; розвиток можливостей держави у процесі раціоналізації органів державного управління шляхом нової організації державних фінансів і створення службової статистики; наявність у держави великої кількості ресурсів в рамках прискорення економічного зростання. Соціальна держава передбачає право всіх людей на базовий рівень добробуту [26, с. 98].

Юридичною передумовою становлення соціальної держави є поступове закріплення на законодавчому рівні соціальних норм.

Так, наприклад, перший англійський «Закон про допомогу бідним» (1601 р.) передбачав лише забезпечення продуктами харчування голодуючих людей і не мав на меті підвищення їхнього рівня добробуту, на відміну від «Нового закону про допомогу бідним» (1834 р.), який уже був спрямований на надання допомоги малозабезпеченому прошарку населення. Перші законодавчі акти про поліпшення умов праці, які фіксували тривалість робочого дня, мінімальний розмір заробітної

плати, встановлювали обмеження на використання дитячої, жіночої праці, також вперше було прийнято в Англії. У 1905 році в Англії відкрилися біржі праці.

Урядом О. фон Бісмарка у 1880-х роках у Німеччині було підготовлено серію законів і заходів державного і суспільного характеру по захисту соціальних інтересів найбільш вразливих як відповідь на зростання страйкового руху робітників промислових підприємств, спрямованого проти підвищення цін на товари першої необхідності, проти безробіття, підвищення податків.

У Німеччині у 1871 році вперше в історії було введено на законодавчому рівні соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві, з 1880 року починається державне фінансування медичної допомоги, у 1881 році було встановлено єдину систему соціального забезпечення в формі соціального страхування, у 1883 році введено допомогу у випадку хвороби, через рік вводиться страхування від нещасних випадків на виробництві, у 1889 році на державному рівні приймається закон про страхування на випадок старості та інвалідності, а з 1910 року пенсійне страхування стає обов'язковим. У соціальній сфері також було прийнято закони про 11-годинний робочий день; про заборону дитячої праці до 13 років; про призначення пенсії за старістю, при цьому порогом пенсійного віку було обрано позначку у 70 років.

Підсумком усіх цих кроків з боку держави у соціальному напрямку у Німеччині стало прийняття у 1919 році Веймарської конституції, у якій було задекларовано і закріплено на рівні держави соціальні норми і права: на об'єднання у профспілки, на охорону здоров'я, на захист від безробіття тощо. Це перша конституція у Європі, яка надала громадянам основні соціальні права на рівні основного закону держави.

Поступове введення заходів державного регулювання соціальних відносин на законодавчому рівні у цей період мало місце і в інших індустріальних країнах.

Соціальне страхування від нещасного випадку з'являється в Австрії в 1887 році, у Франції – у 1898 році, у Норвегії – у 1894 році, у Новій Зеландії – у 1900 році, у Швеції – у 1901 році. Медичне страхування стало державним в Австрії у 1888 році, у Швеції – у 1891 році, у Норвегії – у 1909 році. З 70-х років

XIX сторіччя до початку Другої світової війни державне страхування охопило всі сфери соціальних ризиків у всіх країнах Європи [255, с. 7-8]. Цей період С.В. Калашников [70] у своїй періодизації визначає як соціалістичний.

Аналіз історичної ретроспективи соціальної думки і практичних кроків соціальної спрямованості різними державами у різні історичні часи дозволяє дійти висновку, що соціальні акції на державному рівні до XVIII століття були поодинокими, вирішували, як правило, тільки поодинокі соціальні питання у відповідь на протести значної частини суспільства заради збереження суспільної злагоди і виживання держави, натомість ідейні витoki даного феномену сягають античних часів.

Ідея соціальної державності сформувалася пізніше ідеї правової держави. Наприкінці XIX – початку XX століття у результаті об'єктивних соціально-економічних процесів, що відбувалися в житті буржуазного суспільства, у протиріччя увійшли два його найважливіших принципи – принцип свободи і принцип рівності. Теоретично склалося два підходи до співвідношення цих принципів. Адам Сміт, Джон Стюарт Мілль, Бенжамен Констан, Джон Локк вважали свободу найвищою цінністю. Не зважаючи на те, що в кінцевому рахунку така свобода призведе до нерівності, вони відстоювали теорію індивідуальної свободи людини, ставлячи перед державою в якості основного обов'язок охороняти цю свободу від будь-якого втручання, у тому числі і від втручання самої держави. Натомість Жан-Жак Руссо значення індивідуальної свободи не заперечував, проте вважав, що все має бути підпорядковане принципу рівності і одним з основних обов'язків держави є забезпечення цього принципу [179; 180].

Принцип індивідуальної свободи сприяв швидкій індустріалізації, розвитку ринкових відносин, приватних підприємств. Однак до кінця XIX століття у ході розвитку буржуазного суспільства відбулася і швидка його поляризація за майновими ознаками. Суспільство розділилося на багатих і бідняків. Швидко зростаючий клас незаможних працівників за наймом поповнювався дрібними власниками, які не витримали конкуренції з боку крупних підприємств. Соціальні суперечності обумовили загострення класової боротьби, що загрожувало

соціальною революцією. Практика XIX століття розвіяла міф про справедливість і свободу при капіталізмі. Теза про доцільність існування в суспільстві переважно механізмів саморегулювання, самоусунення держави з соціальної сфери, невтручання в життя соціуму потребувала критичного переосмислення. Соціальні інститути сім'ї та громади вже не впливали на вирішення суперечностей та не вирішували проблеми соціального забезпечення. Для уникнення соціального вибуху ситуація вимагала активного втручання держави у соціально-економічну сферу. У цих умовах актуальності набув принцип соціальної рівності, при цьому принцип індивідуальної свободи втратив пріоритет.

На думку Г. Гегеля, держава здатна синтезувати окремі інтереси, служити загальному благу, об'єднати людей в співтовариство громадян. А. Токвіль, узагальнивши досвід революцій 1830 і 1848 років виявив тенденцію зростання егалітарних ідеологій і настроїв, зробив важливий висновок про можливість контролю за ними, мінімізації їх впливу на суспільство через принцип справедливості. Останній, вважав А. Токвіль, здатний блокувати будь-яке панування.

Найбільш гострими критиками капіталізму в XIX – на початку XX століття були соціалісти – Ш. Фур'є, Р. Оуен, К. Маркс, Ф. Енгельс та інші, які фокусували свою увагу на питаннях розподілу і перерозподілу створеного багатства. Формування поняття, вивчення і аналіз особливостей і функцій соціальної держави відбулося саме в цей час [89; 173].

У науковій літературі ми зустрічаємо розбіжності щодо поглядів на час і місце започаткування теорії та практики соціальної держави. Наприклад, Т. Перглер у праці «Роль соціально-правової держави Німеччини у стабілізації суспільства» зазначає, що джерело ідеї соціальної державності Німеччини сягає XIX сторіччя [153, с. 16-17]. Такому поглядові відповідає і позиція М. Василика [21] про те, що ідею соціальної держави висунув німецький учений-юрист Л. фон Штейн у другій половині XIX сторіччя, який вважав, що «соціальна держава зобов'язана сприяти економічному і суспільному прогресові всіх своїх громадян, оскільки в кінцевому результаті розвиток одного виступає умовою

розвитку другого, і саме в цьому контексті говорять про соціальну державу» [372]. Дещо іншої позиції притримується Я. Підпригорщук, вважаючи, що соціальна держава – це продукт еволюційного розвитку капіталізму, що нарастив під впливом науково-технічної революції, диверсифікації виробництва, відповідного підвищення доходів населення, зростання потреб та урізноманітнення їх структури [244, с. 16-17; 155, с. 23].

Концепція соціальної держави викристалізувалась в першу чергу в німецькому правознавстві на підставі політичних дискусій другої половини XIX століття. У центрі цієї дискусії знаходились два питання: яким чином можлива інтеграція промислового пролетаріату в буржуазне суспільство з його інституційними структурами політичної влади, і як поєднати капіталізм і гегемонію класу буржуазії з широкою демократією для мас промислового пролетаріату [50, с. 401–402].

Ми погоджуємося з Л. Кочетковою [87], що теорія соціальної держави стала відповіддю німецького консерватизму на загрози революційних перетворень, які пролунали в середині XIX століття в європейських країнах. Цілеспрямовані соціальні реформи держави розглядалися як єдина альтернатива кривавої і руйнівної революції по французькому типу.

Вперше поняття «соціальна держава» вжив Л. фон Штейн, який у своїй книзі «Сьогодення та майбутнє правової науково-державної Німеччини» («Gegenwart und Zukunft der Rechtsund Staatswissenschaften Deutschlands»), писав, що держава повинна «... сприяти економічному та суспільному прогресу всіх своїх громадян, бо, в кінцевому рахунку, розвиток одного виступає умовою і наслідком розвитку іншого, і в цьому сенсі ми говоримо про суспільну і соціальну державу» [372].

Дане визначення соціальної держави вважається класичним. Сучасний дослідник О. Євстратов вважає, що «відмічуваного багатьма дослідниками розвитку концепції соціальної держави з моменту введення самого терміна в 1850 році фактично не відбувалося, так як зверталася увага лише на окремі аспекти діяльності держави в соціальній сфері (в галузі страхування, охорони здоров'я, бідності), а не на всі прояви соціальної державності» [48, с. 11-12].

Соціальна держава, як вважав Л. фон Штейн, повинна не тільки узаконити і охороняти панівні класи, але й «свідомо служити інтересам народу» [37]. Найбільш послідовний виклад теорії соціальної держави представлений у праці Л. фон Штейна «Історія соціального руху Франції з 1789 р.» [371].

Автор поставив перед собою мету – знайти можливості усунути класові суперечності, що неминуче з'являються в буржуазному суспільстві, не революційним шляхом, а засобами самої держави. Тим самим він намагався вирішити назріле «соціальне питання», щоб уникнути руйнівних наслідків. Л. фон Штейн запропонував наступне рішення: за допомогою державної влади для незаможних класів, насамперед робітничого, переформувати «залежне становище, обумовлене природою праці, в положення незалежне, матеріально-вільне» [256, с. 281].

Відомий німецький історик і філософ Е. Трьольч назвав Л. фон Штейна «попередником К. Маркса, оскільки він ставить пролетаріат в ту ж діалектичну протилежність і, виходячи з цього, дає ту ж конструкцію майбутнього» [230, с. 289]. Як стверджує Е. Трьольч, «у Л. фон Штейна розв'язання суперечностей відбувається не революційним шляхом, а за допомогою державного соціалізму ...» [230, с. 547].

Проведення соціальних реформ Л. фон Штейн пов'язував з цілеспрямованою політикою держави, так як держава стоїть вище капіталу і праці і сама «сильно терпить від залежного положення нижчого, чисто робітничого класу» [257, с. 575], оскільки чим чисельніший цей клас, тим бідніше сама держава.

Держава може вирішити «соціальне питання» шляхом створення такого державного устрою і таких установлень, які дозволили б праці самій вести до придбання власності. Цей шлях перетворює державу на соціальну і дозволяє забезпечити кожній людині умови добробуту. Під цими умовами Л. фон Штейн розумів «не духовне чи господарське багатство як таке, а саме живий і вільний рух (міжкласовий рух), який робить це багатство досяжним для кожної людини» [257, с. 524].

Якщо ж держава «не в змозі виконати свою найвищу соціальну функцію, яка полягає не в підпорядкуванні одного інтересу іншому, а в гармонійному вирішенні їх протиріч, тоді її місце займає елементарна влада фізичних сил і громадянська війна знищує разом з добробутом всіх і саму державу, яка не змогла зрозуміти і зберегти цього добробуту» [257, с. 525].

Сучасні теоретики з питань соціальної держави Л. Кочеткова та О. Лукашева підтримують правильність висновків Л. фон Штейна, кажучи: «Соціальна держава прийшла слідом за правовим, бо остання в її класичному ліберальному (формальному) варіанті спиралася насамперед на принципи індивідуальної свободи, формальної юридичної рівності і невтручання держави в справи громадянського суспільства. А це призвело до глибокої фактичної нерівності, кризових станів в економіці і класовій боротьбі. Все це вимагало від держави переходу в новий якісний стан і виконання ним нових функцій» [87; 96, с. 79].

Згідно з поглядами Л. фон Штейна місія соціальної держави на рівні управління виражається у двох основних завданнях: по-перше, сприяти вільному міжкласовому руху, по-друге, допомагати тим, хто терпить злидні. Він показав, як ці два завдання реалізуються в конкретних управлінських функціях держави: 1) усунення юридичних перешкод вільному міжкласовому руху; 2) піклування про суспільну потребу, яке покликане забезпечити кожній особі фізичні умови самотійності; 3) сприяння праці, що не володіє капіталом, у досягненні господарської самотійності, наприклад, через допоміжні каси, страхову справу, самодопомогу у формі спільного ладу незаможних [257, с. 526–594].

У розумінні Л. фон Штейна держава є єдиним гарантом соціальної справедливості і тим самим «підноситься над усіма іншими суспільними інститутами та інтересами» [256, с. 95].

На цій підставі філософ ХХ сторіччя Пітер Козловські вважає Л. фон Штейна апологетом держави і захисником повної незалежності держави від влади суспільства [77, с. 284].

З таким узагальнюючим трактуванням важко погодитися, оскільки Л. фон Штейн в розробці своєї соціально-філософської концепції однозначно

прагнув забезпечити органічну участь народу в освіті державної волі. Але для нього «участь» народу «означає не народне представництво, а максимальне врахування інтересів, побажань, самого духу народу при виробленні та проведенні державної політики. Тільки така участь народу не буде підривати самостійність державної влади» [256, с. 280].

Соціальна держава сприймалася західними країнами як поміркований демократичний соціалізм, який постійно еволюціонує як у бік посилення так і у бік послаблення позицій суспільних інститутів і механізмів соціального захисту. Після Другої світової війни у Європі інтерес до ідей та ідеалів соціальної держави значно зростає. Не можна не брати до уваги, що своєрідним каталізатором процесу розвитку ідеї соціальної держави та втілення її в життя на Заході було виникнення Радянського Союзу (СРСР), а згодом і країн соціалістичної співдружності, які постійно декларували у своїх Конституціях та інших законодавчих актах соціальну орієнтованість держави. Хоча деякі науковці, наприклад, В. Протасов, О. Лукашева вважають, що в умовах відсутності демократії, правової держави і приватної власності як економічної основи цих інститутів, соціально орієнтована діяльність соціалістичних держав могла мати «тільки патерналістський (батьківський) характер, пов'язаний з встановленням убогої рівності» [171; 179; 180], не можна заперечувати реальних досягнень в соціальній сфері соціалістичних держав.

Марксистсько-ленінське уявлення про державу як гарант соціальної справедливості на теренах Радянського Союзу і країн соціалістичного табору визнавалося як єдина виключно вірна наукова теорія справедливого суспільного устрою. Після розпаду СРСР навпаки можна зустріти лише критику і звинувачення учення К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна у неспроможності підтвердити на практиці її істинність на необмежений у часі строк. Ми не підтримуємо категоричні висновки діаметрально протилежних підходів до оцінки даної теорії. Об'єктивно можна зазначити певні досягнення у соціальній сфері соціалістичних країн, такі як безоплатні і загальнодоступні медицина і освіта, охорона дитинства, трудове законодавство. Разом з тим, законодавчо закріплені

повна відсутність свободи слова і свободи віросповідання, розгалужена система тотального стеження, державна машина придушення індивідуалізму і інакомислення.

Практичний досвід зарубіжних країн свідчить, що важливою умовою і гарантією поступового процесу розвитку і трансформації правової держави у розвинену і багатовекторну соціальну, виступає конституційне закріплення основних цінностей соціальної держави.

Офіційно термін соціальна держава уперше було вжито в Конституції ФРН 1949 році, зокрема у ст. 20 Конституції ФРН було зафіксовано, що Федеративна Республіка Німеччина є демократичною та соціальною федеративною державою [84, с. 200]. У Конституції Франції 1958 року записано, що вона є демократичною і соціальною республікою. Так, ст. 1 Конституції Іспанії 1978 року вказує, що Іспанія – соціальна, правова, демократична держава, найвищими цінностями якої є свобода, справедливість, рівність і політичний плюралізм. У 60-90-х роках XX сторіччя до цього рішення прийшли: Швейцарія – у 1972 році, Греція – у 1973 році, Швеція – у 1975 році.

Концепція соціальної держави одержала широке розповсюдження і закріплення в конституціях багатьох, насамперед розвинутих, країн Західної Європи: Австрії, Англії, Норвегії, Фінляндії. Принципи соціальної спрямованості у різних проявах задекларовані у конституціях Данії, Італії, Нідерландів, Португалії, Туреччини, Японії та ін. держав.

У першій половині 90-х років XX сторіччя даний процес закріплення в конституціях торкнувся і східноєвропейських постсоціалістичних країн [106].

Ідея та цінності соціальної держави отримали визнання спочатку в Чехії, Словаччині, Польщі, Угорщині та інших пострадянських східноєвропейських країнах, а потім і в країнах СНД.

У США ідея соціальної держави була сприйнята пізніше, ніж у країнах Європи, оскільки тип свідомості американського суспільства був орієнтований на принцип індивідуалізму [201].

Урядом Ф. Рузвельта під час його першого президентського терміну у зв'язку з економічною кризою – Великою депресією 1929-1933 років, було введено заходи соціального захисту в рамках економічної програми – «Нового курсу» (англ. New Deal), затвердженого Конгресом США. Введенням цілого ряду законів (Надзвичайний закон про банки, Закон про відновлення національної промисловості, Закон про торгівлю, Закон про регулювання сільського господарства, Національний закон про трудові відносини – закон Вагнера, Закон про соціальне забезпечення, Закон про справедливі умови праці та окремі кодекси за підписом президента) в рамках Нового курсу Ф. Рузвельта було започатковано інституціональну модель соціальної держави та введено активне втручання держави у соціальний сектор.

Нові загальнонаціональні програми сприяли розвитку фермерських господарств, працевлаштування безробітних, встановлення гідних умов праці, заборону використання дитячої праці, введення страхових та пенсійних норм тощо.

Державні програми розбудови інфраструктури допомогли вирішити проблему безробіття у країні. Наприклад, для подолання безробіття для молодих людей віком від 18 до 25 років, чиї батьки безробітні, була створена програма «Громадянський корпус збереження навколишнього середовища» (Civilian Conservation Corps). У трудових таборах за цією програмою на початок 1934 року працювало 250 тисяч, на громадських роботах – п'ять мільйонів осіб, допомогу по безробіттю отримували двадцять мільйонів людей [284; 327, с. 2]. Для створення гідних умов праці робочий тиждень був зменшений до 40 годин на тиждень і встановлено мінімальний рівень заробітної плати. Пенсійним віком на загальнодержавному рівні встановлено межу у 65 років, введено страхові виплати у разі інвалідності, хвороби та допомоги у разі безробіття. Особливої уваги було надано представникам корінного населення, самотнім матерям та ветеранам війн.

Законом було надано широкі права профспілкам: право на страйк, право на захист робітників, право подавати до суду за порушення закону, втручатися в організацію праці на виробництвах, укладати колективні договори з

підприємствами. Було створено Лігу об'єднаних фермерів, Спілку пайовиків, Робітничий альянс Америки.

Частина програм діє зі змінами й досі, а друга частина була закрита під час другої світової війни до 1945 року [39; 396].

Виникнення соціальних держав припадає на 60-ті роки XX сторіччя. Ми погоджуємося з думкою О. Скакуна, що у кожній конкретній країні початкову стадію формування соціальної держави слід пов'язувати з встановленням відповідальності держави за надання кожному громадянину прожиткового мінімуму, що надалі трансформується в обов'язок держави забезпечити кожному громадянину гідний рівень життя [201].

У середині XX століття Артуром Бернсом [285], Уолтом Ростоу [361], Майклом Джонсом [331], Ілаєм Хекшером [319; 320; 321] та іншими дослідниками соціальної держави, які визначають основним завданням створення широкого спектру соціальних благ для усіх громадян у рамках правових норм при врахуванні індивідуальних можливостей кожного, було представлено ряд теорій: «держава загального добробуту», «плюралістична демократія», «правова держава» тощо [100; 226].

У Великобританії значною подією стала доповідь У. Беверіджа у парламенті у 1942 році, де говорилося про принципи «держави добробуту» (Welfare State). Вона була заснована на трьох принципах: а) сімейної допомоги; б) комплексного медичного обслуговування; в) політики повної зайнятості [343, с. 4].

Теорія «держави загального благоденства», запропонованої Дж. Кейнсом та У. Беверіджом, відстоювала ідею активного втручання держави в економіку з метою запобігання кризових явищ та надання населенню цілого ряду соціальних послуг (виплата пенсій, допомоги з безробіття тощо). При цьому стверджувалося, що держава перестала бути класовою і почала виражати інтереси всіх верств населення, забезпечуючи загальне благоденство [39; 343].

Термін «держава добробуту» вживався як співпадаючий в основному з поняттям «соціальна держава». Модель соціального захисту У. Беверіджа передбачає розподіл відповідальності між державою, роботодавцем і самим

робітником. Держава гарантувала базовий соціальний захист для всього населення з орієнтацією на прожитковий мінімум, роботодавець повинен був страхувати найманих працівників за їх частковою участю, також передбачено додаткове особисте страхування самим працівником.

З моменту публікації теорії Дж. Кейнса (Загальної теорії зайнятості, відсотка і грошей) у 1936 році почалася полеміка стосовно користі контролю над загальним обсягом інвестицій – більша його частина повинна була контролюватися державою або має бути під впливом напівдержавних органів – в якості життєздатного рішення для підтримки стабільного рівня зайнятості. Він побачив в якості кореня зла безробіття [343].

На підставі доповіді та Загальної теорії урядом Великобританії в 1944 році було розпочато реформу системи соціального страхування. До 1952 року були введені в дію закони про державну службу охорони здоров'я, пенсійне страхування, програми страхування від нещасних випадків на виробництві [39].

Одним із творців сучасної теорії соціальної держави був шведський економіст і державний діяч Г. Мюрдаль [346], автор відомої книги «За межі держави добробуту». Він відстоює тезу про те, що на відміну від держав минулого сторіччя, сучасна західна демократія передбачає задоволення інтересів усіх прошарків суспільства, а також їх участь в розподілі соціальних благ [64, с. 529–530]. Окремі аспекти цієї теорії розвиваються в працях Дж. Роулса (компенсаторна та розподільча справедливість), Р. Дворкіна (право громадян на рівну частку соціального добробуту) та ін.

П. Рабінович вбачає сутність соціальної держави у її здатності забезпечити у процесі свого функціонування і розвитку задоволення основних потреб усього суспільства, а також у створенні умов для можливого, за наявних конкретно-історичних обставин, задоволення потреб і інтересів окремих груп індивідів та їхніх спільнот [183, с. 41]. Звідси випливає, що виявити соціальну сутність держави – значить встановити, чию волю виражає і реалізує держава.

Таким чином, кінцева мета соціальної держави – це збереження соціально-політичної стабільності, тобто умов, за яких державна влада відчуває себе в

цілковитій безпеці. Тому в діяльності соціальної держави немає нічого альтруїстичного, тобто того, що б держава робила собі на шкоду. Держава так само зацікавлена трансформуватися у соціальну, як вона зацікавлена у своєму збереженні та розвитку. Л. фон Штейн писав, що розвиток окремих особистостей, що складають державу, стає ступенем розвитку самої держави: «... чим жалюгідніші його громадяни, тим вона сама жалюгідніша; чим менше вони розвинені, тим менш розвинена і сама держава» [256, с. 282].

І. Яковюк [264] запропонував наступну періодизацію еволюції концепції соціальної держави:

1. Етап передісторії становлення соціальної держави (1800–1880 роки). Ухвалення політичних рішень, які стали підґрунтям започаткування соціальної держави.

2. Етап розбудови соціальної держави (1880–1914 роки). Початок процесу формування законодавства соціального спрямування. Введення у науковий обіг термінів «соціальна держава» у працях А. Пренса, Г. Шершеневича, Г. Хеллера і «соціальне право» у працях О. Гірке.

3. Етап розширення соціальної діяльності держави (1918–1960 роки). Закріплення соціальної держави на конституційному рівні: як збірного поняття (Веймарська конституція Німеччини) і як фундаментального принципу конституційного ладу (Франція, Іспанія).

4. Етап прискорення темпів розвитку соціальної держави (1960–1975 роки). Процес формування соціального права на національних і міжнародному рівні (Європейської соціальної хартії, Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, визначення мінімальних соціальних стандартів).

5. Етап уповільнення темпів розвитку соціальної держави (після 1975 року). відбувається її адаптація до нових умов, переглядаються мінімальні соціальні стандарти в напрямку їх підвищення [201; 244, с. 18-19].

У Д. Шпильова та С. Калашникова знаходимо наступну періодизацію розвитку соціальної держави: 1) перший етап – з 70-х років XIX століття до 30-х років XX століття – соціалістичний етап; 2) другий етап – з 30-х років XX століття

до кінця 40-х років – виникнення правової соціальної держави; 3) третій етап – з кінця 40-х років до 60-тих років ХХ століття – держава соціальних послуг; 4) четвертий етап – з кінця 50-х років до середини 80-х – держава загального благоденства (добробуту); 5) п'ятий етап – з початку 80-х років до середини 90-х – деструкція і криза держави загального благоденства (добробуту); 6) шостий етап – з середини 90-х років ХХ століття по теперішній час – ліберальна соціальна держава [70; 255;].

У сучасній зарубіжній науці теорії «справедливість як чесність» Дж. Роулса [354], «соціальної солідарності» Л. Дюгі [107; 297; 317], поглядів Дж. К. Дженкінса [150], виходять з необхідності вирівнювання соціального стану людей засобами, які приймаються свідомо і добровільно в результаті спільної згоди, договору. Дж. Роулс розглядає суспільство як кооперацію загальної і взаємної зв'язаності індивідів, що стимулює їх особисту участь у спільній справі. «Почуття жалості до людського страждання» Л. Дюгі вважав одним з «найбільш прекрасних надбань цивілізованої людини ХХ століття» і виступав за гуманізацію політики. На думку Дж. К. Дженкінса, громадські рухи, хоча і не є головними детермінантами соціальних змін, вагомо впливають на такі зміни.

Духовними передумовами соціальної державності є домінування в суспільстві гуманізму, коли найвищою цінністю є людина, її гідність, її права на життя, вільний розвиток і реалізацію своїх здібностей. Таке суспільство базується на толерантності, взаємній відповідальності, законослухняності.

На даному етапі розвитку концепції соціальної держави особливу увагу в усьому світі приділяють групам людей з особливими потребами. Широко вводиться інклюзивна освіта, до існуючої інфраструктури вносять зміни задля залучення людей з особливими потребами до активної участі у житті суспільства.

Державою підтримуються технології і галузі промисловості, спрямовані на виготовлення машин, апаратів, інструментів, які нівелюють вплив недуг і сприяють вирішенню проблеми самотійного самообслуговування як у побуті, так і у суспільному спілкуванні.

Наряду з такими важливими завданнями соціальної держави у цьому напрямку, як створення сприятливого середовища життєдіяльності для інвалідів, немічних, людей похилого віку, людей, що мають серйозні відхилення в своєму фізичному і розумовому розвитку, є організація спортивних змагань, подорожей для інвалідів, створення клубів за інтересами, формування ставлення суспільства до людей з особливими потребами як до повноцінних членів громади.

1.2 Теоретичні засади соціальної держави. Право на гідне людське існування як основна ознака соціальної держави.

Визначивши історичні передумови розвитку соціальної думки та самої концепції соціальної держави, звертаємося до самої дефініції соціальної держави.

Ми погоджуємося з думкою І. Яковюка [266] стосовно того, що поняття «соціальна держава» є дискусійним і має досить велику кількість різних тлумачень. Наразі так і не існує єдиного бачення роз'яснення цього поняття. Визначення поняття залежить від покладеного в основу розуміння слова «соціальна» або як концепції, або як моделі, або як типу організації соціального життя або як державу з розвиненою соціальною функцією. У своїй статті «Соціальна держава: до визначення змісту поняття» І. Яковюк детально розглядає різні тлумачення та підходи до визначення цього поняття.

Ми зупинимось на наступних визначеннях поняття соціальної держави, які в різній мірі розкривають його зміст та широко використовуються у сучасній теорії та історії держави і права, у юридичній практиці або запропоновані провідними дослідниками соціальної держави.

За юридичним словником «соціальна держава – це характеристика (принцип), яка відноситься до конституційно-правового статусу держави, що передбачає конституційне гарантування економічних і соціальних прав і свобод людини і громадянина та відповідні обов'язки держави» [16, с. 647].

У іноземних словниках з права ми зустрічаємо, що під поняттям «держава добробуту» (welfare state) розуміється держава, уряд якої бере на себе

відповідальність за соціальну та економічну безпеку своїх громадян або окремих верств населення, особливо тих, хто має фінансові або соціальні потреби, через програми з охорони здоров'я, державного житла, різних видів страхування, пільг, пенсій, компенсації по безробіттю тощо [293; 291].

В. Копейчиков визначає, що «соціальна держава – це держава, зорієнтована на здійснення широкої та ефективної соціальної політики, яка має втілюватись у реальності прав людини й громадянина, в існування доступних та ефективних систем освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, у підтримку малозабезпечених прошарків населення тощо» [175].

У словнику з Політології ми знаходимо наступне визначення: «Соціальна держава – це тип організації державного і громадянського життя, заснованого на пріоритеті соціальних цінностей, насамперед права людини на «гідне життя»» [161, с. 127].

На думку П. Рабіновича «соціальна держава – це держава, яка, ставлячи за мету реалізацію права людини на гідне життя, бере на себе соціальну функцію» [182, с. 374].

О. Скаун визначає соціальну державу як державу, що ґрунтується на розвиненому громадянському суспільстві, має збалансовану економіку і ефективну правову систему, та здатна, відповідно до принципу соціальної справедливості, забезпечити громадянам гідний рівень життя, гарантувати соціальну стабільність, соціальну безпеку і соціальну допомогу, громадянський мир і злагоду. Соціальною може бути тільки багата і раціональна (розумова) держава, держава стратегічного розрахунку [201].

У О. Головащенко ми зустрічаємо наступне тлумачення поняття: «Соціальна держава по суті уособлює особливий, соціально орієнтований тип держави із розвинутою економікою, високим рівнем соціальної захищеності всіх громадян, а також затвердженням принципу соціальної справедливості. Соціальною є держава, яка активно реалізує широкомасштабну соціальну політику, сприяє здійсненню комплексу соціально-економічних, екологічних та культурних прав

людини і громадянина в обсягах, що дозволяють втілити в життя конституційне визнання людини найвищою соціальною цінністю в суспільстві» [35, с. 32].

В. Бабкін пропонує розглядати соціальну державу як державу, в якій юридичними засобами реально забезпечені охорона та захист основних прав людини. Вона, по-перше, сприяє соціальному захисту громадян та підвищенню їх життєвого рівня, а по-друге, охороняє свободу громадян і гарантує соціальну злагоду в суспільстві та єдність народу [8; 9, с. 4;].

За О. Панкевичем соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, які знаходяться у важкій життєвій ситуації, з метою забезпечення кожному гідного рівня життя, перерозподіляє економічні блага відповідно до принципу соціальної справедливості і своє призначення вбачає в забезпеченні громадянського миру і злагоди в суспільстві. Так, деякі дослідники називають майбутню модель соціальної держави «державою соціальної демократії», що має стати організацією політичної влади працівників-власників, за якої реально забезпечуватиметься максимальне здійснення та захист прав і основоположних свобод людини, прав нації і народу, здійснення влади на загальнолюдських засадах свободи, справедливості і солідарності [147, с. 26].

На думку Л. Четверікової сучасна соціальна держава – це держава, яка ставить перед собою такі завдання, як: досягнення загального добробуту суспільства шляхом надання мінімальної соціальної підтримки та створення сприятливих умов для самостійного досягнення високого рівня добробуту самими громадянами; забезпечення стабільності в суспільстві; екологічної безпеки; вона відповідає таким умовам: є правовою, володіє ґрунтовною законодавчою базою, має розвинене громадянське суспільство, поєднує ринкову економіку з державним регулюванням [244, с. 10].

У першому в Україні багатотомному систематизованому зводі знань про державу і право – юридичній енциклопедії в 6 томах під редакцією Ю. С. Шемшушенка дано досить широке і точне визначення поняття соціальна держава: «соціальна держава – сучасний тип демократичної державності, який

формується і розвивається в умовах відносно стабільної та розвиненої економіки і демократичної політичної системи. Кожна цивілізована держава здійснює політику, спрямовану на створення системи соціального забезпечення та охорони здоров'я, працевлаштування населення, підтримку малоімущих громадян, недопущення соціальних конфліктів і потрясінь у суспільстві тощо. Термін «соціальна держава» акцентує на одній з важливих функцій держави, а саме її активного впливу на соціальну сферу життєдіяльності суспільства, здатності здійснювати ефективну соціальну політику в інтересах найширших верств населення» [262]. Дане визначення для словника підготував О. В. Скрипнюк.

Ми погоджуємося з традиційним підходом науковців до тлумачення основних теоретичних засад соціальної держави [53, с. 71; 72; 265, с. 115-121].

Функції. Під функціями держави ми розуміємо провідні вектори її діяльності, які формуються цілями та завданнями соціальної держави, та у яких розкривається сутність та її соціальне призначення у суспільстві.

Соціальна функція держави присутня як обов'язкова у будь-якої держави. Ступінь досконалості законодавства у соціальній сфері та ефективність механізмів його реалізації визначають, чи є держава соціальною. Від моделі, покладеної в основу соціальної держави, держава може мати різні функції або різний ступінь їх прояву. Функції соціальної держави змінюються разом з еволюцією суспільства і держави та в залежності від економічної спроможності держави, її завдань та цілей розвитку. Та все ж основною функцією соціальної держави є захист прав її громадян, який базується на злагоджених механізмах реалізації правових гарантій життя, свободи, рівності та гідного рівня існування своїх громадян, які в свою чергу відповідальні за свої дії.

Визначення функцій соціальної держави у повному обсязі ґрунтовно, розгорнуто та детально представлено у працях В. Г. Бєлова [11], В. Д. Роїка [188], П. М. Рабіновича [181], М. З. Штернгарца [258], І. В. Яковюка [265, с.115-119] та інших.

Серед функцій соціальної правової держави слід виокремити генеральну, внутрішні та зовнішні функції. У генеральній функції проявляється соціально-

правовий зміст держави, характер її відносин з громадянським суспільством, суб'єктами міжнародних відносин та діяльність держави щодо забезпечення об'єктивних умов життєдіяльності всього суспільства, демократичних засад функціонування інститутів громадянського суспільства, гідних умов життя людини, її здоров'я, навколишнього природного середовища, соціально-культурних, економічних і політичних умов [174].

Основними завданнями у соціальній сфері є забезпечення захисту соціальних та економічних прав людини, соціального забезпечення, просвіти, освіти, охорони довкілля та розвитку культури, створення належних цивілізованих умов забезпеченого існування її в сучасному світі, забезпечення мінімально допустимого рівня існування найбільш знедолених верств населення за рахунок перерозподілу бюджетних ресурсів шляхом надання певних пільг та субсидій.

Ознаки. Серед ознак соціальної держави різні науковці виділяють різні ознаки. На думку О. С. Головащенко це наступні: «забезпечення та захист соціально-економічних прав і свобод людини і громадянина; взаємна відповідальність держави та людини; забезпечення соціальної злагоди і стабільності у суспільстві; проведення соціально спрямованої політики тощо». До того ж автор наголошує, що однією з ознак соціальної держави «прийнято вважати гарантування, передусім на конституційному рівні, забезпечення та захисту комплексу соціально-економічних, культурних та екологічних прав і свобод людини і громадянина» [35, с. 25-32].

О. Ф. Скакун виділяє такі основні ознаки соціальної держави: ефективна правова система та юридична основа – цивілізоване соціальне законодавство; розвинене соціально орієнтоване ринкове господарство; соціальна допомога соціально вразливим верствам населення; формування «середнього класу»; рівні стартові можливості для молоді; можливість змінити своє соціально-економічне становище [201].

Аналізуючи та узагальнюючи роботи дослідників стосовно ознак соціальної держави, ми виділяємо наступні:

1. людиноцентризм як ціннісна ознака (превалювання цінності життя людини, її безпеки, честі і гідності над майновими, релігійними, політичними, ідеологічними та іншими цінностями);
2. право на гідне людське існування;
3. соціальний вектор функціонування держави: держава бере на себе відповідальність за забезпечення соціальних прав громадянина (право на працю, відпочинок, освіту, медичне обслуговування тощо);
4. перерозподіл соціальних благ з втручанням держави (запобігання соціальному розшаруванню суспільства);
5. розгалужена система соціального забезпечення, соціального страхування та забезпечення балансу інтересів усіх прошарків населення в усіх сферах життєдіяльності (для підтримки соціального миру та незахищених населення);
6. розвинене соціальне законодавство;
7. достатній економічний рівень розвитку держави (фінансова спроможність держави у реалізації соціальних проектів).

Механізми реалізації. Механізм реалізації соціальної держави відбувається через створення системи інститутів соціального спрямування, які проводять моніторинг, аналіз, планування, декларування норм соціальної роботи, через створення соціальних інститутів управління та контролю. Соціальна робота реалізується за допомогою заходів та програм, як разових так і довгострокових, як на державному рівні так і на регіональному або місцевому, як вузько спрямованих так і комплексних.

Механізм реалізації соціальної держави достатньо багатоскладовий та багатовекторний. Діяльність соціальної держави для створення механізмів реалізації права на гідне людське існування охоплює наступні сфери суспільних відносин: ринок праці, зайнятість, безробіття; оплата та охорона праці; регулювання доходів і споживання товарів масового попиту; пенсійне забезпечення; соціальні виплати та надання адресної соціальної допомоги; соціальне страхування; соціальне обслуговування; освіта та професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації; наука; охорона здоров'я;

культура; фізична культура, спорт і туризм; демографія, сім'я, материнство, батьківство, дитинство, молодь; екологічна безпека, захист від природних і техногенних аварій і катастроф; захист соціальних прав усіх категорій громадян.

Механізми реалізації діяльності соціального напрямку мають певні етапи:

- науковий аналіз та вивчення реально існуючої соціальної ситуації, її всебічний і поглиблений аналіз, виявлення головних проблем та основних протиріч, домінуючих перспектив розвитку конкретних соціальних відносин;

- визначення конкретних стратегічних і тактичних цілей соціальної політики, методів і засобів їх досягнення, виходячи з наявних матеріально-фінансових, організаційних та інших можливостей;

- нормативно-правове оформлення обраного варіанту вирішення тієї чи іншої соціальної проблеми – прийняття конкретних законів, інших нормативно-правових актів законодавчої та виконавчої влади;

- адміністративно-організаційне та мотиваційно-пропагандистське забезпечення заходів щодо реалізації соціальної політики на місцях;

- контроль за ходом та ефективністю проведення соціальної політики та внесення відповідних коректив в попередні технологічні фази [215, с. 85].

Необхідними умовами для впровадження механізмів реалізації є фінансове та правове забезпечення держави, без якого неможливе функціонування соціальної держави.

Соціальна держава – це динамічний організм, який формується, розвивається і трансформується під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів вслід за суспільним та економічним розвитком самої держави та світовими тенденціями.

Соціальна держава має підтримувати рівновагу між ринковою економікою та соціальною нерівністю, яку вона породжує. У такому разі можливе приведення до гальмування.

Соціальна держава – це сучасний тип правової держави, завданням якої є забезпечення з одного боку злагоди і процвітання усього суспільства, з другого – благополуччя і високий рівень реалізації гарантованих Конституцією прав і

свобод кожного громадянина шляхом встановлення розумної межі регулювання державою ринкових та суспільних відносин.

Для функціонування соціальної держави необхідні ефективні механізми реалізації права.

Ступінь розвитку інституту прав людини в державі є показником рівня розвитку самої держави, а належний механізм реалізації норм, що закріплюють права людини, свідчить про демократизм, правопорядок, законність та наближеність держави до рівня правової [136, с. 131].

Для розбудови соціальної держави необхідним є створення законодавства, яке враховує усі соціальні сфери, яке забезпечує соціальні норми та яке діє на теренах держави [86, с. 2].

Держава для реалізації соціальних гарантій, затверджених у нормативно-процесуальних актах держави, може використовувати три основні форми правового регулювання (дозволи, заборони, зобов'язання), що відповідають трьом різновидам правових норм (уповноважуючі, забороняючі, зобов'язуючі) і трьом способам реалізації права (дотримання, виконання, використання).

У юридичній літературі ряд науковців форми реалізації права називають специфічними способами його здійснення. Так, О. Ярошенко зазначає, що здійснення права через будь-який із способів (дотримання, виконання, використання, застосування) пов'язане із застосуванням правових приписів, тому кожен із цих способів може бути названий правозастосуванням. Це дає можливість зробити висновок, що правозастосування є сукупністю способів здійснення права [267, с. 69].

Правозастосовна діяльність має бути спрямована не лише на забезпечення можливості користування правами і свободами, а й на створення умов, які гарантували б реалізацію громадянами їх прав і свобод.

Таким чином, правозастосування не є формою реалізації права людини на повагу до гідності. Воно лише створює умови для майбутньої реалізації такого права. Саме ж по собі правозастосування є процесом реалізації процесуальних норм, що регламентують порядок прийняття рішень органами влади, змістом яких

є застосування норм права, що забезпечують право на гідність. Реалізація ж самого права людини на повагу до гідності здійснюється суб'єктом такого права при безпосередньому виконанні правозастосовного акту, а не під час правозастосовної діяльності.

Законність і правосвідомість у процесі юридичної діяльності передбачає певний режим здійснення конституційних норм, що регламентують право людини на повагу до гідності, їх знання та переконання людини та громадянина у їх справедливості.

Реалізація права – це складний процес, що включає в себе механізм реалізації права та форми реалізації права [136, с. 131].

Механізмом реалізації прав людини вважають процес переходу нормативної моделі у фактичну поведінку (здійснення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків), це сукупність факторів, які виступають необхідними умовами переведення соціальних благ, що закріплені нормою права, в практичну життєдіяльність конкретної людини [79, с. 222].

Механізм реалізації права також визначають як діяльність суб'єкта права, зобов'язаної сторони, законотворчого органу, правозастосовного органу та наявні юридичні норми, які регулюють їх діяльність [177, с. 185].

На думку Л. Завадської, в цілому механізм правового регулювання як інструмент певним чином повинен бути механізмом забезпечення реалізації права [51, с. 98].

До складових елементів механізму реалізації прав і свобод людини та громадянина відносять: гарантії здійснення права людини; юридичні елементи механізму реалізації (норми, факти, правовідносини); процес фактичного втілення можливості та необхідності у дійсність; умови і фактори такого процесу [136, с. 131].

Якщо проаналізувати зазначені елементи у динаміці, то стає очевидним, що реалізація прав і свобод людини та громадянина, як і будь-яка інша діяльність, характеризується певним процесом. Елементами цього процесу є три стадії: правовий статус; правові відносини; користування конкретними благами [79].

Серед механізмів реалізації соціальної держави вагоме значення мають мінімальні соціальні стандарти, які встановлюються для кожної держави в залежності від рівня розвитку держави та вимог до якості життя її громадян.

Соціальний стандарт – мінімально необхідний рівень задоволення соціальних потреб населення, який реалізується через затвердження соціальних норм і нормативів для забезпечення виконання гарантованих Конституцією та іншими нормативно-правовими актами соціальних прав та державних соціальних гарантій громадян [12; 56].

У нормах також встановлюються кількісні та якісні показники надання соціальних послуг відповідно до потреб населення (необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами) [56]. До стандартів також відносимо встановлені для працівників максимальну кількість робочих годин на тиждень, кількість днів відпустки в залежності від професії та складності праці тощо.

Окремим механізмом реалізації соціальної держави є державні соціальні гарантії, які законодавчо визначаються на базі державних соціальних стандартів задля забезпечення рівня життя не нижчого за прожитковий мінімум.

Наприклад, Законом України № 966-XIV «Про прожитковий мінімум» від 15.07.1999 року регламентується мінімальний прожитковий мінімум для України – це вартісна оцінка мінімального споживчого кошика, необхідного для збереження здоров'я людини і забезпечення її життєдіяльності. На основі Кодексу законів про працю України, Закону України «Про оплату праці» в Україні встановлений розмір мінімальної заробітної плати. Згідно п. 5 ст. 38 Бюджетного кодексу України розмір мінімальної заробітної плати визначається в Законі про Державний бюджет на відповідний рік [110].

Так само державою визначаються рівні мінімальної пенсії, допомоги при народженні дитини, допомоги малозабезпеченим сім'ям та сім'ям з дітьми, ветеранам, інвалідам тощо. Згідно з медичною реформою в Україні встановлено

перелік безкоштовних медичних послуг та надання безкоштовних ліків, гарантованих державою.

Соціальні гарантії або надаються державою повністю або частково безкоштовно за рахунок коштів державного (місцевого) бюджету або за рахунок донорських організацій. Держава також контролює виконання недержавними та комерційними організаціями відповідність дотримання у їх діяльності встановлених соціальних стандартів.

Важливим механізмом реалізації соціальної держави виступає соціальний захист, який складається із соціального забезпечення, соціальної допомоги, соціального страхування, соціальної підтримки (місцеві бюджети). Прикладом цього механізму є податковий перерозподіл, державні адресні виплати та допомоги, пенсійне забезпечення, обов'язкове соціальне страхування та соціальна допомога.

У цілому соціальний захист виступає як механізм, покликаний захищати людей від різного роду несприятливих для їх життєдіяльності впливів з боку соціального середовища і пом'якшувати наслідки таких. Це захист від можливих порушень прав і свобод особистості, від адміністративного свавілля, від злочинних посягань на життя, здоров'я, власність, честь і гідність людини та ін. У сучасних умовах в соціальному захисті потребують насамперед малозабезпечені, соціально вразливі, бідні верстви населення. Основним джерелом фінансування і загальним регулятором системи соціального захисту виступає держава, оскільки вона обслуговує все населення і має більш низькі адміністративні витрати, ніж системи з участю приватних інститутів [86].

Наступним механізмом реалізації є створення комплексу галузей (охорони здоров'я, медичної, легкої та харчової промисловості, житлово-комунального господарства, громадського харчування, побутового обслуговування тощо) соціального обслуговування та соціального забезпечення населення за рахунок розширення мережі організацій, установ і підприємств соціального обслуговування, забезпечення високої якості їх роботи, продукції і послуг за доступною ціною, охоплення відповідними послугами всіх категорій населення, у

тому числі осіб, які потрапили у важку життєву ситуацію [41, с. 165-166]. Особливої уваги держава має приділяти питанням молоді. Необхідно забезпечити участь молоді у державному управлінні.

Окремим механізмом реалізації соціальної держави є створення державних інститутів різної юрисдикції на всіх рівнях (загальнодержавні, регіональні, місцеві), які займаються моніторингом соціальної ситуації у державі, опрацюванням отриманих даних, розробленням стратегії, декларуванням відповідних нормативних документів, наданням соціальних послуг та контролем за їх виконанням.

Для повноцінного функціонування соціальної держави робота таких інститутів має бути погодженою між собою, внутрішні положення мають не суперечити нормам чинного законодавства держави, має бути позитивне ставлення та довіра до таких інститутів громадянського суспільства. Прикладом таких інститутів є фонди соціального страхування, біржа праці, управління соціального захисту населення тощо.

Втручання громадянського суспільства у регулювання соціальної сфери, окрім самої держави, визначають ступінь розвитку механізмів реалізації і як наслідок і самої соціальної держави, що створює належні та гідні умови життя громадян.

Принциповою умовою існування соціальної держави у сучасному світі є наявність розвинутих структур громадянського суспільства, що передбачає діяльність у суспільстві вільних асоціацій, соціальних інститутів, соціальних рухів тощо, наявність безлічі самостійних суб'єктів господарювання та організацій самоврядування, реалізацію прав і свобод особи, забезпечення її недоторканності та безпеки. Окрім держави й інститутів громадянського суспільства, суб'єктами соціальних відносин можуть виступати корпорації (підприємства, організації) та сама особа [233].

Участь громадських організацій, у тому числі політичних партій, громадських організацій, соціальних рухів та фондів, у формуванні та функціонуванні громадського суспільства є не менш важливим механізмом

реалізації соціальної держави. При цьому важлива роль в управлінні виробництвом, громадським та державним життям відводиться професійним спілкам.

Для здійснення конкретних завдань соціальної держави розробляються і вводяться в дію механізми формування ресурсних джерел, в якості яких використовуються бюджетні та позабюджетні кошти, співфінансування громадян, а також благодійні кошти роботодавців, профспілок і фондів.

Необхідною умовою ефективного функціонування соціальної держави є реалізація соціальної відповідальності органів всіх рівнів влади та управління, суспільства і кожного громадянина окремо.

Державні органи несуть відповідальність за реалізацію розроблюваних ними соціальних програм; забезпечують ефективне функціонування галузей соціальної інфраструктури; контролюють дотримання державних соціальних стандартів, витрачання бюджетних коштів, призначених на соціальні потреби; виконують інші функції соціального характеру, передбачені законодавством, угодами і договорами соціальних партнерів.

Відповідно до національного законодавства країни розподіляють між собою соціальну відповідальність органи самоврядування, центральна та місцева державна влада.

Також виділяється соціальна відповідальність бізнесу та окремих громадян. Соціальна відповідальність громадянина включає в себе відповідальність, з одного боку, перед суспільством, з іншого – перед своїми близькими. Соціальна відповідальність перед суспільством виражається насамперед у дотриманні законів та інших правових норм, а також у передачі громадянином частини власності (у вигляді податків) на громадські та соціальні потреби, на різні рівні державного управління та в органи самоврядування. Перед своїми близькими, в першу чергу перед сім'єю, соціальна відповідальність громадянина виражається в посильній турботі про матеріальний достаток членів сім'ї, у створенні сприятливого психологічного клімату в сім'ї, в моральному вихованні дітей і солідарної відповідальності поколінь.

Механізмом реалізації соціальної держави є відповідальність за реалізацію інших механізмів, одним з яких є механізм контролю за дотриманням та виконанням норм законодавства соціального спрямування.

Механізм реалізації піддається постійному впливу як позитивних, так і негативних чинників, а тому саме дослідження його елементів та факторів впливу допоможе значно покращити рівень реалізації прав та мінімізувати наслідки впливу негативних факторів для громадян соціальної держави.

Не можна говорити про поняття соціальної держави у відриві від правової держави. Уперше термін «правова держава» було вжито німецькими вченими К. Т. Велькером (1813 р.), І. Х. Фрайхер фон Аретином (1824 р.), а до загального державно-правового і політичного вжитку введено Р. Модем. Історично правова держава виникає набагато раніше ніж соціальна держава [201].

Деякі сучасні концепції, наприклад Ф. А. Хайєк [218], протиставлять принципи правової і соціальної держави. Відомо, що Т. Мор теж вважав, що приватна власність не сумісна ні зі справедливістю ні з добробутом для всіх.

У наші дні демократичні держави прагнуть знайти оптимальне співвідношення правового і соціального принципів. Сучасна наукова думка соціальну правову державу розглядає у поєднанні принципів верховенства права (панування правового закону) як головного в правовій державі і соціальної справедливості (забезпечення державою соціальної безпеки особи) як головного в соціальній державі. Ми вважаємо, що правова держава і соціальна держава мають протиріччя в оцінці вищих цінностей, але не протиставлення. Взаємозв'язок між правовою і соціальною державою вбачається у тому, що, з одного боку, правова держава обмежує соціально-економічні процеси у суспільстві, ініційовані соціальною державою і спрямовані на захист соціальних прав громадян, а з іншого, надає юридичні гарантії цим процесам, тобто, виступає базисом для соціальної держави.

Безсумнівним сьогодні є відносний характер групи соціальних прав. Сучасний німецький філософ права Р. Циппеліус справедливо відзначає, що вимогам дбати про матеріальні умови розвитку особистості та про соціальну

справедливість, яка висувається стосовно держави у сучасному праворозумінні, не можна надати форми усталеного переліку «головних соціальних прав». «Головні правові норми можуть ставити більш чи менш точні цілі, надавати мінімальні гарантії та обмежувати. Різновид та масштаб обов'язків, які пропонує держава, залежать від відповідного стану суспільного та економічного розвитку, від зміни потреб та від мінливих засобів, якими розпоряджається держава» [241, с. 212].

Соціальна держава має розглядатися як якісна характеристика, як матеріальний зміст правової держави – на таке співвідношення між цими поняттями фактично вказував Б. Кістяківський [8; 73, с. 142].

Ми погоджуємося з науковою думкою [234; 264; 265], про те, що соціальна держава не повинна обмежувати правову державність, і навпаки правова – не має урізати соціальну. Соціальна держава відповідає за безпеку суспільного і державного життя на принципах права і складає у собі сутність єдності та поєднання демократичної, соціальної та правової державності.

Соціальна сутність держави характеризується двома складовими:

Загально-соціальна – здатність держави забезпечити діяльність всього суспільства як цілісного соціального «організму»; є однаковою в усіх без винятку державах.

Спеціально-соціальна – здатність держави задовольняти інтереси панівної частини населення.

Розвиток соціальної сутності держави як суспільного феномена вбачається у динаміці співвідношення між цими двома складовими соціальної сутності держави.

П. М. Рабінович пропонує такі етапи цього процесу:

1. держава як цінність «у собі» (ранньокласове суспільство – «архаїчна держава») – збереження певного мінімального рівня соціальної організації та культури. Така позиція підтверджується, зокрема, деякими сучасними дослідженнями проблеми походження держави у галузі політології і антропології [71, с. 56-57];

2. держава як цінність «для себе» – класове суспільство з суттєвими протиріччями між окремими класами, соціальними групами чи прошарками. Дефініція поняття саме такої держави обстоювалась переважно у марксистській теорії [224];

3. держава як цінність «для інших» (високо розвинене в економічному, соціальному, культурному та інших відношеннях суспільство) – оптимальне поєднання особливих інтересів окремих індивідів та їхніх спільнот із всезагальним інтересом усього суспільства.

Усі немарксистські теорії відкидають класовий характер держави [224]. Наприклад, В. Небоженко вважає, що «визнання ролі ринку не означає, що в економіці не діють принципи соціальної справедливості» [34, с. 66].

Ми дійшли висновку, що соціальна держава залежно від покладеного в основу напрямку розвитку має різні моделі, а й відповідно до цього у кожному випадку поняття соціальної держави буде мати різне семантичне наповнення.

Ми погоджуємося з думкою О. Скрипнюка [206], що сучасна держава має захищати та забезпечувати соціальні права людини як громадянина, підтримувати соціальні гарантії її розвитку, не тільки свободи а й гідного існування у безпечному середовищі. Так автор зазначає, що будь-яка правова держава має функціонувати ще й як соціальна, що повинно мати під собою конституційну основу, тобто бути закріплено конституційно. До того ж соціальна держава не має забезпечувати права одних груп населення за рахунок інших.

Однозначно ми робимо висновок, що соціальна держава є поняттям складним, особливо враховуючи те, що наповнення поняття соціальна держава постійно трансформується через розширення прав і свобод людини і відповідно закріплених у законодавчих актах норм більш високого рівня гідного існування людини.

Сутність обов'язку держави по забезпеченню гідного існування своїм громадянам ґрунтується на положенні: кожна людина має право розраховувати на такий життєвий рівень, який дозволяв би їй не тільки існувати, але й формувати та

проявляти себе як особистість, бути активним членом суспільства, приймати безпосередню участь у виробництві та споживанні матеріальних і духовних благ.

Особливо ми наголошуємо на тому, що саме гідне існування людини є одним із базових критеріїв при визначенні соціальної держави, так як ми вважаємо право на гідне людське існування основною ознакою соціальної держави.

Уперше формулу «гідне людське існування» застосував російський філософ та правознавець В. Соловйов у 1896 році у статті «Господарське питання та моральність», спираючись на філософський тезис І. Канта, який розмежував поняття «ціна» та «гідність»: все, що відноситься до сфери відносних цінностей і може бути замінено еквівалентом, має ціну; те, що не допускає ніякого еквіваленту, має гідність [211, с. 564-566].

У другій половині XIX століття поступово складаються обставини, які сприяють підвищенню уваги правової думки до соціальної проблематики і поступовій кристалізації проекту соціальної держави.

Ідея щастя на землі, свободи від страху і злиднів, соціальної рівності знайшли вияв у поглядах І. Вишенського, Г. Сковороди, Я. Козельського, в «Руській Правді» П. Пестеля, програмних документах Кирило-Мефодієвського братства, творчості Т. Шевченка, М. Драгоманова, С. Подолинського, О. Терлецького, І. Франка, Лесі Українки, О. Єфименко, М. Грушевського, В. Винниченка та ін., в програмах політичних партій кінця XIX – початку XX століття.

В. Соловйов відомий серед засновників теорії соціальної держави як один з ініціаторів права на гідне існування. Уперше він висловив цю ідею, аналізуючи соціально-економічну нерівність у суспільстві. У поняття «гідне людське існування» В. Соловйов вкладає релігійно-моральний сенс, поєднавши конкретно-матеріальну справедливість з ідеальною моральною нормою: «Справжній сенс принципу рівності в тому, що всі люди рівні як люди, як моральні особистості... Кожній людині властива внутрішня цінність, і вона володіє невід'ємним правом на існування, відповідним її людській гідності. Сенс суспільства в тому, щоб забезпечити кожному з його членів не тільки матеріальне існування, але й існування гідне... Обов'язок суспільства – захистити всіх своїх членів від

принизливої бідності, забезпечуючи кожному мінімум матеріальних засобів» [213, с. 446].

Висхідна позиція соціально-правової концепції В. Соловйова полягає у однаковій для всіх гарантії проти злиднів та економічного рабства, але не вимагає невинуватеної зрівнялівки: «важливо, з моральної точки зору, щоб всі наші ближні були однаково позбавлені злиднів, але це зовсім не означає, що вони повинні бути однаково багаті» [213, с. 446].

На думку В. Соловйова, усунути існуюче соціальне розшарування суспільства можна через зосередження головних засобів виробництва і механізмів розподілу матеріальних благ у руках держави, не заперечуючи при цьому приватну власність, і повернути власності об'єктивно притаманний їй суспільно-моральний сенс: «необхідно, щоб власність була заснована не тільки на матеріальному інтересі, але і визначалася відносинами боргу між людиною і нижчим світом. ...вона повинна здійснювати загальну солідарність в певних рамках» [213, с. 447-449].

Відправним пунктом концепції В. Соловйова права на гідне існування стає парадигма поєднання економіки і моралі, утвердження моральної цінності власності, надання морального сенсу праці. В. Соловйов вбачає три моральних аспекти праці: праця є заповіддю Божою (свідома участь у загальному розподілі праці і свідоме бажання в спільній праці задля спільного блага), праця має забезпечувати гідне існування як у матеріальному так і у моральному плані (збереження можливостей для духовного вдосконалення й розвитку людини), праця заснована на моральному ставленні до природи (без любові до природи не можна здійснити моральну організацію матеріального життя).

В. Соловйов конкретизує другий аспект: «Суспільство має обов'язок визнавати і забезпечувати право кожного на самостійне користування – для себе і для своїх – гідним людським існуванням» [212, с. 421] «Гідне існування можливе й при добровільних злиднях...; але воно унеможлиблюється при такій роботі, в якій усе значення людини зводиться до ролі простого знаряддя для виробництва або переміщення речових багатств» [213, с. 421].

В. Соловйов вважав несумісною з людською гідністю працю, яка забирає усі сили робітника, не залишаючи часу на потреби ідеального змісту та духовного вдосконалення [212, с. 423].

На початку XX століття право на гідне людське існування однією частиною науковців того часу сприймалося як необхідний мінімум соціальних благ, забезпечення яких покладається на державу саме на засадах права, хоча інші, як, наприклад, Б. Чичерін, вважали, що необхідне розмежування моралі і права.

П. Новгородцев першим звернув увагу на В. Соловйова як на філософа права і ввів його ідею про право на гідне існування до кола правової проблематики. Ще в 1899 році П. Новгородцев був його опонентом, а вже у 1901-1902 роках у своїй роботі «Право на гідне існування» він звертає увагу на зміну суспільної правосвідомості як «один з тих звичайних переходів моральної свідомості в правову, якими відзначено прогресивний розвиток права» [143, с. 321], вимагає надати ідеї В. Соловйова не тільки моральний, але й юридичний зміст, аналізує її з юридичної точки зору і подає своє розуміння цієї дефініції не як «позитивний зміст людського ідеалу», а як «заперечення тих умов, які абсолютно виключають можливість гідного людського життя» [141; 143, с. 321].

На думку П. Новгородцева, охорону свободи як завдання права не можна відокремлювати від матеріальних гарантій здійснення цієї свободи: «... Саме в ім'я охорони свободи право має взяти на себе турботу про матеріальні умови її здійснення; в ім'я гідності особистості, воно повинно взяти на себе турботу про огороження права на гідне людське існування» [143, с. 323].

П. Новгородцев у праці «Криза сучасної правосвідомості» (1909) піднімає питання про недостатність лише декларування прав та свобод, зокрема права на гідне людське існування, і про необхідність конкретних юридичних наслідків для їх забезпечення, як то законодавство про робітників, обов'язкова суспільна та державна допомога непрацездатним та немічним: «справжнє і повне здійснення цього права було б в той же час вирішенням соціального питання» [143, с. 327].

Б. Кістяківським була запропонована власна концепція соціальної держави, в основу якої покладено право на гідне існування, представлене В. Соловйовим і

П. Новгородцевим. Б. Кістяківський оцінював юридичні конструкції права на гідне існування у П. Новгородцева та І. Покровського як недостатні. У статті «Держава правова і соціалістична» він презентує власне трактування соціальної держави в конкретно-юридичному аспекті, в якій ідея соціальної справедливості набуває юридичних, а не соціально-економічних форм. Завдяки цьому ми знаходимо у Б. Кістяківського, за оцінкою В. Шамшуріна, найбільш сильну розробку тактичних аспектів теорії демократії, на відміну, зокрема, від П. Новгородцева, у якого представлена скоріше теорія, стратегія проблеми [247, с. 139].

Загальне поняття держави, з якого виходить Б. Кістяківський, відповідає традиціям договірної та природно-правової теорії: «Держава сама по собі є найбільш всеосяжна форма солідарності між людьми, і разом з тим вона веде до створення і вироблення найбільш повних і всебічних форм людської солідарності. Загальне благо – ось формула, в якій виражаються завдання і цілі держави» [73, с. 142].

Б. Кістяківський перехід від правової до соціалістичної держави представляє як процес подолання класової боротьби та пригноблення. Поняття «соціалістична держава» для Б. Кістяківського має переважно соціально-економічний зміст, близький до марксистського, зокрема, через заміну анархії в організації виробництва на планове, заперечуючи революційний перехід до «соціалістичної державності»: «організованість і усунення анархії в громадському господарстві будуть досягнуті в соціалістичній державі тими ж засобами, якими досягаються організованість і усунення анархії політичного і державного життя в правовій державі» [73, с. 155-156].

П. Новгородцев, на відміну від Б. Кістяківського, вважав що між кінцевими ідеалами соціалізму і правової держави насправді існує принципова і якісна різниця, а не різниця у кількості та в ступені, тому теорія правової держави з марксистською теорією держави є несумісними [142, с. 308-309].

Механізмом утворення соціально-правової держави Б. Кістяківський вважав розширення системи суб'єктивних публічних прав: «До двох категорій

суб'єктивних публічних прав, здійснюваних і сучасною правовою державою, тобто до свобод чи прав особи в тісному сенсі і до власне політичних прав, буде приєднана ще й третя категорія – соціалістичні права. Права ці полягають у праві на працю, або в праві кожної людини на участь у всіх матеріальних і культурних благах; всі вони об'єднуються одним загальним правом на гідне людське існування» [73, с. 156].

Як зазначає Б. Лазарєв «державна не може бути справді правовою, якщо вона не демократична і не може бути соціальною, якщо вона не правова» [206, с. 42].

Ідея правової соціальної держави В. Соловйова, П. Новгородцева, Б. Кістяківського через кілька десятиліть була розвинена сучасною західною філософсько-правовою та політологічною теорією.

Австрійський соціаліст-еволюціоніст А. Менгер, відомий у кінці XIX – початку XX століття як противник марксистського соціалізму, зробив значний внесок у розробку таких прав, як право на повний продукт праці, право на працю та на гідне людське існування. У творах «Право на повний продукт праці» і «Цивільне право і незаможні класи населення» уперше послідовно розглянуто з юридичної точки зору питання соціальних реформ [74, с. 334].

Б. Кістяківський критикував А. Менгера за те, що ним недостатньо досліджено публічно-правовий характер права та його значення для особи, не розкрито юридичну «конструкцію» права на працю, права на повний продукт праці і права на гідне людське існування [5, с. 48; 75, с. 582].

Для правової організації соціалістичної держави найважливіше значення, підкреслював Б. Кістяківський, мають як відносини публічно-правового характеру за правом на гідне людське існування так і визнання цих прав особистісними правами [18, с.348].

Як зазначав П. Новгородцев, «право саме по собі не в силах здійснити повне перетворення суспільства» [140, с. 339]. На початку XX століття соціальні права не мали юридичного обґрунтування і фактичних судових гарантій.

У сучасній науці соціальна держава розглядається як тип організації державного і громадського життя, заснованого на пріоритеті соціальних цінностей, насамперед права людини на «гідне життя» [161, с. 330].

Гідність – це проморальна категорія, яка означає повагу та самоповагу до людської особистості та є невід’ємною властивістю людини, яка належить їй незалежно від самооцінки та оцінок оточуючими її особистості.

Гідне людське існування, на відміну від людської гідності, не належить до категорії особистих, індивідуальних прав і свобод, невід’ємних від народження, є категорією соціальною, розкривається у змісті правового статусу людини і громадянина і проявляється у соціумі.

Базовою правовою нормою, з якою пов’язано право на гідне існування і на яку воно спирається, виступає право кожної людини на забезпечення та захист її особистості.

У випадку, коли людина з будь-яких причин потрапляє до категорії соціально незахищених, на відміну від дієздатної людини, яка самотійно в змозі забезпечити себе відповідно до свого уявлення про гідне життя, визначення рівня якості життя такої людини переходить зі сфери особистого до сфери публічного, і забезпечення права на гідне життя переходить до соціального обов’язку держави, сутність якого полягає у створенні державою для нужденних таких умов життя, щоб підтримувати їх суспільну активність у виробництві і у споживанні як матеріальних так і духовних благ.

На початку XX століття багато держав обрали соціальну спрямованість свого розвитку. Вперше законодавчо поняття право на гідне людське існування було закріплене у Німеччині – ст. 151 Веймарської Конституції [294]: «Організація господарського життя повинна відповідати принципам справедливості в цілях забезпечення гідного існування всіх».

Більшість держав у своєму законодавстві не тільки визнають гідність людини в якості найвищої соціальної цінності, але й передбачають різноманітні форми її захисту.

На міжнародному рівні приймається багато документів, метою яких є покращення життєвого рівня людей і забезпечення права на гідне людське існування. Вихідними міжнародними актами у питанні встановлення змісту права людини на гідне існування є Загальна декларація прав людини [394], Конвенція Міжнародної організації праці «Про основні цілі і норми соціальної політики» № 117 [81], міжнародні пакти про права людини 1966 року [105, с. 728] та інші.

Наприклад, у ст. 5 Конвенції МОП Міжнародна організація праці № 117 (1962 рік) «Про основні цілі і норми соціальної політики» зазначається, що при встановленні прожиткового мінімуму беруться до уваги такі основні потреби сімей працівників, як продукти харчування та їхня калорійність, житло, одяг, медичне обслуговування та освіта [81].

До основних видів засобів існування та потреб людини належать харчування, житло, медична допомога, одяг і взуття, освіта й інші духовні блага [208, с. 46].

Відправним міжнародним актом у питанні встановлення змісту права людини на гідне існування є Загальна декларація прав людини [394], яка у широкому сенсі вся направлена на захист гідного життя кожної людини. Її 1, 22, 23, 25 статті встановлюють рівність усіх людей у гідності та правах; право на соціальне забезпечення, здійснення необхідних для підтримки гідності та для вільного розвитку особистості прав в економічній, соціальній і культурній сфері; право на труд, вільний вибір роботи, справедливі та сприятливі умови труда і захист від безробіття; право на такий життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, медичне обслуговування та необхідне соціальне обслуговування, який необхідний для підтримання здоров'я та благополуччя людини та його сім'ї; право на забезпечення у випадку безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, настання старості або випадку втрати засобів до існування за обставинами, які не залежать від людини [394].

Як зазначено у п. 1 та 3 ст. 23 Загальної декларації прав людини: «Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття; Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людське існування, її

самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення», – та п. 1 ст. 25: «Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення в разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдівства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставин» [394].

Зміст вищезгаданих статей Загальної декларації було уточнено та конкретизовано у статтях Міжнародних Пактів про права людини 1966 року, а саме у Пакті про економічні, соціальні і культурні права, положення якого повністю направлені на забезпечення права кожному гідного існування і сьогодні визнаються переважною більшістю країн. Статтею 11 Пакту задекларовано «право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя. Держави-учасниці вживуть належних заходів щодо забезпечення здійснення цього права, визнаючи важливе значення в цьому відношенні міжнародного співробітництва, ґрунтованого на вільній згоді» [109].

Право кожної людини на достатній життєвий рівень згідно з Декларацією [394] і Пактом [109] включає в себе, окрім вище названих, ще й наступні елементи: право кожного на безперервне покращення умов життя; право кожної людини на запобігання голодування, яке забезпечується прийняттям державами індивідуальних та колективних заходів з удосконалення виробництва, розподілення і споживання продуктів харчування.

Для кожної конкретної держави розробляються належно обґрунтовані соціальні стандарти як основа системи соціальних гарантій. Вихідним пунктом розробки соціальних нормативів є категорія мінімуму засобів існування, у якій розрізняють три рівні:

- фізіологічний мінімум – сукупність засобів існування, достатніх для виживання людини як біологічної істоти;

- прожитковий мінімум (межа бідності) – задоволення потреб на рівні, необхідному для виживання людини в суспільстві як соціальної істоти;

- соціальний мінімум – задоволення потреб на рівні, достатньому для нормального способу життя (нормальний спосіб життя визначається як такий, що притаманний більшості населення країни, зумовлений її історичним, культурним та економічним розвитком і практично наявний на конкретний момент часу) [146, с. 84-85; 208, с. 187-194].

З наведених вище положень Декларації та Пактів можна зробити висновок, що право людини на гідне існування є за своєю суттю ціллю та основою системи соціальних прав людини.

У Королівстві Швеція згідно з розділом про основні свободи та права Форми правління Конституції Швеції визначається право на гідне існування як одне з основних прав громадян: «Громадська влада здійснюватиметься з повагою до рівних цінностей усіх людей, а також до свободи та гідності особистості. Особисте, економічне та культурне благополуччя людини повинно бути основними цілями суспільної діяльності. Зокрема, широка громадськість повинна забезпечити право на працю, житло та освіту, а також на сприяння соціальній опіці та безпеці та на хороші умови для здоров'я» [355].

Гідність в Україні законодавчо поставлена на один щабель з життям і здоров'ям людини. Так у ст. 3 Конституції України закріплено дуже важливе положення про те, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Тому повага і захист державою честі та гідності особистості можуть і повинні забезпечуватися кримінально-правовими та цивільно-правовими засобами не тільки у випадку нанесення людині фізичних та моральних страждань у вигляді різних видів насилля, образ, розповсюдження неправдивих відомостей, – але й при порушенні її соціальних прав, таких як несплата заробітної плати, ненадання медичних та інших соціальних послуг.

У зв'язку з цим необхідно звернути увагу також і на положення ст. 22 Загальної декларації прав людини, яка вказує на необхідність створення

державами соціально-економічних умов, які виключають приниження людської гідності [394].

1.3 Класифікація та систематизація моделей (типів) соціальної держави

На початку ХХІ століття науковцями були визначені риси соціальної держави. Соціальна держава (її також називають «державою допомоги», або «державою загального добробуту») міцно вкоренилася в країнах Західної Європи і знаходиться на різних стадіях розвитку, а в деяких, навіть, перебуває у стані кризи. У ході дослідження постало питання визначення шляху, яким треба прямувати для побудови міцної, дієвої та корисної моделі соціальної держави.

Однією з найбільш актуальних проблем сучасної науки є визначення моделей соціальної держави. Існують різні концепції соціальної держави, виділяють її різні типи, або їх ще називають моделями соціальної держави. Науковці, які досліджували проблему соціальної держави – Г. Еспінг-Андерсен, Т. Тілтон і Н. Фурніс, Г. Віленський і Ч. Лебо, Н. Гінзбург та інші запропонували власні класифікації моделей соціальної держави, в основу яких покладені різні критерії.

Першу класифікацію було створено американськими дослідниками **Г. Віленським** і **Ч. Лебо**, які виокремили дві моделі: «інституціональну» та «залишкову».

Відмінність між цими двома моделями в основному полягає в різних масштабах державного втручання в соціально-економічну сферу. Так, за «залишкової» моделі державні заходи допомоги спрямовані на найбільш вразливі прошарки населення (за наявності доволі слабовираженої прогресії податків), тоді як за «інституціональної» – охоплюють значно ширше коло людей і здійснюються за рахунок податків, що стягуються на основі доволі високої прогресії [31, с. 17].

За «інституціональної» моделі реалізація програм соціального добробуту розглядається як узаконена функція сучасного індустріального суспільства, спрямована на надання людині можливості самореалізуватися. Одержувачі соціального забезпечення (можливо, на довгостроковій основі) не мають ярлика

невдах, що характерно для «залишкової» моделі. Перерозподіл матеріальних благ вважається функцією, котра органічно властива державі загального добробуту.

«Інституціональна» модель вимагає від держави прийняття соціальних законів, які мають регулювати, та створення інститутів, які мають надавати на довготривалий час у разі потреби допомогу соціально незахищеному прошарку суспільства, так як вважає саме державу джерелом виникнення соціальної незахищеності окремого громадянина.

За другої, «залишкової», моделі такий перерозподіл застосовується як надзвичайний захід і передбачає надання державної підтримки та допомоги особі лише на короткостроковій основі в разі крайньої потреби, коли не можуть бути задоволені потреби іншими соціальними інститутами, такими як сім'я, громада, фонди, і які припиняються, коли людина або сім'я знову можуть піклуватися про себе самостійно. За такого підходу фінансова допомога і соціальні послуги покладають на їх одержувачів певні зобов'язання у вигляді, наприклад, залучення їх до виконання «громадських робіт» [200, с. 66].

За іншою класифікацією вважається, що історично виникло два «чисті» типи соціальної держави, які сформувалися в процесі розвитку суспільства: «ліберальна» модель, що характеризується помірним соціальним захистом та делегуванням частини своїх соціальних функцій громадянському суспільству та яка передбачає розподіл обов'язків із забезпечення добробуту суспільства між власне державою (яка брала на себе відповідальність із забезпечення мінімальних, найважливіших потреб людини) і громадянським суспільством за акцентуацією на ролі громадянського суспільства, і «соціал-демократична», яка передбачає розширення соціальних прав і прагне до ліквідації соціальної нерівності. «Ліберальна» модель виникла на економічній основі (як побічний продукт буржуазних відносин, зокрема як результат поєднання таких чинників, як подолання Великої депресії у США в 30-х роках XX століття та діяльність громадянського суспільства), а «соціал-демократична» має під собою ідеологічну основу (виникла внаслідок цілеспрямованих дій європейської соціал-демократії).

«Ліберальна» та «соціал-демократична» моделі соціальної держави були реалізовані в чистому вигляді в США та Швеції відповідно.

Л. Четверікова [244] цю класифікацію поряд із загальними та соціально-економічними можливостями пов'язує у першу чергу з національно-специфічними і політичними властивостями держави.

Існування певної форми держави загального добробуту в розвинених країнах визначається в сучасних умовах більшістю наявних політичних сил. Предметом суперечки між їхніми представниками є лише вибір моделі соціально орієнтованої держави, коли держава на законодавчому рівні стає гарантом соціальної безпеки через механізм або перерозподілу багатства між багатими та бідними, що сприяє досягненню більшої рівності в суспільстві, або встановлення мінімальної межі рівня загального добробуту [49, с. 107].

Ці різні підходи яскраво відображають лінію розмежування між традиційним лібералізмом та соціал-демократизмом [49, с. 107] і зводяться насамперед до вибору між «залишковою» та «інституціональною» моделями держави добробуту.

Між виокремлюваними в різних класифікаціях «залишковою» та «ліберальною» моделями соціальної держави немає принципових відмінностей. Нині ці поняття належать до одного синонімічного ряду. Стратегічною метою соціал-демократії є рух до іншої моделі держави, котру розуміють як «інституціональну» державу загального добробуту [101, с. 20].

Підхід Л. Четверікової, в основі якої виділення ліберальної та соціал-демократичної моделей соціальної держави, підтримує Р. Кузьменко [91, с. 73]. Так він зазначає, що різниця країн Європи від країн Америки, в тому, що вони перебували під впливом соціал-демократичного руху, і тому соціальні держави Європи тяжіють до соціал-демократичної моделі або є певним синтезом ліберальної та соціал-демократичної моделей [239; 186, с. 29-30].

Більш досконала – тричленна – класифікація запропонована у 1977 році англійськими вченими-суспільствознавцями **Н. Фурнісом і Т. Тілтоном** [312].

Перша модель – «позитивна держава» (США, Австралія), де найменший ступінь втручання держави в економіку, а соціальне забезпечення орієнтоване на

дотримання індивідуалізму та захист корпоративних інтересів. Держава виступає як засіб контролю, «амортизатор» соціальних конфліктів. На соціальні потреби припадає доволі незначна частка державного бюджету. Ця модель, з юридичної точки зору, характеризується відсутністю розвиненої системи соціального законодавства, натомість діють численні програми соціальної підтримки населення, які постійно коригуються. Тобто «позитивна держава» за своїми характеристиками – це відома вже нам класична неоліберальна, «залишкова» модель соціальної держави [186, с. 29-30; 360].

Друга модель – соціальна держава, «держава соціальної безпеки» (Велика Британія, Франція, Греція), де забезпечуються гарантований мінімальний рівень життя і рівність стартових можливостей, але аж ніяк не матеріальна рівність. Держава забезпечує повну зайнятість. Якщо у позитивній державі у юридичному аспекті визнається лише право на соціальну допомогу, розмір і характер якої встановлюється самою державою, то у державі соціальної безпеки громадянам гарантується право оскарження конкретних державних рішень чи соціальної політики держави взагалі, якщо вони не відповідають загальновизнаним нормам добробуту і не забезпечують встановленого реального мінімального рівня життя для кожного члена суспільства [186, с. 29-30].

Третя модель – «держава загального добробуту» (Швеція, Нідерланди), де забезпечується мінімальний рівень життя та встановлюється максимальний рівень доходів, зменшується різниця в зарплаті, гарантується повна зайнятість. Держава розглядається як засіб забезпечення «рівності, кооперації та солідарності» щодо всіх без винятку членів суспільства та забезпечення трудящим домінуючого становища. Ця модель тяжіє до соціально-демократичної моделі, яку ми розглядали вище [186 с. 29-30].

Думку Н. Фурніса й Т. Тілтона поділяють такі вчені, як **Г. Ріттер** [186; 360] і **Д. Роулз** [189, с. 19], але також вважають, що згадані види соціальної держави ніде не були реалізовані повною мірою. Спостерігається тенденція переходу цих моделей від однієї до іншої. Як слушно зауважує О. Скрипнюк, «історична логіка розвитку моделей соціальної держави виглядає таким чином: від найменш

досконалої моделі позитивної держави – через державу соціальної безпеки – до соціальної держави загального благоденства (добробуту) як найбільш ефективної форми гарантування соціальних та економічних прав людини. А логіка юридичного розвитку характеризується переходом від права на допомогу до права на захист, і врешті-решт, до права на гарантований гідний рівень життя» [147, с.76; 205, с. 6; 206, с. 6].

А. Нестеренко виокремлює чотири основні моделі соціально орієнтованої економіки, а отже, і моделі соціальних держав, де така економіка існує. Його поділ ґрунтується на таких критеріях: місце соціального сектору серед національних пріоритетів (як правило, йдеться про альтернативу між соціальним добробутом усіх та економічним зростанням); розподіл соціальних функцій між державою, громадянським суспільством і підприємницьким сектором; «питома вага» державного сектору, яка визначається і обсягом ВВП, що перерозподіляється, і часткою зайнятих у державному секторі; особливості соціального забезпечення [138].

Перша модель називається континентальною, або німецькою. Окрім ФРН, вона застосовується в Австрії, Бельгії, Нідерландах і Швейцарії, частково у Франції. Для неї характерні значний перерозподіл ВВП через держбюджет (близько 50 %). Переважно за рахунок працедавців формуються страхові фонди. Розвинута система соціального партнерства. Прагнення до підтримання повної зайнятості або, принаймні, високого її рівня.

Друга модель – англосаксонська – використовується у Великій Британії, Ірландії, а також у Канаді. Вона передбачає нижчий рівень перерозподілу ВВП через бюджет (не більш як 40 %), мінімальне втручання держави у сферу зайнятості та безробіття, високу питому вагу приватних і громадських компаній та організацій у сфері надання соціальних послуг.

Третя – середземноморська – реалізується у країнах Південної Європи (Греція, Іспанія, Італія). Обсяг ВВП, що перерозподіляється через бюджет, тут істотно варіюється (від майже 60 % у Греції та Італії до 40 % в Іспанії). Соціальна

допомога переважно адресована соціально вразливим категоріям громадян і не має всеохоплюючого характеру.

Четвертій – скандинавській – (Швеція, Данія, Норвегія, Фінляндія) властиві активний превентивний характер держави у соціальній сфері, розуміння соціального добробуту як мети економічної діяльності держави, дуже високі (50-60 % ВВП) обсяги перерозподілу національного багатства через бюджет, реалізація ідей соціальної солідарності. Основну роль у фінансуванні соціальних видатків відіграє держава, здійснюючи його через бюджет центрального уряду, і через субнаціональні бюджети [137, с. 77-78].

Також чотири типи соціальної держави виокремлює **В. Гойман**. Він наполягає на прямій залежності реальних можливостей задоволення власних потреб людини, як матеріальних, так і духовних, від її доходів, тому одним з основних критеріїв для визначення типу соціальної держави В. Гойман обрав рівень доходів членів суспільства.

Науковець визначає чотири типи соціальної держави:

Перший – егалітарний тип (від фр. *egalite* – «рівність»). Матеріальна рівність усіх членів суспільства досягається через отримання ними рівних благ.

Другий – «роулсіанський» тип. Дж. Роулс допускав відносну економічну нерівність лише задля підвищення рівня життя найменш забезпечених членів суспільства. Це тип соціальної держави, зорієнтованої на максимальне забезпечення корисності для незаможних осіб.

Третій – утилітарний тип (від лат. *utilitas* – «користь»), заснований на вченні англійського філософа та юриста XVIII-XIX століть І. Бентама, який у праці «Деонтологія, або Наука про мораль» визначив головним завданням держави забезпечення «найбільшого щастя для найбільшої кількості людей». На відміну від попереднього, означає максимізацію його загальної корисності для всіх членів суспільства. Інакше кажучи, більшу частину суспільного багатства повинен отримувати той, хто є більшою мірою здатний приносити (і реально приносить) користь.

Четвертий тип – це тип соціальної держави, орієнтованої на класичну модель ринку [144; 33, с. 139-140].

Ми погоджуємося з думкою, що підхід В. Гоймана до класифікації соціальних держав не можна вважати комплексним і вичерпним.

В. Джордж і Р. Уїлдінг побудували класифікацію, спираючись на вплив ідеології та нормативних політичних принципів на соціальну спрямованість держави. Вони виокремлюють такі моделі соціальної держави: 1) антиколективістська (заснована на ліберальній ідеології правого спрямування); 2) вимушено соціалістична (спирається на віру в те, що можливі ефективне державне регулювання ринкової економіки й прагматизм у наданні соціальних послуг); 3) фабіанський соціалізм (відданість ідеям економічної рівності, демократичним процесам і сильній системі соціального захисту); 4) марксистська (розподіл суспільних благ згідно з потребами людей) [195, с. 136].

Ф. Уільямс ставить у відповідність політичні ідеології та організацію державної системи соціального захисту. Його класифікація моделей соціальної держави на основі впливу політичної ідеології відносить до «ідеальних моделей» соціального захисту анти колективістську модель, в основі якої лежить ліберальна ідеологія правого спрямування (мінімальне втручання держави, ринкова свобода); класичні соціалістичні ідеї покладено в основу моделі фабіанського соціалізму (колективізм, рівність, соціальне порозуміння); ідеї демократичного соціалізму складають основу моделі радикального соціального управління (децентралізація, соціальне планування); на основі зміщення ідей лібералізму та соціал-демократії базується несоціалістичний колективізм загального добробуту, або соціальний реформізм, (солідарність, поміркованість і вибірковість допомоги); в основі моделі політичної економії «загального добробуту» лежить класичний марксизм [195, с. 136].

Найвідоміша у світі класифікація моделей соціальної держави запропонована **Г. Еспінг-Андерсеном** і у 1990 році викладена у роботі «Три світи капіталізму добробуту» [299]. У її основу покладено аналіз ознак доступності та ступеня охоплення населення певними соціальними виплатами й доходами, ступенем

перерозподілу доходів у системах соціального забезпечення з одночасним урахуванням реального впливу різних політичних сил на цей процес.

Данський вчений виділяє три основні моделі: ліберальну, консервативну, соціал-демократичну [253, с. 273-279]. Г. Еспінг-Андерсен [299] вводить такі параметри: рівень декомодифікації, стратифікація суспільства, інтервенція держави.

Однією з основних ознак класифікації є аналіз доступності та ступеня охоплення населення певними соціальними виплатами й доходами. Досліджуючи країну, Г. Еспінг-Андерсен розраховує коефіцієнт заміщення заробітної плати гарантованими державою соціальними виплатами, коли працівник з якоїсь причини втрачає працездатність або вибуває з числа зайнятих. За допомогою цього коефіцієнта країни було поділено на три групи з екстремальними показниками в англосаксонських і скандинавських країнах і середніми – у західноєвропейських [253, с. 273-279].

Важливою ознакою для класифікації взято доступність та ступінь перерозподілу доходів у системах соціального забезпечення з одночасним урахуванням реального впливу різних політичних сил на процес формування систем соціального захисту в історії цих країн [253, с. 273-279].

Г. Еспінг-Андерсен визначає залежність державної стратегії у соціальній сфері від таких факторів як ступінь авторитарності влади, роль лівих сил в уряді, підтримка виборцями консервативних традицій.

У ліберальній провідна роль надається адресній соціальній допомозі, тоді як обов'язковому соціальному страхуванню відводиться скромніше місце. Натомість держава активно сприяє всім формам приватного страхування. Ліберальну державу, за Г. Еспінг-Андерсеном, характеризує також відсутність впливу і лівих, і консервативних сил, а також прибічників абсолютизації державної влади. США, Канада й Австралія добре вкладаються в цю класифікацію. Щодо інших держав – таких, як Велика Британія та Японія, то низький ступінь заміщення заробітної плати виплатами із соціального страхування не корелюється з іншими ознаками ліберального типу.

Консервативна модель надає соціальному страхуванню перевагу перед адресною соціальною допомогою, вертикальний перерозподіл доходів тут дуже незначний. Для країн цього типу характерні консервативні традиції й високий ступінь державного впливу (Італія, Франція, ФРН і меншою мірою Австрія).

Соціалістичній, або соціал-демократичній, моделі характерні розгалужений державний інститут перерозподілу доходів усіх членів суспільства, що нівелює, але не ліквідує повністю майнову стратифікацію суспільства; широке державне регулювання ринку праці; значний вплив на уряд робітничого класу; консолідація політичних партій соціал-демократичної спрямованості з іншими політичними групами.

Кореляція ступеня заміщення заробітної плати з політичною системою найбільша в Нідерландах, Данії, Швеції та Норвегії, однак цей зв'язок добре помітний і на прикладах Фінляндії та Бельгії [208, с. 157].

Класична праця данського вченого-соціолога є найбільш знаною, цитованою, але водночас найдискусійнішою в академічному середовищі [194, с. 164].

Наведена типологія певною мірою умовна, оскільки ґрунтується лише на показниках заміщення щодо пенсій, допомоги по тимчасовій непрацездатності та безробіттю, а також досить-таки умоглядних висновках про історію формування політичного устрою [208, с. 157].

Оскільки Г. Еспінг-Андерсеном не враховано такі аспекти, як освіта, охорона здоров'я, сім'я, житлова політика тощо, на основі його класифікації рядом авторів було зроблено класифікації, більшість з яких є частковою або повною аналогією останньої з доповненням, уточненням, розширенням, виділенням додаткових груп, ознак, критеріїв.

До класифікації держав загального добробуту Г. Еспінг-Андерсена **Н. Гінзбург** додав ще одну модель – британську ліберально-колективістську державу загального добробуту, якій притаманні риси соціальних держав соціалістичного та ліберального типів [196; 199, с. 4; 245, с. 69].

Ф. Каслс та Д. Мітчелл [287] заперечили позицію Г. Еспінг-Андерсена щодо включення країн південної півкулі до ліберального режиму. Вони виділили їх в

окрему радикальну групу і тим самим побудували свій четвертий світ капіталізму добробуту [194, с. 165].

Е. Хубер та Дж. Стіфенс [328, с. 334-335] додали до запропонованих моделей Г. Еспінг-Андерсена четвертий тип – соціальну державу робітників (wage earner welfare states). У їх трактовці корпоративна модель мала назву християнсько-демократична.

Також четверту модель – південно-європейську («Latin Rim») – виділяють **С. Ляйбфрід** (1992) та **М. Феррера** (1996) [302, с. 18-19]. **С. Ляйбфрід** доводить, що ця модель базується на християнських традиціях, переважно католицької віри, та ліберальних принципах залишкової моделі. **М. Феррера** основним суб'єктом соціального захисту визначає сім'ю.

При цьому С. Ляйбфрід, на відміну від М. Феррери, визначає недостатнім стан розвитку цієї моделі у світі порівняно з іншими моделями, вважаючи його зародковим у порівнянні з такими як, наприклад, скандинавська модель.

Г. Еспінг-Андерсен проаналізував запропоновану С. Ляйбфрідом та М. Феррерою південно-європейську модель як систему соціального захисту, характерну для латинських країн, і відмовився додати цю модель, вважаючи, що ці країни згідно його концепції входять у континентальну.

У. Лоренц у книжці «Соціальна робота в Європі, що змінюється» виокремлює чотири моделі соціальної політики: скандинавську, залишкову, корпоративістську й рудиментарну. Перші три відповідають тим, що були запропоновані Г. Еспінг-Андерсеном, четверту автор приписує традиційній Португалії, Іспанії, Греції. Головна риса – юридичні права на соціальний захист мінімальні або взагалі відсутні. Функції соціального захисту держава перекладає на волонтерський і неформальний сектори [94, с. 57; 195, с. 136].

На основі класифікації Г. Еспінг-Андерсена науковці пострадянського простору запропонували власний підхід до використання критеріїв поділу соціальних держав.

В. Мілецький [106; 194] у рамках концепції Г. Еспінг-Андерсена ускладнив критерії розрізнення соціальних держав на консервативну, ліберальну та соціал-

демократичну. Він враховує рівень соціальних прав та соціальної підтримки найбільш вразливого прошарку суспільства; співвідношення питомої ваги державних фондів перерозподілу, приватних витрат та індивідуального або колективного фінансування соціальних програм, рівень диференційованості соціального забезпечення за різними групами населення та групами соціального ризику, рівень як забезпечення з боку держави зайнятості населення.

В. Торлопов дотримується традиції поділу на держави О. фон Бісмарка та У. Беверіджа, так звані інституційну та резидуальну моделі держави добробуту [229]. За механізмом реалізації державою соціальної функції В. Торлопов соціальні держави відносить до автократичної чи демократичної моделі. Наразі така думка не підтримується традиційною наукою через ототожнення соціальної держави з державою демократичною.

Більшість сучасних науковців, слідом за Г. Еспінг-Андерсеном, виокремлюють три моделі або три типи соціальної держави. Цієї класифікації дотримується й М. Константинова. Різниця між трьома моделями соціальної держави, виокремленими нею (як і більшістю науковців), полягає в ролі соціальної політики трьох її основних суб'єктів держави, корпорації, особистості (як основний критерій поділу); та в ступені участі в реалізації соціальної політики інститутів громадянського суспільства.

М. Константинова [38, с. 134] пропонує три моделі соціальної держави:

1. ліберальна (або англосаксонська) модель, в основі якої принцип особистої відповідальності кожного члена суспільства за власну долю та долю своєї сім'ї, характеризується відсутністю фінансування соціальних програм із державного бюджету, організаційно-правовою інституціоналізацією недержавних фінансових потоків (приватні заощадження та приватне страхування, кошти недержавних організацій, соціально-страхових фондів, асоціацій) на соціальні потреби – освіту, пенсії, охорону здоров'я. Мінімальна відповідальність та мінімальне втручання держави. До цієї моделі відносять США, Австралію, Англію, Ірландію.

2. корпоративна (континентально-європейська, або консервативна) модель, в основі якої принцип консолідованої відповідальності основних суб'єктів –

держави, корпорації, особистості за соціальне благополуччя в суспільстві з максимальною часткою фінансових внесків підприємств, які мають власну розгалужену соціальну інфраструктуру, власні соціально-страхові фонди. До цієї моделі відносять Німеччину, Японію.

3. суспільна (скандинавська, солідарна, або соціал-демократична) модель, в основі якої покладено принцип солідарності між державою, корпорацією і особою у забезпеченні через систему бюджетних відрахувань (державний бюджет та державні соціально-страхові фонди), страхових внесків робітників та роботодавців, права на гідне існування кожному за умови, що він задіяний у системі зайнятості, де головна роль у перерозподілу належить державі. До цієї моделі відносять Данію, Францію, Швецію.

О. Александрова у своїх дослідженнях звертає увагу на дивергенцію систем соціального забезпечення сучасних соціальних держав на фоні надзвичайно інтенсивної політичної та економічної інтеграції цих країн у вигляді зростаючої інтенсифікації торговельних обмінів, глобалізації фінансових ринків, інтернаціоналізації цінностей [3, с 104].

О. Александрова виділяє як основні універсальну (скандинавські країни, які є уособленням соціал-демократичної моделі соціальної держави) та селективну, або ліберальну, (США і англо-саксонські країни) моделі соціальної держави і як компроміс між двома основними третю – корпоративістську [3, с. 105-106].

Н. Фединець, Ю. Миронов, М. Гонська у роботі «Соціологія ринку» [236] пропонують п'ять моделей розвитку соціальної сфери і соціального захисту і відповідно соціальної держави. Американська – відповідає ліберальній або інституційній моделі інших класифікацій, шведська – шведській моделі держави загального добробуту або соціал-демократичній чи скандинавській (Швеція, Норвегія, Фінляндія), німецька – континентальній (ФРН, Франція, Австрія), англосаксонська – як і в інших класифікаціях займає проміжне положення між лібералізованою американською і соціально орієнтованими шведською та німецькою моделями (Велика Британія, Ірландія, Канада) та японська модель, яка

характеризується виокремленням питань підвищення життєвого рівня населення в ранг національних пріоритетів.

На думку дослідниці Дж. Льюїс, відомі класифікації соціальної держави не враховували домінуюче положення чоловіків відносно жінок на ринку праці, яке історично склалося у Західній Європі та Північній Америці, коли жінка розглядалася лише як домогосподарка без змоги отримати роботу, зробити кар'єру, бути фінансово незалежними, а чоловік мав статус «годувальника» («male breadwinner model»).

Дж. Льюїс (1992) разом з **І. Остнер (1994)** виділили на основі гендерного критерія, врахування взаємозв'язку між оплачуваною і неоплачуваною працею та соціальним забезпеченням три типи соціальних держав: 1) держава сильного типу (strong male breadwinner state) – одружені жінки розглядаються залежними від своїх чоловіків відносно права на соціальний захист; 2) держава поміркованого типу (moderate male breadwinner state) – за жінками визнається право на шлюб, материнство і роботу; 3) держава слабкого типу (weak male breadwinner state) – жінки вважаються скоріше робітницями, ніж заміжніми жінками та матерями [279, с. 2].

А. Готьє в 2002 році у запропонованій ним класифікації виділяє чотири соціальні моделі: соціально-демократичну, консервативну, південно-європейську та ліберальну [132].

У сучасних підручниках з юриспруденції зустрічається класифікація соціальних держав відповідно до застосування комплексу практичних заходів на рівні держави:

1. ліберальна модель, де перевага надається ринковим механізмам, притаманна, наприклад, США, Канаді, Великій Британії та Австралії;
2. модель регульованого ринку, де розподіл ресурсів визначається ринком у поєднанні із значним регулюванням на основі угод між урядом, бізнесом і працею. Ця модель характерна для Швеції, Норвегії, Австрії, Німеччини;
3. японський тип держави добробуту, що відрізняється патерналізмом на рівні підприємства [145].

П. Спікер у своїй праці «Соціальна політика: теорія та практика» («Social policy: Theory and practice») [369] дає позицію, що соціальна держава у кожній країні має власне трактування, відповідає національним особливостям, історичній еволюції даної країни, тому має власні особливості. Автор виділяє ряд країн і характеризує їх моделі розбудови соціальної держави:

1. Велика Британія – держава добробуту – має три основні характеристики: гарантія мінімальних стандартів, у тому числі мінімальної заробітної платні, соціальний захист у випадках незабезпеченості та надання послуг на максимально можливому рівні [280].

2. Німеччина – ринкова соціальна модель. Особливостями є економічний розвиток (залежність від становища на ринку праці), корпоративізм (вагому роль відіграють незалежні фонди, які забезпечують страхування), субсидіарність (децентралізованість та самостійність соціальних послуг).

3. Франція – солідарність та включеність. Систему страхування забезпечують солідарно держава (у меншій кількості) і створені у державі товариства – так звані дружні групи. Включеність розуміється як повернення «вилучених» з різних причин громадян назад у соціум. Французька система соціального забезпечення має значні проблеми через складність та розгалуженість механізму соціальних послуг.

4. Швеція – інституційно-перерозподільча модель. Держава пропонує універсальні мінімуми для громадян через інституційні допомоги та різні високі податки. Повна прихильність до соціальної рівності, поєднання в собі принципів комплексного соціального забезпечення з егалітаризмом. Велику роль відіграють профспілки, використовується перепрофілізація безробітних та вирівнювання заробітних плат для різних професій в незалежності від складності професії. На думку П. Спікера «Шведська модель» може розглядатися як ідеальна форма «держави загального добробуту». С. Рінген описує таку систему як «вибір за професійним досвідом» [358].

5. США – ліберальна держава – превалюють індивідуалізм, невтручання держави, при цьому на противагу є деякі категорії населення, які мають значні

пільги та допомогу держави. На практиці США є скоріше плюралістичною державою. Кожен штат пропонує власну систему соціального захисту населення, при цьому різні добровільні системи страхування забезпечують допомогу при потребі, і не розраховані на масовість. На додаток до федеральної і державної соціальної діяльності, є великі приватні, змішані і корпоративні структури, які відстоюють інтереси працівника та соціальне забезпечення [333].

6. Китай – держава розвиненого добробуту – надання соціального захисту являє собою суміш неповних систем: соціальну допомогу, через яку державою гарантовано прожитковий мінімум, такі допомоги розширені в сільських районах; часткове соціальне страхування, яке варіюється залежно від професії та місця проживання; соціальні послуги.

С. Рінген і К. Нгок [359] стверджують, що дана модель «розвиненого добробуту» є фрагментованою, обмеженою у соціальному захисті і у Південно-Східній Азії є кілька держав, які підходять під запропонований опис, віддаючи пріоритет економічному розвитку через сильне державне втручання. На думку авторів, Китай не вписується в цю картину: соціальний захист введений нерівномірно, він не має постійної практики, обмежені і консервативні закономірності розвитку соціального захисту. Ґрунтуючись на концепції соціальної держави і аналізуючи політико – правове та економічне життя сучасних Європейських країн, виділяють принаймні три моделі соціальної держави:

- англо–саксонська – мінімум державного впливу, відсутність чіткого законодавчого визначення цілей та методів діяльності інститутів державного регулювання і відповідно досить високий рівень конфліктності, що зумовлюється структурними змінами в економічному житті країни;
- романська, де спостерігається велика кількість інститутів державного регулювання, проте останнє має виключно фрагментарний характер, і на нього через сильну політизацію суспільних відносин звертається недостатня увага;
- середньоєвропейсько-скандинавська модель передбачає встановлення соціальною державою вихідних правових меж державного впливу та умов

соціального партнерства, гарантуючи в решті відносин повну незалежність як ринкових процесів, так і особистої свободи громадян від втручання держави.

Е. Букоді і Р. Роберт розрізняють шість типів **європейської** соціальної держави. Перші чотири моделі відповідають вже відомим у класифікаціях попередників: соціал-демократична, корпоративістська, ліберальна та південно-європейська. Особливої уваги заслуговують дві останні моделі, представлені авторами: корпоративістська постсоціалістична модель – середній рівень соціального захисту з базуванням на наданні безоплатних соціальних виплат (Словаччина, Словенія, Угорщина, Чеська Республіка) та постсоціалістична ліберальна модель – відсутність регулювання з боку держави на ринку праці та зайнятості (Естонія, Латвія, Литва) [283].

Серед європейських країн вчені проводять свої класифікації.

Науковці, які займаються правом виключно країн ЄС, створили класифікацію моделей соціальних держав серед європейських країн. У більшості класифікації схожі на вже існуючі.

Так **Т. Мацонашвілі** [99, с. 105-106], **Л. Дериглазова** та **В. Ященко** [45], **А. Сапір** [362] виділяють соціал-демократичну чи скандинавську модель, яку А. Сапір називає північною; англосаксонську модель, яку Т. Мацонашвілі називає ще ліберальною, а Л. Дериглазова та В. Ященко – ще й беверіджівською.

Проте Т. Мацонашвілі окрім цих виділяє тільки одну модель – континентально-європейську, А. Сапір цю модель називає континентальною, а Л. Дериглазова та В. Ященко виділяють дві моделі – корпоративну (консервативну), та південно-європейську (латинську), яку А. Сапір називає середземноморською.

У документах **Єврокомісії** виділяються такі моделі: континентальна (бісмарківська), англосаксонська (беверіджівська), скандинавська (північна), південно-європейська (середземноморська).

Серед вітчизняних дослідників проблем соціальної держави існують різні підходи до класифікації моделей: ліберальна (залишкова) та соціально-демократична (М. Головатий, Р. Кузьменко, О. Новікова, А. Сіленко,

Л. Четверікова [245] та інші); ліберальна (монетаристська) та соціально орієнтована (Л. Ільчук, А. Сивак, О. Давидюк); неоліберальна, соціально-католицька та соціально-демократична (І. Козаченко та В. Ніколаєвський [76, с. 18; 240, с. 208-209]).

Ми згодні з позицією, що запропоновані у різних класифікаціях моделі соціальної держави є ідеальними і у чистому вигляді практично не зустрічаються. Спостерігається синтез елементів двох або більше моделей у різному процентному співвідношенні із перевагою однієї з них, а також варіювання комплексу чинників і показників критеріїв класифікацій від максимальних до мінімальних залежно від національно-етнічних і культурних традицій, історичних, політичних, економічних та організаційно-правових можливостей держави.

Існуючі класифікації були запропоновані науковцями сфери державотворення – політологами, економістами, соціологами, журналістами, політиками, проте не правниками. Жодна класифікація не подана з позиції права, не враховує відмінностей правових механізмів реалізації соціальної держави. На основі історичних першоджерел, законодавчо-правових документів та наукової літератури ми пропонуємо наступні критерії розподілу соціальних держав і відповідно до них класифікацію.

Класифікація торкається держав, які декларують себе як соціальна держава або закріплюють на законодавчому рівні соціальні норми.

Ми виділяємо наступні критерії:

- a. за ступенем реалізації соціальних законів – *ефективна та декларативна*;
- b. за рівнем якості та ступенем доступності соціальної допомоги – *народна та поміркована*;
- c. за узгодженістю і тривалістю дії законів – *стабільна та нестабільна*.

Ефективна – налагоджені механізми реалізації та контролю за виконанням прийнятих соціальних законів, розгалужена система соціальних інститутів.

Декларативна – соціальні норми закріплено на законодавчому рівні, але дані соціальні норми не виконуються з різних причин: соціальні закони приймаються

на популістській основі і не підкріплені економічно; прийняті закони обмежуються, нівелюються або відміняються інструкціями, підзаконними актами, поправками; недоступні для загалу через високий рівень корупції серед чиновників.

Народна – прийняті соціальні закони забезпечують гідне існування кожному члену суспільства на високому рівні.

Поміркована – прийняті соціальні закони охоплюють не всі сфери соціального життя або не гарантують з боку держави достатній рівень існування кожному члену суспільства.

Стабільна – соціальні закони приймаються за чіткою процедурою, обґрунтовано і на тривалий проміжок часу.

Нестабільна – соціальні закони діють не тривалий проміжок часу або часто змінюються, доповнюються і уточнюються поправками, які вступають у протиріччя з самим законом, прийняття законів крокує за економічною і політичною кон'юнктурою.

Наприклад, Королівство Швеція є стабільною, ефективною та народною моделлю соціальної держави.

Остання світова економічна криза спровокувала кризу соціальної держави в усіх країнах, тому перед ними постала проблема перегляду усталених варіантів вирішення соціальних питань і модифікації існуючих моделей соціальної держави.

Висновки до першого розділу

У першому розділі розглядаються теоретичні та історичні засади вивчення соціальної держави з позиції правової науки.

У підрозділі 1.1 досліджено онтологію соціальної думки від античності до сучасності і її практичні прояви від поодиноких соціальних акцій до прийняття загальнонаціонального соціального законодавства, що склало підґрунтя сучасної

соціальної держави. Викладені основні шляхи формування соціальної держави в історичній динаміці.

У підрозділі 1.2 на основі філософських праць та наукових джерел, зокрема використання відсутніх у вітчизняному просторі праць зарубіжних науковців, деталізовано та розширено історіографію розвитку соціальної держави. Уточнено понятійно-категоріальний апарат явища соціальної держави (проаналізовано підходи до визначення поняття соціальної держави різними вітчизняними та зарубіжними науковцями, надано ознаки, функції та механізми реалізації), уточнено поняття соціальної держави та надано авторське її визначення та уперше надано визначення поняття механізмів реалізації соціальної держави з позиції правової науки. Серед ознак соціальної держави виокремлено право на гідне людське існування з показом еволюції ролі цієї ознаки від викристалізовування її ідейної основи до поступового утвердження її як основної ознаки.

У підрозділі 1.3. уперше систематизовано існуючі класифікації моделей (типів) соціальної держави і виявлено класифікації з позиції різних наук (політології, економіки, соціології, журналістики) та відсутність такої з позиції правової науки, тому надано авторську класифікацію моделей соціальної держави з позиції правової науки.

Результати дослідження, які викладені у першому розділі, відображено у наступних публікаціях автора: [114, с. 106-110]; [115, с. 18-20]; [116, с. 199-200]; [118, с. 40-42]; [120, с. 74-75]; [124, с. 111-119]; [125, с. 169-170]; [128, с. 94-97]; [130, с. 93-96]; [133, с. 34-36];

РОЗДІЛ 2.

ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВИ ДОБРОБУТУ КОРОЛІВСТВА ШВЕЦІЇ

2.1 Огляд становлення законодавства Королівства Швеції

Формування шведської соціальної моделі пройшло значний шлях у своєму становленні і напряду залежало від історичних та територіальних особливостей. Королівство Швеція, яке разом з Фінляндією, Данією, Норвегією та Ісландією належить до скандинавського регіону, сформувалося на теренах островів, тому тривалий час не відчувало впливу з континентальної Європи. Територіальне відмежування скандинавських країн дало поштовх виникненню та самобутньому розвитку збалансованої моделі соціального врегулювання. Рецепція римського права торкнулася Скандинавських країн незначно, і її головним наслідком стало встановлення більш тісних зв'язків права північних країн із юридичною наукою континентальної Європи, ніж з англійською.

У ході дослідження ми проаналізували значний обсяг зарубіжної наукової літератури, правових документів і дійшли ряду висновків, які викладені у роботі.

Римське право зіграло менш помітну роль у розвитку правових систем у скандинавських країнах, ніж у Франції і в Німеччині. У північних державах немає і не було кодексів, подібних до Цивільного кодексу Франції чи Німецькому цивільному укладенню. Судова практика грає тут більш значиму роль, ніж у країнах континентальної Європи [192].

Натомість, історичні фактори та географічне розташування скандинавських країн створили умови, за яких їх законодавства мають не тільки спільні риси, а й в окремих випадках мають ідентичні норми.

Взаємна інтеграція права скандинавських країн пояснюється наступними причинами: тривалі взаємні історичні зв'язки і етнічна близькість даних держав; майже повна відсутність у всіх цих країнах рецепції римського права, яке значно вплинуло на розвиток правових систем країн континентальної Європи; відсутність кодексів, які систематизують окремі галузі права так, як це було

зроблено в романо-германській правовій сім'ї; понад сто років триває процес уніфікації права країн Скандинавії.

Для історичного розвитку цих країн були характерні такі особливості: відносна нерозвиненість управлінської ієрархії; наявність вільних селян; демократичні форми обліку інтересів різних верств населення в рамках церковного приходу, що вело до компромісних засобів вирішення виникаючих соціальних конфліктів; постійне пристосування економічного розвитку до умов патріархального суспільства.

Скандинавські країни раніше ніж інші континентальні країни Європи створюють єдину та цілісну державу з уніфікованим законодавством. Рання консолідація законодавства у централізовану систему розповсюджувала свою легіслатуру на всю територію держави. Саме це і становить особливість скандинавського права.

Тісні взаємозв'язки північних правових систем пояснюються тим, що в Скандинавії завжди історично існували міцні політичні, економічні та культурні взаємовідносини.

Це не оминуло і Швецію, яка складає разом із Фінляндією окрему гілку скандинавського права, яка має суттєві відмінності від іншої гілки, до якої ми відносимо Данію, Норвегію та Ісландію. У цих країнах право історично розвивалося, базуючись майже на ідентичних за своїм змістом запозиченнях-компіляціях із датського та норвезького права, які відбулися у другій половині XVII сторіччя.

У сучасній науці розходяться думки стосовно визначення місця скандинавського права. Так А. Саїдов зазначає, що більшість вчених-юристів відносять скандинавське право до романо-германської правової сім'ї або окремої сфери континентальної системи права [192]. На підтвердження своєї точки зору, вони зазначають, що право країн Північної Європи активно користується юридичними конструкціями і поняттями романо-германської правової сім'ї, дотримується принципу верховенства закону, норми скандинавського права

мають більш абстрактний характер у порівнянні з нормами прецедентного права англо-американської правової сім'ї.

Значна кількість компаративістів притримуються думки, що скандинавське право має ознаки декількох груп права, і таким чином, на думку шведського юриста А. Мальмстрьома [342], займає проміжне положення між загальним правом та романо-германською правовою сім'єю, а німецький вчений-юрист Ф. Шмідт [364, с. 16] визначає скандинавське право як проміжний між англо-американським та континентальним правом. Окремі вчені, як А. Юзінг [300], відносять скандинавське право до загального.

Є. Петракова звертає увагу на особливе джерело права в північних країнах, яке можна перевести як «реальні міркування» або «сутність обставин». По суті це принципи, такі як: справедливість, добра воля, поміркованість, доцільність, передбачуваність тощо. Вимоги сумлінності, розумності, справедливості і соціальної орієнтації права найчастіше присутні в процесі тлумачення [149, с. 44].

На нашу думку, скандинавське право складає самостійну систему права, яке має небагато спільних рис з іншими існуючими системами. Щоб досконально зрозуміти відмінність шведського права, і скандинавського права в цілому, нам необхідно звернутися до методу компаритивістики – діахронного порівняння, і більш детально розглянути передумови створення сучасної соціально-правової шведської моделі.

Ми не можемо достовірно стверджувати про врегулювання правовідносин на теренах Швеції до IX сторіччя. Перед тим, як Швеція об'єднала свої провінції у єдину державу в IX столітті, окремі адміністративні одиниці фактично були незалежними одна від одної, у тому числі і юридично. Після об'єднання у єдину державу суспільна організація не зазнала значних змін. Аналогічним шляхом пішло і законодавство, яке, не зважаючи на об'єднання окремих ланкастів у єдине ціле, дозволило існування одночасно паралельних правових систем чи норм у кожному окремому ландкасті.

Як і у більшості країн, закони існували в усній формі і не мали письмового оформлення. Правова система становила звичаєве право, яке розроблялося

народом і приймалося на зібраннях вільних громадян, передавалося із покоління в покоління, і виконувалося кожним членом суспільства.

Необхідно зазначити, що права жінки у цей час були досить вагомими. Жінка мала право на успадкування майна, за відсутності дорослих чоловіків мала право на посаду голови сімейного клану, після досягнення повноліття мала право голосу щодо свого проживання, самотійно відповідала перед законом, і користувалася законним правом звернення за захистом своїх прав до суду. Жінки не мали права обирати собі чоловіка, якого обирав сімейний клан, але жінка могла за власним бажанням розвестися і одружитися знову.

Одночасно жінки були обмежені у професійних правах, і могли займатися окремими видами діяльності – релігія (жриці, оракули, руни), медицина, мистецтво, торгівля.

У середньовіччі існував окремий соціальний стан – вільних жінок (*frilla*), які без одруження з чоловіком могли з ним жити і мати спільних дітей, незалежно від наявності в останнього дружини. Поняття «народжений у шлюбі» та «незаконнонароджений» не існувало. Усі діти мали однакове право успадкування майна від батька. Поступово значні права жінки були знецінені введенням у державі християнства у XI сторіччі.

Починаючи з XIII століття, у Швеції норми законодавства набувають письмового оформлення – це перші письмово оформлені зведення законів на основі звичаїв. Закони були викладені рідною мовою. Цей процес відбувався як на острівній частині, так і на континентальній частині держави Швеції. Перші зведення законів не мають характеру цивільних кодексів у сучасному розумінні. Окрім визначення суб'єктів приватного права (шлюбу, успадкування майна і договору чи договірних відносин), вони містили норми конституційного, адміністративного, кримінального і процесуального права. Переважно, такі зведення законів – кодекси представляли собою збірники звичаєвого права, які не зазнали значного впливу зарубіжних зразків, за винятком окремих прикладів впливу канонічного права. Релігійні канони, як правило, не включалися до таких

збірок і розглядалися окремо. Але до збірок законів не включали також і велику кількість використовуваних звичаїв і не вносили нові закони.

Регіональні закони (landskapslagarna), два національні закони – Магнуса Еріксона та Крістофера (landslagarna) та закон міста (stadslagen) були, починаючи з 1820 до 1877 року, зведені та опрацьовані К. Й. Шлітером, що дало змогу в подальшому вивчати ці першоджерела, написані середньовічною шведською мовою. Протягом XX-XXI століття на основі адаптації К. Й. Шлітера продовжили вивчення цих першоджерел Е. У. де Бур, П. Дідеріксен, Е. Вессен та К. І. Шеле [397, с. 176].

У Швеції не існувало кріпацтва. Деякий час існувало домашнє рабство, у таких випадках рабами були захоплені полонені. Такий стан проіснував до прийняття у 1335 році закону про відміну рабства.

Упродовж XII-XIV століть відбувається перехід від регіональних законів (Landskapslagar) [337], до єдиного централізованого законодавства на рівні держави, як приклад – національний закон, ініційований шведським королем Магнусом Еріксоном близько 1350 року. Досягненням цього закону можна вважати і зрушення у кримінальному законодавстві, відміну помсти, верховенство права і, що стане основою соціальної політики шведської моделі у майбутньому, закони були направлені на захист прав бідних та беззахисних верств населення.

Закон Магнуса Еріксона [340; 341] діяв у сільській місцевості, у містах діяв закон міста (Stadslagen), який був прийнятий приблизно у той самий час. Stadslagen зазнав значного впливу німецького закону міста, заснованого на Магдебурзькому праві, через те, що на той час у шведських містах проживала значна кількість німецьких поселенців. Ці закони замінили провінційні закони і діяли з невеликими змінами впродовж наступних 400 років до прийняття Конституції 1732 року [382].

У XIV сторіччі було покращено положення жінки у суспільстві (поліпшено право успадкування, дозволено вступ у шлюб тільки за згодою самої жінки), скасовано рабство, стародавні обласні закони були зведені воедино в один закон, який у кінці XIV сторіччі був прийнятий для усієї Швеції. Це стало значним

кроком до об'єднання провінцій у єдину цільну державу. Із введенням закону Магнуса Еріксона були введені конкретні права успадкування майна. Донька мала право у селах наслідувати удвічі менше майна ніж син, а у містах права дітей різних статей були рівними.

У кінці XIV сторіччя Швеція разом із Данією та Норвегією увійшла в Кальмарську унію, яка проіснувала з 1397 року до 1523 року. Законодавство Швеції не зазнало жодних змін, кожна держава продовжувала існувати за своїми законами.

Ще одним досягненням середньовічної Швеції, було створення законодавчого органу – Риксдагу – парламенту. У Риксдагу були представлені усі стани тогочасного шведського суспільства: дворянство, духовенство, бюргери та селяни. Час створення Риксдагу є суперечливим питанням. Започаткуванням Риксдагу загальноприйнято вважати зустріч представників різних соціальних прошарків у Арбога в 1435 році, коли обговорені та прийняті рішення мали наслідки для подальшого життя країни. У шведській літературі можна знайти перше згадування Риксдагу у 1540 році. За часів короля Густава Вази Риксдаг збирався двічі. У літературному та політичному журналі «Современникъ» [210, с. 18] за 1842 рік згадується, що у 1362 році за часів правління сина Магнуса Еріксона – Магнуса, Фінляндія здобуває право надсилати своїх депутатів до шведських рикстагів, або сеймів, що засвідчує наявність представницьких органів у Швеції ще у XIV сторіччі.

Багато вчених вважають, що юридичне оформлення Риксдагу відбулося у 1617 році, коли було схвалено перший Акт про Риксдаг [111, с. 27].

Привілейованим станом можна вважати духовенство, у володінні якого було 20 % кращих угідь та земель держави, і яке відповідно мало значну владу над громадянами країни. Селяни, які проживали в селах, займалися землеробством і розведенням худоби, а бюргери, жителі міст, – ремеслом і торгівлею.

У 1442 році на прохання шведської церкви і частково основних представників шведського суспільства король Крістофер об'єднав закон міста (Stadslagen) [325], який не зазнав сильних змін, з законом Магнуса Еріксона для

сільської місцевості [141; 142], який переглянув та затвердив з невеликими поправками, створивши закон Крістофера. Майже століття існували паралельно два закони Магнуса та Крістофера, поки у 1608 році закони Крістофера не були опубліковані Карлом IX, відтоді вони взяли верховенство.

Розпочинається закон Крістофера із Konungabalken – закону про престолонаслідування та обов'язки і права монарха Швеції. Це найстаріший попередник форми правління – частини сучасної конституції. Окрім цього, до збірки законів входили ще десять розділів-кодексів: про будівництво (Byggningsbalken), земельний кодекс (Jordabalken), кодекс про шлюб (Giftmålsbalken), судовий (Tingsmålsbalken) та кримінальні кодекси – про кражу (Tjuvabalken), навмисне нанесення шкоди (Sårsmål med vilja) та ненавмисне нанесення шкоди (Sårsmål med våda), ненавмисне вбивство та нещасний випадок (Dråp med våda), два кодекси, які вміщували закони щодо зради та насильства (Edsöresbalken та Högmålsbalken).

Вагому роль у процесі пристосування названих законів до тогочасних умов суспільного життя відіграли суди.

При правлінні короля Еріка Померанського знаходимо відомості про суди (Landsratt), які були доступні кожному, вирішували справи справедливо по закону і совісті. Також передавали незаможним державні землі у володіння за незначні податки, суворо спостерігаючи за обробітком придатних до хліборобства земель.

Невід'ємною частиною шведської судової практики стали постулати римського права, які поступово впроваджувалися упродовж XVI-XVII століть.

До запозичення конструкцій і принципів права інших країн шведи підходили виважено і вибірково, виходячи з власних потреб, не зраджуючи своїм сформованим багатовіковим традиціям. Король Густав Ваза зазначав: «Потреба змінює закон, і не тільки права людей, але часом і закон Божий» [309, с. 65]. Адаптування окремих запозичених норм розповсюджувалося здебільшого на закони, що стосуються торгівлі, особливо зовнішньої, та власності, і майже не торкалося кримінального і сімейного права.

Наприклад, застосування санкцій римського права використовувалися у випадках аргументації правомірності (виправдних обставин) для страти чи вигнання зрадників [309, с. 65].

У сільській місцевості упродовж XIV-XVII сторічь професійні права жінки регламентувалися звичаями, а не законами. Незаміжня жінка могла працювати тільки покоївкою у родині іншого селянина для здобуття побутового досвіду для майбутнього шлюбу. Дружина мала право працювати разом з чоловіком у ряді професій (рибальство, фермерство, шахтарство), а у його відсутність працювати замість нього. Для удови залишалося право ставати головою сімейного клану, якщо після смерті чоловіка не було синів чи був неповнолітній син.

У містах професійні права жінки мали інший характер. Як і у селах, жінка працювала разом з чоловіком, а вдова отримувала ліцензію на роботу у професії покійного чоловіка, але тільки до вступу у новий шлюб. З розповсюдженням цехів та гільдій, у більшості жінки до них не включалися, хоча існували суто жіночі гільдії, наприклад, медичні професії, веслярі. Поширеними професіями для міських жінок були швачка, пивовар, пекар, прачка. Відомі випадки виключення, коли як заміжня так і незаміжня жінка могли входити до складу певної гільдії. Існували жіночі професії поза гільдіями, наприклад, малярки та торговки, які отримували ліцензії на виробництво чи торгівлю (продаж на площі або на вулиці старого одягу, прикрас, джему і випічки), але з 1623 року видавався тільки у випадку доведення цього заробітку як єдиного можливого засобу існування.

У кінці XVI сторіччя були внесені зміни до міського закону щодо надання освіти усім дітям незалежно від статі. У XVII сторіччі з розповсюдженням законів божих значно погіршилося становище жінки, але враховуючи правові традиції, закладені у попередні роки, на практиці застосовували попередньо закріплені права. Це дало підставу законодавчо відновити середньовічні права жінки і тим самим узаконити існуючу практику – у 1686 році були внесені зміни до збірки Крістофера.

За часів Густава Вази зміни у законодавстві були направлені на підсилення монархії і розширення прав і влади монарха. Окремі досить жорсткі прийняті акти

перерозподіляли землі і передавали їх із юрисдикції римо-католицької церкви до короля, у підсумку у якого зосередилося 60 % землі, забороняли участь у Риксдагу окремим станам, і взагалі права Риксдагу на цей час були обмежені і не мали повноважень. З іншого боку це сприяло суверенітету держави Швеція.

Під час правління Густава Вази його канцлер Олаус Петрі (Олаф Петтерссон) [350] ввів правила для суддів (Domaregler), які поєднали шведську правову традицію з загальнолюдською та християнською мораллю і забезпечили основу принципу роботи судів. Вони перевидаються щорічно до наших днів у найбільш затребуваній шведській юридичній книзі Sveriges rikes lag, де разом з Конституцією Швеції подані норми закону, якими шведи найчастіше користуються [309, с. 63-64].

Ці правила для суддів включають цитати і з шведських провінційних законів, і з закону Ютландії, і з власних творів та проповідей О. Петрі [338]. Неодноразово цитується або перефразовується Цицерон [242]: «Добро простої людини є вищим законом» – у Цицерона: «*Salus populi suprema lex esto*» (з лат. – «Нехай буде благо народу вищим законом»); або вислів Цицерона про те, що закони повинні викорінювати вади та насаджувати чесноти, у правилах звучить як: «Метою покарання має бути виправлення».

У XVII і аж до XIX сторіччя жінки не займали посади на мідних родовищах, ковалів і шахтарів. У той же час у дворянстві, як і у селах, жінка мала право займатися родинним ділом і керувати справами замість чоловіка у разі його відсутності, так само і дружини священнослужителів. Рівні права із чоловіком мали удови.

Політичні та історичні події XVIII сторіччя стали поштовхом до перегляду та осучаснення існуючих на той момент законів. На основі відомих законів Магнуса Еріксона, Крістофера, міських (Stadslagen) та регіональних (Landskapslagar) законів середньовіччя, заснованих на звичаєвому праві, розроблявся перший повноцінний кодекс шведської держави «Sveriges rikes lag», прийнятий у 1734 році Фредеріком I.

Увібравши найкращі норми попередніх законів та урахувавши усталену практику та сучасні вимоги суспільства, новий звід законів Королівства Швеції вміщував дев'ять розділів: сімейний; батьківство; земельний кодекс; будівництво; комерційний; наслідування майна; кримінальний кодекс; судочинство та судоустрій, і виконавчий кодекс. Даний кодекс був викладений розмовною народною мовою, для більшого його розуміння і налічував близько півтори тисячі законів.

Дослідивши структуру, стиль, мову нової збірки законів, можна стверджувати, що при написанні Кодексу автори уникнули теоретичних узагальнень і повчальних понять, які широко використовувалися у тогочасних Європейських континентальних державах.

Зрозуміло, що розвиток правової системи Королівства Швеції відбувався не зовсім ізольовано від континентальної Європи.

Упродовж XVII-XVIII століть відправною точкою формування правової системи стали Кодекс Шведського королівства 1734 року у Швеції, ратифікований королем Фрідріхом, та Кодекс короля Християна V у Данії, чим було закладено базу для подальшої розбудови Шведської та Датської правових систем, які зараз прийнято називати двома гілками скандинавського права.

Даний кодекс не можна було розглядати як повноцінний кодекс, навіть на момент його створення, бо, по-перше, він не охоплював усі сфери життя тогочасного суспільства, по-друге, норми були викладені відособлено, без взаємозв'язку між собою. Історики та юристи відмічають, що все ж кодекс мав функцію об'єднання у єдине ціле усіх законів Королівства Швеції і функцію повного виконання на усій території держави.

Ми не погоджуємося з тими дослідниками, наприклад А. Саїдовим [192], які зазначають, що звід законів 1734 року перетворився на «музейний експонат» і хоча продовжує діяти, то тільки формально, бо вже не включає положень, які входили до нього на момент його прийняття.

На думку А.С. Комарова та Я. Хелнера, наразі число законодавчих норм, що виходять за рамки шведського кодексу 1734 року, значно перевищили приписи,

задекларовані у кодексі, але на відміну від датського кодексу практичне значення Зводу законів Шведської держави 1734 року є значним. «Він завжди був стержнем розвитку нормотворчої діяльності, традиційним уособленням шведської правової системи, одним з найважливіших факторів правового розвитку держави протягом декількох століть» [80, с. 98]. Так у статті Я. Хелнера [323] можна знайти детальний аналіз кодексу 1734 року, а саме, які положення цього закону функціонують й досі, огляд прийнятих змін і доповнень у різні роки, а також причини та наслідки цих змін.

У різні роки кодекс зазнавав змін чи значної переробки: у 1920 році було прийнято новий розділ про шлюб; у 1948 році оновлення зазнав закон про судовий розгляд; у 1949 році у розділі «Про спадкоємство» було виділено відсутній доти розділ про батьків, а у 1959 році розділ був перероблений; у 1970 році оновленим у повній мірі став розділ про нерухомість. У окремих розділах залишилося незначне число старих норм. Більшість положень, які діяли раніше, замінено окремими законами, норми яких становлять ядро правового регулювання відносин у відповідних сферах.

Закономірність правового розвитку відносно багатовікової дії Шведського кодексу 1734 року яскраво показує, що з часом поступово на зміну застосування закону все частіше приходить і взагалі заміщує закон прецедентна практика, яка розвивається на його основі.

У даний час законодавство, яке не вкладається в систематику закону 1734 року, охоплює багато галузей шведського права, які стали результатом соціально-економічного розвитку країни, починаючи з середини XIX сторіччя:

- 1) трудове та акціонерне право;
- 2) законодавство про охорону промислової власності та про соціальне забезпечення;
- 3) про охорону навколишнього середовища;
- 4) багато розділів адміністративного права.

Ми наголошуємо, що нині існуючі закони у більшості базуються саме на цьому кодексі, хоча і зазнали вагомих змін та доповнені новими нормами у

зв'язку з соціально-історичним розвитком суспільства і появою нових сфер життя та діяльності.

У першій половині XIX століття, була зроблена спроба реформувати окремі частини шведського законодавства 1734 року шляхом прийняття нових норм приватного, кримінального та процесуального права. У 1826 році було прийнято цивільний кодекс [307], на який значно вплинув Цивільний французький кодекс 1804 року [365, с. 143]. У першій половині XIX століття обговорювалися проекти прийняття загального закону, аналогічного Французькому цивільному кодексу, але вони не увінчалися успіхом, так впровадження контрактів не відбулося через супротив консервативно налаштованих політиків та юристів аж до кінця XIX сторіччя. Такі спроби реформування законодавства, які структурно зачіпали б сформовану систему права, робилися на певних етапах розвитку суспільства.

С. Стрьомхольм стосовно зарубіжного впливу на систему законів Швеції зазначав, що починаючи з XVI сторіччя «все більше почали проявлятися елементи націоналізму, що спричинило супротив впливу іноземних течій... Укладачі Зводу законів Шведського королівства свідомо намагалися зберегти не тільки те, що можна було використовувати з старого національного права, але і характерну правову мову середньовічних джерел, одночасно лаконічну і точну» [374, с. 36-37].

У своєму конституційному розвитку шведська держава пройшла довгий і важкий шлях. Конституційні акти, прийняті Шведською державою на початку XIX сторіччя, поступово набирають буржуазної спрямованості.

Багаторічна боротьба за обмеження влади короля увінчалася повним обмеженням його прав. У цьому важливу роль відіграв, починаючи з XIII століття Риксдаг (Державна рада), який у XIV столітті поєднав одразу чотири соціальні стани суспільства: селян, міщан, знаті і духовництва, що дозволяє вважати його першим у Швеції станово-представницьким органом. У XVI столітті Риксдаг (Державна рада) був дорадчим органом короля. У XVII столітті був створений Особливий устав, який регламентував роботу Риксдагу. Зборами Риксдагу обирали правителя держави, схвалювали закони, приймали рішення про

укладання союзів з іноземними державами, оголошували війни тощо. Саме створення чотирьохстанового Риксдагу є причиною зародження державного права як особливої галузі публічного права.

Конституційний розвиток буржуазної Швеції умовно можна розділити на декілька періодів.

Перший період – це період до початку XIX століття, а саме від початку функціонування держави Королівства Швеції до 1809 року. До цього періоду слід віднести окрім зазначеного вище шведського кодексу, ще «Форму правління» 1634 року, Акт введення наслідкової монархії при Густаві Вазі 1527 року та Акт про Риксдаг 1617 року [111, с. 27]. Також цей період характеризується боротьбою дрібного дворянства, купецтва, народженої промислової буржуазії і селянства з абсолютистською владою короля Густава IV Адольфа. Обраний король Карл XIII впроваджує реформи конституційного характеру. У Швеції малося багато прихильників проведення економічних і політичних реформ за прикладом Франції, хоча економічні та політичні умови для таких перетворень в самій Швеції не були підготовлені, тому проведені реформи мали половинний характер. У «еру свобод» (1718-1772 роки) Риксдаг був головним законодавчим органом, після 1772 року став збиратися тільки за рішенням короля.

Даний період завершився прийняттям чотирьох основних законів – Форми правління від 6 червня 1809 року, Акту про Риксдаг від 10 лютого 1810 року, Акту про престолонаслідування від 26 вересня 1810 року та Акту про свободу друку (преси) від 12 червня 1812 року. Вони засновувалися на раніше прийнятих актах. Разом ці чотири документи і склали Конституцію Швеції.

Головним з них була Форма правління 1809 року, яка зі змінами та доповненнями діяла до 1974 року. Цей документ закріпив дуалістичну монархію, зберігши за Королем значні привілеї. Вона надала представницькому органу – Риксдагу – обмежені права з багатьох питань. Незавершений характер конституційних реформ висловився і в тому, що Риксдаг формувався за станово-представницьким принципом.

Згідно Формі правління та Акту про Риксдаг Королю належала вся повнота виконавчої влади та значні права в галузі законодавства. Він очолював Державну раду, яка виконувала при ньому дорадчі функції, призначала державних радників (поста прем'єр-міністра до 1876 року в Швеції не було). Не було в Швеції й такого органу, як уряд. Радники несли відповідальність перед Королем за поради, які вони давали Королю і в силу цього повинні були контрасигнувати королівські декрети. Король призначав на вищі державні пости і церковні посади, призначав своїх представників за кордоном, був головнокомандуючим збройними силами країни, вирішував всі зовнішньополітичні питання, укладав міжнародні договори та угоди. Як ми вже зазначали, Риксдаг складався із чотирьох курій, що відповідали станам. Для ухвалення закону Риксдагом було необхідно схвалення закону не менш ніж у трьох куріях, а для прийняття конституційного закону – у всіх чотирьох куріях. Крім того, щоб ухвалити конституційний закон, треба було отримати такі результати ще й в Риксдагу наступного скликання, тобто через 5 років. Взамін обмеження влади Риксдагу королем, Риксдаг отримав широкі права у фінансовій області (призначав своїх депутатів уповноваженими, що контролювали діяльність правління Державного банку Швеції, спеціальних комісарів в Управлінні національного боргу, який без згоди Риксдагу не міг надавати державні позики, вводив податки, затверджував бюджет, призначав своїх фінансових ревізорів для контролю за виконанням фінансових постанов Риксдагу). Постанови Риксдагу не розглядалися як закони, а тому не потребували схвалення Короля. Такі широкі економічні повноваження Риксдагу були викликані прагненням правлячих кіл країни не допускати фінансових зловживань з боку королівської влади.

Контроль за законністю діяльності виконавчої влади, точніше королівської адміністрації, був покладений на парламентського омбудсмена – досвідченого юриста зі стажем тривалої практичної роботи в області юриспруденції, який не був членом Риксдагу [95].

Акт про престолонаслідування [375], прийнятий у 1810 році, досі офіційно вважається чинним, хоча в нього і внесено численні поправки. Він закріпив

правлячу королівську династію, обравши спадкоємцем престолу після датського принца Карла французького маршала Бернадота. У акті залишилося право Риксдагу у разі відсутності спадкоємця престолу обирати нову правлячу династію.

Як і більшість актів та законів Швеції у продовж еволюції держави акт про престолонаслідування 1810 року зазнавав чималих змін. Так у 1979 році було відмінено салічну систему престолонаслідування, а саме введенням положення, яке дозволяє жінці керувати країною як монарху. Наразі, спадкування престолу встановлюється і по жіночій, і по чоловічій лінії в порядку первородства.

Характерною рисою шведської держави була широка для того часу гласність у пресі. Так, підданам Короля було надано право публікувати свої твори без попереднього дозволу державних органів, але встановлювався обов'язок відповідати за зловживання свободою друку перед судом. Однак зміни до Акту про свободу друку (преси) 1812 року надавали Королю можливість чинити тиск на друк. Хофканцлер (Член Державної ради) – міг призупиняти видання періодичної преси під приводом нанесення шкоди інтересам держави, що неможливо було оскаржувати в суді. У 1949 році був прийнятий новий Акт про свободу друку (преси) [391], в якому скасовувалися обмеження свободи друку і інформації.

Другий період, на думку М. Могунової [111], відноситься до 1863-1866 років, а на нашу думку, з 1809 по 1949 рік. Значний вплив на розбудову конституції відіграли розвиток і зміцнення капіталістичних відносин у галузі економіки, що не могло не призвести до змін у політичній області. Сильний вплив створювали на політичне життя купецтво, багате фермерство, промислова буржуазія і обуржуазнене дворянство.

Реформа 1863 року ліквідувала станово-представницький характер місцевих органів самоврядування, а у 1866 році Риксдаг прийняв новий Акт про Риксдаг, що діяв до 1974 року. Цей орган став у повному розумінні слова буржуазним парламентом. У 1866 році Риксдаг стає двопалатним. Перша (верхня) палата (Första kammaren) повинна була формуватися на двоступеневій основі,

тобто шляхом обрання на основі високого вікового та майнового цензу місцевими органами самоврядування її членів, а друга (нижня) палата (*Andra kammaren*) формувалася шляхом прямих виборів. Але вони були і не загальними, і не рівними. Високий майновий ценз забезпечував представництво в Риксдагу тільки вельми заможної частини дорослого чоловічого населення. Також акт закріплював загальне, рівне виборче право, поступово знижувався майновий ценз, який після Другої світової війни було зовсім ліквідовано. Право голосу отримали жінки, віковий ценз був знижений до 20 років, замість мажоритарної введена пропорційна виборча система, передбачався дорадчий референдум. У результаті реформи, проведеної У. Пальме в 1969-1971 роках, Риксдаг стає однапалатним [15].

Однак більшість реформ конституційного характеру, які були проведені в Швеції, не знайшли відображення в текстах основних законів і здійснювалися на основі конституційних угод між різними політичними силами суспільства. Серед таких угод необхідно навести наступні: введення посту Прем'єр-міністра у 1876 році, що спонукало до створення уряду, який не був передбачений Актом форми правління 1809 року. Члени Уряду – радники – призначалися Королем, та у 1920 році укорінився у практиці як конституційний звичай, за яким Король при призначенні уряду враховував співвідношення партійних сил (партійних груп) в Риксдагу.

Чотири основних акти можуть бути змінені тільки при схваленні на двох послідовних сесіях законодавчого органу, між якими повинні пройти загальні вибори [165].

Як зазначав відомий шведський державознавець Нільс Арден [274, с. 192], незалежно від проведеної в 1866 році реформи розвиток системи парламентської демократії відбувалося без основних змін у структурі Конституції. Консенсус різних політичних сил викликав фактичні поправки, які призвели до того, що багато положень Конституції були «позбавлені свого первинного сенсу». Головне ж полягало в тому, що основні демократичні права і свободи, крім свободи друку, так і залишилися за межами конституції, хоча частково і закріплювалися в

поточному законодавстві або в актах органів місцевого самоврядування, наприклад, норми про свободу зібрань містилися в Правилах розпорядку для шведських міст. Закон 1936 року регламентував права на створення профспілок і на ведення їхніх переговорів з підприємцями, вводив примусовий арбітражний порядок розгляду трудових спорів, надавав Уряду (фактично Департаменту поліції і юстиції) право забороняти страйки під приводом їх протиріччя інтересам держави. При цьому встановлювалися великі штрафи за проведення «диких страйків». Закон 1948 року дозволяв Уряду забороняти збори та мітинги, що «суперечили громадському порядку» [111, с. 64; 113; 274, с. 192].

Третій період відноситься до 1949-1974 років. Після другої світової війни виникла необхідність перегляду існуючого законодавства. Новостворені конституційні комітети мали за мету створити відповідність між раніше введеними перетвореннями та законодавством, щоб надати їм послідовно демократичний характер.

Як зазначалося вище, у 1949 році був прийнятий новий Акт про свободу друку (преси), у 1969 році внесені зміни до Акту про форму правління. Та повне реформування Конституції відбулося у 1974 році.

27 лютого 1974 році була прийнята нова форма правління та внесені вагомі зміни до Акту про престолонаслідування. Акт про форму правління набув чинності 1 січня 1975 року, замінивши Акт про форму правління від 1809 року. Оновлена Конституція не призвела до глибоких змін у системі врядування, але зробила її більш сучасною. Конституційна реформа з прийняттям нового Акту про форму правління від 1975 року не закінчилася.

Розглядаючи більш детально нову Конституцію ми бачимо, що у Формі правління:

У першій главі – Основи державного устрою – закріплені влада народу, його правління ґрунтується на вільному вираженні думок та на загальному і рівному виборчому праві, яка здійснюється через Риксдаг і місцеве самоврядування. Визначені права, коло повноважень уряду та Риксдагу.

Першим пунктом, на якому потрібно зупинитися, є відповідальність держави перед громадянами, підконтрольність державних органів суспільству. Дані принципи базуються на теорії, згідно якої саме народ первинний по відношенню до держави. Держава являє собою лише механізм управління народом, які проживають на певній території, і служить його інтересам. Форма правління в ч. 1 ст. 1 закріплює, що «єдиним джерелом публічної влади є народ» [383, с. 1]. Тобто саме народ є носієм суверенітету, верховної влади на території Швеції. Саме від його імені здійснюється управління. Саме такий підхід визначає похідний, підлеглий характер держави. Важливо зауважити, що у своїй діяльності шведська держава жорстко обмежена законом, що встановлено в ч. 3 ст. 1 Форми правління [228, с. 84-93].

Основним свободам і правам відведена друга глава Форми правління. Кожному громадянину у його відносинах з суспільством повинні бути забезпечені: свобода висловлювань, свобода інформації, свобода вільно збиратися, свобода демонстрацій, свобода союзів, свобода релігії.

Кожний громадянин у своїх взаємовідносинах з суспільством повинен бути захищеним від примусу розкривати свої погляди у політичній, релігійній, культурній та інших сферах. Кожний громадянин у своїх взаємовідносинах з суспільством повинен бути захищеним від тілесного покарання, від катування та від медичного втручання всупереч своєму бажанню. Кожний громадянин у своїх взаємовідносинах з суспільством повинен бути захищеним від позбавлення волі без законних на те підстав.

За Конституцією в Швеції заборонена смертна кара. Жоден громадянин не може бути висланий з країни або обмежений у праві повернутися до країни. Без згоди громадянина не дозволяється внесення до загального реєстру відомостей про його політичні погляди. У Конституції визначені права іноземців.

Свобода висловлювань та свобода інформації можуть бути обмежені в інтересах державної безпеки, економіки, суспільного порядку та безпеки, гідності людини, попередження злочинності та застосування відповідальності за них. Свобода висловлювань може бути обмежена по відношенню до підприємницької

діяльності. У інших випадках обмеження свободи висловлювань та свободи інформації можуть застосовуватись тільки у тих випадках, коли на це є особливо важливі причини та законна доцільність.

Свободи і права, що закріплені в Акті про форму правління, можуть бути обмежені тільки законом, та застосовуватися лише в цілях, які є прийнятними для демократичного суспільства. Обмеження ніколи не можуть виходити за межі необхідного, враховуючи цілі, які викликали таке обмеження. Також вони не можуть розповсюджуватися настільки широко, щоб створити загрозу вільному формуванню думок, яке є одним з принципів правління народу. Обмеження не можуть також встановлюватися на основі політичних, релігійних, культурних та інших поглядів.

Загалом 23 пункти другої глави Акту про форми правління містять загальні норми, які декларують основні свободи і права громадян Королівства Швеції та іноземних громадян.

На наступний день 28 лютого 1974 року був прийнятий Акт про Риксдаг. У 1976 році були внесені й зміни до Акту про друк (пресу). Зміни були прийняті двома скликаннями Риксдагу.

Невідповідність задекларованих норм у різних актах поклала початок четвертому етапу – з початку конституційних реформ, з 1974 року по кінець 90-х років. З 1974 року почала діяти нова Конституція. Вона наразі почала складалася з трьох основних законів, а не з чотирьох, як раніше. Це стали закони – Акт про Форми правління від 27 лютого 1974 року [355], Акт про престолонаслідування від 26 лютого 1810 року [375] та Акт про свободу друку (преси) 1949 року [391] зі змінами від 27 лютого 1974 року. Акт про Риксдаг [356], прийнятий 28 лютого 1974 року, формально перестав бути одним з основних законів, як раніше, хоча (у своїх основних параграфах) продовжує визнаватися конституційним.

Необхідно відмітити врахування думки народу. Хоча референдум, як і раніше, залишився консультативним та його призначає Риксдаг, але все ж в Конституції закріплений обов'язковий за своїм значенням референдум. На вимогу не менше 1/3 всіх депутатів парламенту зміни і доповнення, що вносяться до

конституції, повинні бути винесені на референдум. Він проводиться в такому випадку разом із виборами до Риксдагу нового скликання. При негативному результаті голосування законопроект не розглядається, при позитивному – передається на затвердження нового Риксдагу, який має право схвалити або не схвалити зазначений законопроект.

Згодом прийняті у 1976, 1998 і 2018 роках парламентом було внесено зміни і доповнення в Акт про свободу друку (преси), який мав на меті зміцнити конституційний захист основних прав і свобод людини у нових умовах.

Нагляд за дотриманням Акту про свободу друку (преси) покладається на канцлера юстиції, який включається до складу Уряду та вправі порушувати кримінальні справи у разі зловживання свободою друку, що носить характер злочину. Вводиться широка свобода отримання інформації, детальна регламентація порядку реєстрації періодичної преси, роз'яснення того, який друкований орган визнається періодичним, послідовність переходу відповідальності за «зловживання свободою друку» у разі неможливості знайти автора, власника друкарського органу, редактора, друкарню тощо, а також визначення порядку утворення спеціальних судів, які розглядають цивільні справи за позовами про подібні зловживаннях. Такі суди діють на рівні ленів (округів). Їх судді і присяжні засідателі обираються органами самоврядування ленів (Ландстинги).

На початку 90-х років у Конституцію Швеції були внесені значні зміни і доповнення, головним чином, за чотирма напрямками. До першого напрямку ми відносимо визначення, що тепер до числа основних законів відносяться не тільки три зазначених вище закони, а й Акт про свободу слова [400], прийнятий у 1991 році. Закон виходить з того, що основні положення свободи висловлювань закріплені в Акті про свободу друку і Формі правління. Акт про свободу слова детально регламентує питання, які стосуються забезпечення свободи висловлювань та умов її обмеження з урахуванням нових досягнень науки і техніки і нових можливостей, що з'явилися у мас-медіа. Новий конституційний Акт про свободу слова поширив положення про заборону цензури і свободу

створення нових компаній на усі засоби масової інформації, гарантуючи свободу слова у радіо- і телепередачах, кінофільмах, відеопрограмах, звукозаписах тощо. У результаті було більш чітко визначено коло документів, копії яких зобов'язані видавати державні органи або посадові особи, однак вони не видаються, якщо акт юридично не оформлений і не набув чинності або носить секретний характер.

У цей закон у 1994, 1998, 2002 та 2018 роках були внесені значні зміни і доповнення.

Другим напрямком стає врахування низки пропозицій, висловлених в ході дискусій стосовно конституційних проблем. Так, термін повноважень Риксдагу встановлено в чотири роки, знижено до 18 років вік для настання повноліття глави держави або спадкоємця престолу (раніше він становив 25 років), обмежено субделегування повноважень, які може передавати Уряду Риксдаг. У ході дискусій було висловлено пропозицію щодо включення до Конституції змін, спрямованих на зміцнення права приватної власності, на обмеження всевладдя парламенту у сфері податкового законодавства. Треба сказати, що широкі соціальні програми не могли бути здійснені в Швеції без проведення через Риксдаг жорсткого податкового законодавства, яке важким тягарем лягло на працездатну частину населення, що у свою чергу викликало його невдоволення цими податками. У результаті шведи, які проживають у сільській місцевості, нерідко були змушені продавати свою нерухомість або її частину. Крім того, високі податки викликали відтік капіталу в інші країни, що тягло за собою, у свою чергу, зростання безробіття. Зберігши можливість націоналізації приватної власності, Конституція водночас закріпила таке положення: вона (націоналізація) може здійснюватися лише заради важливих суспільних інтересів і тільки на основі закону, який встановлює принципи визначення компенсації. Не допускається застосування таких методів, які б тягли за собою відмову власника від усієї або хоча б частини нерухомості – землі або будівель.

Третім напрямком ми визначаємо підвищення відповідальності шведських громадян за надання допомоги окупаційній владі в період війни, а також за зловживання демократичними свободами, у тому числі свободою друку і

висловлювань, підвищено відповідальність шведських громадян та іноземців за передачу відомостей, що становлять державну таємницю або призводять до обстановки, небезпечної для держави, за передачу комерційної таємниці.

І останнім четвертим напрямком ми виділяємо конституційні зміни, які були обумовлені наміром Швеції вступити до Європейського Союзу. З цією метою в Форму правління були включені норми про дорадчий референдум, який повинен був вирішити питання про вступ Швеції в ЄС, повністю змінений 5-м параграфом 10-ої глави Форми правління, присвячений відносинам Швеції з іншими державами. При вирішенні питання про передачу прав шведських органів Європейському Союзу та іншим міжнародним організаціям, а також Міжнародному суду Конституція вимагає, щоб Риксдаг приймав закон у порядку, встановленому для конституційних законів.

У 1994 році до Акту про форму правління були внесені поправки для того, щоб уможливити вступ Швеції до Європейського Союзу. Того ж року Риксдаг ратифікував Договір про вступ Швеції до ЄС.

Однак при вступі до Європейського Союзу Конституція повинна була забезпечити збереження широких соціальних завоювань, які є характерними для Скандинавських країн та значно ширші у порівнянні з іншими країнами, що входять до Європейського Союзу. Тому Конституція не дозволяє відмови від демократичних прав і свобод, які закріплені в Акті про форму правління та інших основних законах Швеції.

У зв'язку з цим треба відзначити, що Форма правління чітко визначила пріоритет норм міжнародних договорів, які уклала Швеція, по відношенню до національного права, але в той же час обумовила, що це не відноситься до основних прав і свобод громадян. Державна влада повинна виконуватися з повагою до гідності усіх людей взагалі та до свободи і гідності кожної людини. Те ж саме стосується й інших конституційних норм.

Ми додаємо до періодизації п'ятий етап: від кінця 90-х років по теперішній час. Це сучасний етап розвитку законодавства Швеції, який направлений на збереження соціальних надбань, цілісності держави та безпеки країни, урахування

нових вимог суспільства в умовах глобалізації і розвитку новітніх технологій, демографічної ситуації в країні, урахування нових політичних та економічних умов, як то: високий рівень еміграції, глобальні економічні кризи, військові конфлікти у світі тощо.

Сучасна Конституція Шведської держави складається з чотирьох окремих документів: Акту про форму правління (Regeringsformen), ухваленого в 1974 році (з правками та змінами 2011, 2014 та 2018 років), Акту про успадкування престолу (Successionsordningen), ухваленого 1810 року (з правками та змінами 1979 року), Акту про свободу друку (преси) (Tryckfrihetsförordningen) 1949 року (з правками та змінами 2015 та 2018 років) та Акту про свободу слова (Yttrandefrihetsgrundlagen) 1991 року (з правками та змінами 2015 та 2018 років).

Як було вище зазначено, Акт про Риксдаг (Riksdagsordningen) посідає проміжне положення між Основним законом і звичайним статутним правом. Акт про Риксдаг 2014 року набрав чинності з 01 вересня 2014 року, замінивши собою Акт про Риксдаг 1974 року. Зміни до цього закону відбувалися у 2015 та 2018 роках. Останні зміни були реалізовані у ході виборів до Риксдагу у 2018 році.

На даний час основними джерелами права у Королівстві Швеції є:

1. Закони (конституційні і звичайні).
2. Підзаконні акти, прийняті урядом.
3. Підзаконні акти міністерств і відомств.
4. Правовий звичай (визнається допоміжним юридичним джерелом права. Здебільшого застосовується у сфері торгового і морського права).
5. Судовий прецедент (є важливим і не завжди тільки допоміжним джерелом права.).
6. Принципи права (використовуються як джерело права при розгляді конкретної справи).

Звертаючись до історичної еволюції Шведської держави ми помічаємо значні зрушення та трансформацію держави з абсолютної монархії (починаючи з

VIII століття) через введення правових норм соціального характеру (з XIII століття), які призвели до розбудови держави добробуту.

Багато положень Конституції Швеції рецесійовано конституціями інших країн. Сюди слід віднести інститут омбудсмана, виборчу систему, право престолонаслідування в порядку первородства і ряд інших норм.

Особливо можна відзначити рецесіювання вдалих формулювань демократичних прав і свобод громадян [113; 274, с. 192].

У Швеції досягнуто унікального монархічного центрizmu з соціально-демократичною доктриною, способом оцінки соціальної ситуації у державі та управлінням соціальними потребами у суспільстві.

2.2 Історія зародження та еволюції шведської моделі держави добробуту

У всіх конституціях соціально розвинутих країн зазначається, що основною ціллю діяльності соціальної держави є реалізація принципів соціальної справедливості, соціальної захищеності, соціального партнерства і соціальної солідарності її членів. Вона зобов'язана забезпечити усім громадянам рівні права на особистий, економічний та культурний добробут приватних осіб, а також сприяти соціальному забезпеченню, безпеці і гідним умовам життя [84].

Міра розвитку громадянського суспільства, інститути якого впливають на вирішення соціально-економічних проблем, знаходиться під впливом правових, економічних та політичних реалій історичного розвитку різних країн.

Скандинавська модель соціального захисту населення (Швеція, Норвегія, Фінляндія) відрізняється від інших європейських держав більш розвиненою системою соціального забезпечення. У скандинавських країнах переважає державна модель соціального захисту населення. Поняття соціальний захист в цих країнах трансформоване в поняття соціального добробуту. У конституціях таких держав, як Норвегія, Швеція і Швейцарія, текстуально зафіксовано не поняття «соціальна держава», а категорія «держава добробуту». Ця модель включає обов'язкову соціально спрямовану діяльність держави, високий податок та

пропорційне оподаткування, розгалужену систему соціальних пілг і допомоги. Моделі соціальних держав скандинавських країн не можна ототожнювати. Маючи схожі риси, вони різняться за характером і механізмами реалізації соціальної держави.

Скандинавська модель соціального захисту, що діє у Швеції, розуміє соціальний захист як законне право громадянина та передбачає широке охоплення різних соціальних ризиків і життєвих ситуацій, які вимагають підтримки суспільства. Отримання соціальних послуг і виплат, як правило, гарантується всім жителям країни й не обумовлюється зайнятістю й виплатою страхових внесків. Рівень соціальної захищеності, запропонований цією системою, доволі високий і важливу роль в цьому відіграє активна перерозподільна політика, що спрямована на вирівнювання прибутків. Наповнення соціальних фондів відбувається в більшій мірі за рахунок сплати податків, хоча сплата страхових внесків відіграє не останню роль.

У Королівстві Швеція соціальна діяльність, у першу чергу держави, направлена на створення таких механізмів реалізації, які спрямовані на нівелювання класових розбіжностей і сприяють послабленню соціальної напруги, нейтралізації класових антагонізмів і конфліктів.

Шведська модель соціальної держави являє собою унікальний історичний і політичний феномен. Дослідники пов'язують її виникнення з боротьбою двох кардинально протилежних систем – соціалістичної (комуністичної), з одного боку, і капіталістичної, з іншого. Вважається, що шведська модель з'явилася на основі синтезу обох моделей, перейнявши передові ідеї кожної з них. У результаті з'явилася система, яка по праву називається однією з найуспішніших і справедливих у світі [228, с. 84-93].

М. Чайлд визначав у своїй книзі, що Швеція знаходиться у проміжному положенні відносно двох протилежних доктрин та відповідних до них моделей соціальних держав – Сполучених Штатів Америки та Радянського союзу. Так, автор зазначив, що на відміну від США, де влада та економічний потенціал зосереджені у меншості, та на відміну від СРСР, де громадяни для отримання

соціальних благ проходили через значні «випробування та труднощі» [288], Швеція, перерозподіливши соціальні блага між усіма громадянами та всю владу делегувавши народу, вирішила соціальні проблеми через зберігання економічної життєздатності шляхом об'єднання у профспілки, кооперативний рух та велике втручання держави в усі сфери.

Термін «шведська модель» виник у зв'язку зі становленням Швеції як однієї з найрозвинутіших в соціально-економічному відношенні держав. Уперше термін «шведська модель» увів у 1936 році у книзі *Sweden: the Middle Way* («Швеція: середній шлях») [288] американський публіцист та дослідник, пулітцерівський лауреат, Маркус Чайлд, який і визначив її як «державу загального добробуту».

Цей термін поширився у вжитку наприкінці 60-х років, коли іноземні спостерігачі почали помічати вигідне поєднання у Швеції швидкого економічного росту з широкими реформами на фоні відносної соціальної безконфліктності в суспільстві. Зараз цей термін використовується в різних значеннях і має різний зміст в залежності від того, що в нього вкладається. Деякі аналітики відзначають змішаний характер шведської економіки, яка поєднує ринкові відносини й державне регулювання. Інша характерна риса післявоєнної Швеції – специфіка відношень між працею і капіталом на ринку праці. Швецію тривалий час розглядали як зразок держави загального добробуту.

Стрижневим елементом шведської «держави загального добробуту» і одним з важливих компонентів соціальної сфери Королівства Швеції є система соціального захисту. Основоположним принципом шведської соціальної моделі є її універсальність, тобто загальність і загальнодоступність соціального захисту, який поширюється на все населення. Надана допомога забезпечує соціальний захист населення на рівні нормального життєвого стандарту [19]. Другим за важливістю є принцип солідарності, який полягає в тому, що всі громадяни рівним чином і незалежно від їх соціального статусу беруть участь у фінансуванні системи соціального захисту, вносячи пропорційний своїм доходам внесок. Нарешті, здійснення цілей іде через навмисний перерозподіл доходів. Головна

роль відведена державі, яка бере на себе функції перерозподілу соціальних благ від забезпечених до найбільш вразливих категорій населення.

Швеція є типовою країною welfare state, батьківщиною ринкового соціалізму. Саме Швецію наводять як приклад устрою держави, що за допомогою бюрократії трансформує капіталізм в цивілізований стан, нейтралізує провали ринку.

Саме Швеція вважається еталоном «Третього шляху» [52; 166]. Багато політиків в перехідних країнах пропонують копіювати шведську модель. Ми вважаємо, що неможливо перенести повністю модель соціальної держави, яка успішно реалізована в одній країні, в іншу країну. Необхідно дослідити генезис шведської моделі, врахувати національні та історичні особливості держави та асимілювати не повністю модель соціальної держави, а виважено адаптувати до національних, економічних, історичних, політичних реалій певної країни.

Наприкінці XIX сторіччя Швеція, найбідніша на той час аграрна країна Європи, почала поступово покращувати своє економічне становище через прорив у машинобудівній промисловості, який заклав основи промислової революції. Зміни в суспільстві, що послідували за індустріалізацією, призвели до виникнення нових вимог до механізмів соціального захисту, які відрізняються від тих, що були потрібні при сільському укладі життя суспільства.

До специфічних чинників, притаманних саме Швеції, треба віднести незмінний із 1814 року зовнішньополітичний нейтралітет, неучасть в обох світових війнах, рекордне за тривалістю перебування при владі соціал-демократів, історичні традиції мирних засобів переходу до нових формацій, тривалі сприятливі і стабільні умови розвитку економіки. Цьому також сприяли угоди між керівництвом профспілок і підприємцями (Сальтшебаден, 1938 рік).

Важливими механізмами реалізації шведської моделі соціальної держави можна назвати такі чинники, як повна зайнятість населення і вирівнювання прибутків, що відбуваються за рахунок активного втручання держави у високорозвинений ринок праці й винятково великий державний сектор, при цьому мається на увазі передусім сфера перерозподілу, а не державна власність. Це пояснюється стабільним перебуванням при владі Соціал-демократичної партії

Швеції (з 1932 року, за винятком 1976-1982 років), яка тісно співпрацює з Центральним об'єднанням профспілок Швеції.

Вперше соціальне законодавство складається в Швеції як результат дій профспілок, які обґрунтували необхідність втручання держави у регулювання соціальної сфери і домоглися соціально спрямованих дій держави. Наприкінці XIX і початку XX сторіччя профспілки зіграли вирішальну роль у виникненні фондів допомоги, які пізніше перетворилися на систему соціального страхування. У 1890 році у Швеції приймається перший соціальний закон про добровільне страхування від хвороб, у 1902 році – закон про страхування від нещасних випадків на виробництві.

Ідея, що полягає в охопленні всіх громадян єдиною системою соціального страхування, почала втілюватися державою в період між 1910 і 1920 роками. Для Королівства Швеції 1913 рік є ключовою датою у посиленні соціального сектору, коли шведський парламент практично одноголосно затвердив введення системи основних (народних) пенсій, було прийнято перший закон про загальні народні пенсії [152]. У 1914 році було введено першу національну базову пенсійну систему за віком та інвалідністю, в 1917 році – перший професійний пенсійний план, заснований на угоді між соціальними партнерами.

У 1930-1940 роках Швеція зіткнулася з низкою проблем у соціально-економічній галузі. Загальноекономічна криза 1930-х років призвела до зростання рівня безробіття, особливо серед літніх людей, ще більшого збіднювання багатодітних сімей, демографічної кризи, поглиблення суспільної невдоволеності та нестабільності, і як результат – зміни влади у 1932 році. Найважливішою метою обраного соціал-демократичного уряду було реформування шведського суспільства на основі державного втручання.

Пріоритетною метою держави в проведенні соціальних програм стало досягнення повної зайнятості населення, яке влада називала «робочий принцип». Активне втручання держави на ринку праці визнавалося і підтримувалося профспілками.

У загальній чисельності населення Швеції зараз зайняті складають понад 90 % [248]. Це максимальний показник серед розвинених країн. Досягнення такої зайнятості розглядається як фактор, що найбільшою мірою впливає на добробут населення і зростання рівня життя. Швеція зберігає виключно низьке безробіття за рахунок гнучкої системи перекваліфікації та курсів з навчання різним професіям, націлених на працевлаштування.

Уведене соціал-демократичною партією профспілкове соціальне страхування з безробіття («модель Гента») проблеми не вирішило, так як було не значним і потребувало державної фінансової підтримки. У 1941 році страхові каси профспілок домоглися реєстрації профспілкового страхування по безробіттю та отримання державних дотацій [335, с. 178].

У Швеції велика увага приділяється питанню соціального забезпечення родини. У 1946 році колишня система пенсійного страхування була замінена новою, фінансування якої здійснювалося в основному за рахунок бюджетних коштів. Нова система пенсійного страхування охоплювала практично все працездатне населення – як чоловіків, так і жінок. У 1948 році на законодавчому рівні вводяться дитячі виплати. У післявоєнний час у 1964 році Швеція вводить позики на утримання для неповних сімей, а в 1974 році – страхування батьків з компенсацією від втрати заробітку.

За перші 15 років свого правління соціал-демократи так перебудували шведську соціальну політику і систему соціального страхування, що починаючи з 1950-х років Швеція мала зовсім нову систему соціального захисту. Вже з 1948 року пенсії по старості були настільки великі, що дозволяли літнім людям не звертатися до інших джерел доходу для забезпечення свого життя. Дитячі допомоги виплачувалися для всіх дітей країни, незалежно від рівня доходу їх батьків. Медичне страхування та страхування по безробіттю були ще добровільними, але, незважаючи на це, вони частково фінансувалися державою і перебували під її контролем. Мінімальний захист від несприятливих життєвих обставин був гарантований практично кожному. Таким чином, соціал-демократи виступили справжніми новаторами, метою яких було поліпшення соціального

становища не тільки окремих груп трудящих, але і всього населення країни в цілому.

Після Другої світової війни в Швеції приймається ряд законів, що поліпшують становище окремих груп населення. Післявоєнний період, з 1945 по 1970 роки, був часом безпрецедентного економічного процвітання Швеції. Рівень життя людей значно виріс, покращилися житлові та робочі умови, підвищився рівень навчання, піклування про дітей, охорони здоров'я, турботи про людей старшого покоління, збільшилась різноманітність соціальних допомог та систем страхування. Так, окрім соціальних допоміг родині, на законодавчому рівні вводяться національні програми: у 1955 році – національний вид страхування від хвороби, з виплатою грошової допомоги, що залежить від рівня заробітку, і дотаційна система охорони здоров'я; у 1960 році – національна пенсійна програма, яка залежить від рівня заробітку; у 1962 році – всеосяжна національна програма соціального страхування.

На думку історика Х. Бергена, скандинавська модель соціальної держави, сформована в 1950-1960-ті роки, сприяла поступовій рівності жінок і чоловіків в економічній сфері, стимулюванню жінок самостійно і незалежно від своїх родин мати власне джерело доходу, а значить, бути повноправними учасниками ринку праці.

У даний час більшість дітей в Швеції ростуть в умовах, коли батьки ділять між собою відповідальність за зміст сім'ї. Стабільно зростаюча кількість працюючих жінок призвела до розвитку нових галузей соціального забезпечення, таких як яслі, дитячі садки, групи продовженого дня тощо [151].

Розквіт шведської соціальної моделі припав на 60-ті – початок 70-х років ХХ століття, коли Швеція за показником національного доходу на душу населення посідала третє місце в списку найбагатших країн Європи. Економічна криза 1970-х років проявилася у Швеції дещо пізніше, ніж в інших західноєвропейських країнах: її наслідки стали відчутними тільки з 1977 року.

З середини 1970-х років через загострення конкурентної боротьби на зовнішніх ринках і глибоку економічну кризу становище країни помітно

ускладнилося. Але, попри сумні прогнози багатьох економістів, з 1983 року триває економічне піднесення Швеції, яке засвідчило: шведська модель змогла пристосуватися до мінливих умов і підтвердила свою життєдіяльність.

З 1970 по 1985 роки продуктивність праці в Швеції була вище, ніж у країнах OECD (Організація економічного співробітництва та розвитку). Соціально-демократичні позиції похитнулися вперше після вбивства прем'єр-міністра У. Пальме в 1986 році [22].

Після кризи на початку 90-х років система соціального страхування зазнала змін: стали виплачувати допомогу за меншу кількість днів при страхуванні здоров'я і від безробіття, зменшилися розміри виплат, індексація пенсій проводилася не в повному обсязі [27]. З початку 1990-х років намітилася тенденція до поступового скорочення державного фінансування соціального сектора, а також до перегляду обсягів допомоги, обмеженню її отримання у часі, скороченню числа зайнятих у соціальному секторі.

У середині 90-х заборгованість держави подвоїлася, безробіття потроїлось, дефіцит бюджету зріс у 10 разів. У 1996 році підвищення податків і скорочення витрат держбюджету склало 7 % ВВП. Рівень життя, колись найвищий в Європі, став нижче, ніж в Італії чи Франції.

Все це давало деяким аналітикам підстави розглядати цю кризу як кінець шведської моделі держави добробуту.

Незважаючи на кризу у державі у 1977 році вводиться нова схема страхування – страхування від виробничих травм. У 1984 році збір відрахувань на соціальні сфери був переданий від відомств, які займалися соціальним страхуванням, національному податковому управлінню. У 1999 була оновлена пенсійна програма. Ця пенсійна програма ґрунтується на відрахуваннях від заробітної платні у трудовий період і поєднується із частково накопичувальною системою. З 2003 року Швеція перейшла на нову пенсійну систему, яка складається з трьох складових: трудова пенсія, накопичувальна пенсія і гарантований пенсійний мінімум.

Наразі усі форми страхування і різних виплат, що входять в систему державного страхування в Швеції знаходяться у Страховій касі (Försäkringskassan) [305]. Ця структура загалом налічує 16000 співробітників і знаходиться в кожному ландстингу, куди можна звертатися з загальних питань та з особистими проблемами.

Найважливіша роль державного сектору в Швеції – накопичення і перерозподіл значних грошових коштів на соціальні і економічні цілі відповідно до концепції шведської моделі. Держава має два рівня власників державної власності: центральний уряд та місцеві (комунальні) органи влади. Нижній рівень іноді виділяється в комунальну форму власності. Державний сектор та державна власність – це різні поняття. Державною власністю прийнято вважати підприємства, які належать державі повністю або частково (змішана власність). Питома вага державної власності в Швеції дуже низька. Але, за розміром державного сектору, який можна охарактеризувати як об'єм втручання держави в економічне життя, Швеція посідає серед розвинутих країн перше місце.

Відповідно до однієї з цілей шведської моделі – доходи вирівнюються прогресивною системою прибуткових податків. Розширений перерозподіл через систему соціального страхування сприяє значному скороченню розбіжностей у доходах.

Основним принципом шведської соціальної моделі є її універсальність – вона охоплює всі шари населення. Усі громадяни поза залежністю від їхнього соціального статусу беруть участь у її фінансуванні, вносячи пропорційний своїм доходам внесок – принцип солідарності. Держава ж бере на себе функції перерозподілу соціальних благ від забезпечених до найбільш уразливих категорій населення [187, с. 194].

Перерозподільна модель грошових доходів Швеції, опосередкована значною регулюючою роллю держави, суттєво відрізняється від інших моделей соціальних держав. Система соціального страхування перерозподіляє кошти протягом часових періодів і між групами суспільства. У Швеції платять усі, але виплати отримують лише ті, хто опиняється в складному становищі. Є три елементи

перерозподілу: перерозподіл від груп низького ризику групам високого ризику; перерозподіл від тих, чий рівень доходу вище, тим, у кого він нижче; перерозподіл між різними етапами життя людини [330].

Шведська модель виходить з положення, що система ринкового виробництва ефективна, держава не втручається у виробничу діяльність підприємства, а активна політика на ринку праці повинна звести до мінімуму соціальні витрати ринкової економіки. Сенс полягає в максимальному зростанні виробництва приватного сектора й якомога більшому перерозподілі державою частини прибутку через податкову систему і державний сектор для підвищення життєвого рівня населення, але без впливу на виробництво. При цьому натиск робиться на інфраструктурні елементи і колективні грошові фонди. Нині функція системи соціальної допомоги в Швеції – дисциплінувати і підтримувати найбільш вразливих.

У Швеції існують два типи органів місцевого самоврядування – муніципалітет на місцевому рівні та ландстинг – на регіональному рівні. Повноваження місцевих рад регулюються спеціальними актами, до основних належать освіта, соціальне забезпечення, догляд за громадянами похилого віку та людьми з фізичними і психічними вадами, планування і будівництво, до окремих повноважень належить охорона навколишнього середовища та рятувальна служба. Ландстинг на регіональному рівні наділений такими повноваженнями: охорона здоров'я, лікувальні установи та державні стоматологічні поліклініки [251].

Надання соціальної допомоги, відповідно до закону про соціальне забезпечення, який визначає види допомоги, всім, хто її потребує, – обов'язок місцевих рад. Муніципальні програми соціального захисту окремих громадян чи родин покликані підтримати незахищені групи. Програми складаються з профілактичних заходів та цільової дослідницько-виховної роботи з дітьми, молоддю та особами групи ризику; соціальної допомоги (матеріальної підтримки); допомоги у вигляді консультацій з питань сім'ї та заходів по встановленню батьківства [251].

Сьогодні система соціального страхування фінансується з державних і місцевих податків, внесків з підприємств, трудящих і тих, що працюють не за наймом, доходів за відсотками і відрахувань з капіталу різних фондів. Основне джерело (понад 40 %) – внески з підприємств, які обчислюються з фонду заробітної плати. За 70-ті роки всі індивідуальні внески на соціальне страхування, які сплачувалися трудящими, були замінені внесками з підприємств (з 1970 по 1989 рік, відповідно до закону, вони зросли з 14 до 37,5 % від суми заробітної плати, а з урахуванням колективних договорів – до 43,6 % для робітників і 46,4 % для службовців). Єдиним винятком стали внески на страхування по безробіттю, які доповнюються також внесками з підприємств. Ці виплати розглядаються як витрати на ведення бізнесу. Разом з тим всі ті, хто не працює за наймом, самі оплачують витрати на своє соціальне страхування [27].

Якщо брати до уваги лише прибуток у формі зарплатні (в середньому близько 2,5 тис. доларів у місяць), то 36 % населення країни можна було б віднести до розряду бідних (найвищий показник у групі промислово розвинених країн світу). Однак після перерозподілу сукупного суспільного доходу через систему податків і соціальних виплат (1/3 держбюджету йде на соціальні потреби) плюс соціальні статті видатків муніципальних бюджетів і виплати з пенсійних і інших страхових фондів, до категорії бідних потрапляє всього лиш 5,6 % населення. Порівняні аналогічні показники для США складають відповідно 27 % і 17 % [251].

Соціальний захист в Швеції націлений на забезпечення фінансової безпеки: на різних етапах життя людини; сімей та дітей; протягом життя; у разі безробіття; професійного травматизму, хвороб, каліцтв; престарілих.

Шведське соціальне забезпечення розподіляється на страхування за місцем мешкання, що стосується гарантованих державою виплат і допомоги («бенефіцій»), та страхування за місцем роботи, яке переймається виплатами на випадок утрати доходу. Обидва види страхування однаково застосовуються до осіб, що мешкають чи працюють у Швеції, тобто наявність шведського громадянства не є неодмінною умовою для страхування [104, с. 122].

У Швеції починаючи з 60-х років поступово розвивалася шведська система соціального забезпечення, що відрізняється трикомпонентним підходом, в основі якого лежать суспільні програми, що поєднують в собі як корпоративні елементи, так і приватні страхові поліси. Можна виділити три складові системи соціального забезпечення Швеції: суспільні програми, колективне страхування, додаткові приватні страхові поліси.

У галузі родини до суспільних програм можна віднести страхування батьків, дитячі виплати, підтримка родин, житлові субсидії, а до схем колективного страхування додаткові грошові виплати для батьків.

У галузі трудової діяльності більш широке соціальне забезпечення: страхування на випадок хвороби, виплати на реабілітацію, виплати за працездатністю, виплати виробничому травматизму, виплати по безробіттю, пенсія при втраті годувальника, житлові субсидії. До колективних відносять страхування цивільної відповідальності водія автотранспорту (незалежно від винуватця події), виплати по хворобі та страхова пенсія за непрацездатністю, додаткова страховка при виробничому травматизмі. На відміну від галузі родини, трудова галузь окрім суспільних програм та колективного страхування має приватне страхування, яке забезпечує додаткові приватні страхові поліси як групове так і добровільне індивідуальні страхування.

Для людей похилого віку так само існує соціальне забезпечення усіх видів: суспільні програми – національна пенсія за віком (солідарна та накопичувальна), до колективних схем – додаткові пенсійні схеми, до приватного страхування – додаткові страхові поліси (страхування пенсій та страхування життя).

Важливим обов'язком місцевих рад є догляд за людьми похилого віку, який має на меті створити умови літнім людям для забезпеченого життя, враховуючи при цьому їхні бажання та право на приватне життя. Реалізується даний обов'язок шляхом організації допомоги вдома, центрів для дорослих та інші соціальних служб для людей похилого віку, а також різних форм будинків для осіб похилого віку. В обов'язок забезпечення літніх людей удома, центрах для дорослих та будинках для літніх входить надання належного медичного обслуговування [251].

Суспільні програми закладені у Шведському законі про працю та трудові умови, колективні схеми забезпечуються угодами та положеннями.

Громадські програми надання грошових виплат покривають витрати до певного максимуму, який щорічно корегується згідно зі змінами індексу споживчих цін. Проблемою такої індексації є поступове зниження реального рівня граничного розміру допомог у порівнянні зі зростанням реальних доходів. Для осіб, рівень доходу яких перевищує встановлений максимум, важливу роль відіграють колективно погоджені додаткові схеми страхування. Системи видачі допомоги бідним у Швеції замінюються заснованими на рівні доходу страховими системами. Умови страхування однакові для всього населення Швеції, страхування фінансується за рахунок пропорційних відрахувань від заробітку і податків. Проте право на ряд соціальних виплат залежить від оцінки їх необхідності, зайнятості та добровільності участі.

До обов'язку місцевих рад належить створення для людей з обмеженими функціональними можливостями належних умов для нормального життя, що передбачає відповідне працевлаштування та забезпечення їх житлом, пристосованим до особливих потреб. Відповідно до закону «Про допомогу та забезпечення громадян з функціональними відхиленнями» від 1994 року, особи з розумовими вадами та деякі категорії психічно хворих мають право на особистого помічника та допомогу з боку контактної особи [251].

У 1994 році в Швеції було проведено референдум, і народ проголосував за вступ країни до Європейського союзу (ЄС). Швеція стала членом ЄС у 1995 році. З'явилася необхідність перебудовувати соціальні установи відповідно до норм Євросоюзу [6].

У зв'язку зі вступом Швеції в Європейський Союз, право на різні форми соціального страхування може бути надано і в інших країнах ЄС. Законодавство ЄС застосовується у Швеції починаючи з 1994 року. У ЄС наявна деталізована система правил (процедур, дескрипторів) застосування у сфері соціального забезпечення та соціального страхування в країнах – членах ЄС. Вони в основному викладені у Правилах ЄС за № 1408/71 [172] щодо застосування схем

соціального забезпечення для зайнятих та членів їх сімей, які переміщуються в межах Союзу. Крім того, ця нормативна база поширюється і на працівників інших європейських країн (Ліхтенштейн, Ісландія, Швейцарія, Норвегія). Вона дає право громадянам, які переміщуються з однієї країни до іншої з метою роботи, на прийнятний рівень соціального захисту, у тому числі за допомогою соціального страхування. Координація різних видів соціальної допомоги в країнах ЄС свідчить про те, що люди, які мають відповідний рівень та вид соціальної допомоги, не втрачають його в іншій країні ЄС. Крім цього, Швеція уклала багато- та двосторонні угоди про соціальне забезпечення з більш як 20 іншими країнами [104, с. 125].

2.3 Механізми реалізації соціальної держави Королівства Швеції у різних галузях соціальної сфери

Королівство Швеція використовує усі механізми реалізації соціальної держави – має розгалужене соціальне законодавство, стандарти та гарантії мають конкретні визначення та норми, соціальний захист (соціальне забезпечення, соціальна допомога, соціальне страхування та соціальна підтримка) є розгалуженим і покриває широкий спектр категорій населення, таких як незахищені верстви населення, громадяни у різноманітних життєвих ситуаціях та на різних етапах життя, значну кількість галузей соціального обслуговування та соціального забезпечення.

У Королівстві Швеції система соціального захисту забезпечує фінансову безпеку за такими напрямками: трудова діяльність, сім'я і діти, пенсії, охорона здоров'я, освіта.

Соціальне забезпечення трудової діяльності. Страхування від безробіття. Загальна економічна криза 1930-х років призвела до зростаючого безробіття, зубожіння багатодітних сімей, кризи народжуваності. У 1932 році новообраний соціал-демократичний уряд поставив на меті реформування шведського суспільства на основі державного втручання.

У 1934 році було введено за державної підтримки профспілкове соціальне страхування з безробіття («модель Гента»), спрямоване на досягнення повної зайнятості населення. Однак проблема полягала в тому, що допомоги з безробіття були незначними. З 1941 року страхові каси профспілок почали отримувати державні дотації. Але найсуттєвішою проблемою в даній області було питання про уніфікацію страхування по безробіттю, тому що система, керована одними профспілками, не могла бути досить ефективною через те, що згідно з «моделлю Гента», страхуванню по безробіттю не підлягали ті категорії трудящих, які були або тривалий час безробітними або виявлялися такими протягом певного часу не один раз. З цієї причини кількість незастрахованих працівників у 1950 році оцінювалася від 700 000 до 2 450 000 людей [335, с. 178].

Виділеною з загальної системи соціального захисту є система страхування від безробіття, яка є добровільною і здійснюється профспілками [251].

Під безробітними в Швеції розуміють людей у віці від 15 до 74 років, які: на даний момент не мають ніякої роботи; готові приступити до роботи протягом 14 днів; останні 4 тижні займалися активним пошуком зайнятості або чекали початку обіцяної роботи протягом 3 місяців [169].

У Швеції існують дві системи виплат допомоги з безробіття. Перша називається страхуванням на випадок втрати роботи і фінансується за підтримки та нагляді держави спеціальними страховими фондами, пов'язаними з профспілками. Друга система, яка почала діяти з січня 1998 року, іменується матеріальною підтримкою ринку праці і включає тих, кого не охоплює діяльність страхового фонду при втраті роботи. При цьому безробітний повинен бути зареєстрований на біржі праці і відпрацювати до звільнення не менше шести місяців.

Система страхування від безробіття складається з базового і добровільного компонентів, який розраховується на підставі сплачених податків. Останній сплачується тільки членам фонду страхування від безробіття касою з виплати допомоги з безробіття, яка називається Касою страхування (Alfa-kassan, або A-kassa) [170; 273].

Існують певні умови набуття членства, такі як термін роботи і характер роботи, необхідність бути зареєстрованим у Державній службі зайнятості (Arbetsförmedlingen) [376]. При цьому потрібно бути членом страхової каси з виплати допомоги з безробіття не менше 12 місяців, куди треба платити щомісячні внески [167; 168].

Сума компенсації становить 80 відсотків від попереднього повсякденного заробітку, але не більше встановленого максимуму. У перші 200 днів надання допомоги можна отримати 80 % від середнього доходу, в наступні дні – 70 % від середнього доходу. При цьому існують обмеження на розмір допомоги. У перші 100 днів виплати допомоги – це максимум 910 шведських крон на день (96 EUR), в наступні дні – максимум 760 крон на день (80 EUR). Допомога обкладається прибутковим податком. Допомога виплачується тільки за п'ять робочих днів тижня, субота і неділя туди не зараховуються [168].

Членство у фондах страхування від безробіття зазвичай є обов'язковим для членів профспілки, але всі фонди повинні бути відкриті для добровільного вступу до них будь-якого працівника відповідної сфери діяльності. Членство в добровільному компоненті страхування від безробіття доступно для всіх працівників і самозайнятого населення без будь-яких обмежень. Близько 80 відсотків всіх службовців, працюючих за наймом, є членами фондів страхування від безробіття.

Безробітний віком не менше 20 років, хто не є членом А-каси або ще не пройшло 12 місяців з моменту його вступу в таку касу, може отримати допомогу Grundbelopp. Він розраховується, виходячи не з середнього доходу, а з кількості відпрацьованих годин: чим менше годин на тиждень робітник працював, тим менше має отримати у вигляді допомоги [168].

За базовим компонентом виплачуються однакова для всіх допомога тим особам, які не мають права на отримання допомоги з безробіття, що обчислюються на підставі попереднього доходу. Максимальний термін отримання допомоги по безробіттю – 300 днів, а для батьків неповнолітніх дітей – 450 днів. Якщо під час пошуку роботи особи брали участь в одній з програм aktivitetsstöd

Служби зайнятості або допомогу по участі в програмі розвитку (utvecklingsersättning), то цей період буде зарахований в їх майбутній страховий період (дні участі в програмі будуть зараховані як робочі дні). Допомога оплачується як компенсація від Шведського управління соціального страхування (Försäkringskassan) з розрахунку п'ять днів на тиждень [168; 305; 376].

Страхування по безробіттю за своїми формальними ознаками є приватним, воно належить профспілкам. За деяким винятком, страхування по безробіттю ніколи не перебувало в сфері інтересів приватної страхової галузі, але відбувається значна кількість переговорів між профспілками та окремими страховими компаніями для укладення страхової угоди як «рішення керівництва» на додаток до основної системи державного страхування для тих, хто має більш високі доходи [217].

Соціальна програма Швеції направлена на те, щоб безробітні повернулися до нормальної трудової діяльності якомога раніше. Для Шведської моделі характерна активна державна політика зайнятості, яка направлена на підвищення конкурентоспроможності робочої сили, передусім через профпідготовку працівників, створення робочих місць, як у державному секторі, так і шляхом субсидування приватних компаній, суміщення тих, хто шукає роботу та вакантних місць, в тому числі і через інформацію і профорієнтацію. На ці цілі Швеція витрачає більше коштів, ніж будь-яка інша держава [28].

Грошова допомога безробітним надається лише тоді, коли неможливо запропонувати роботу або коли активні заходи на ринку праці виявляються безуспішними.

Соціальна політика Швеції процвітала протягом декількох десятиліть, коли за часткою соціальних витрат у ВВП країна вийшла на перше місце в світі. Після кризи початку 90-х різко підскочило безробіття. Проте

У Швеції з початку 2010 року після двох криз, коли різко підскочив рівень безробіття, підйом економіки, який послідував потім, дозволив частково відновити втрачене [27]. На лютий 2012 року в Швеції зареєстровано 7,8 % безробітних – 398 тисяч осіб, з яких 132 тисяч є студентами, що шукають

додатковий заробіток, а на вересень 2015 вже 6,7 % безробітних – 348 тисяч осіб, з яких 113 тисяч є студентами, які шукають додатковий заробіток. На листопад 2018 року рівень безробітних становив 5,5 % – 302 тисяч осіб, з яких молодь становить 84 тисяч осіб [222].

Головний напрямок активної політики зайнятості у Швеції – це допомога в отриманні професійної підготовки та підвищення кваліфікації, яка здійснюється або за допомогою підготовки і прийняття спеціальних програм на рівні законодавчих органів, або шляхом спільної участі держави і підприємств в організації профпідготовки та перепідготовки кадрів.

Солідарна заробітна плата. Практичним втіленням принципу «солідарності» стала політика «солідарної заробітної плати», яка формується на підставі угоди профспілок, об'єднань підприємців щодо меж її зростання, тарифних ставок, умов праці. Розміри усіх видів доходів, у тому числі заробітної плати, жорстко регламентуються, оскільки саме вони є основним фактором економічної динаміки та забезпечення соціальної справедливості. При цьому характерною рисою державного контролю за заробітною платою є тенденція «вирівнювання» доходів різних суспільних верств. Вирішення проблеми «справедливого розподілу власності» стало актуальним після того, як шведський рівень заробітної плати став найвищим у світі. На відміну від австро-німецької моделі соціально-економічного розвитку, в основу якої покладено принцип участі трудящих в управлінні, що забезпечує їм вплив і контроль за розподілом доходів в корпораціях, шведська модель передбачала формування профспілкових фондів як засобу перерозподілу капіталів між секторами для забезпечення економічної контрвлади. Так, співвідношення обсягів капіталів, що мають у своєму розпорядженні об'єднання шведських підприємців, центральне об'єднання службовців і центральне об'єднання профспілок Швеції, становить відповідно: 1:1,07:2,3. Система управління суспільством, побудована на залученні до цього процесу різних впливових суспільних сил, яким делегується частина державних управлінських функцій, є основою «функціональної соціалізації» стосовно приватного капіталу [36].

Еволюція програмної мети шведських соціал-демократів полягає в переході від ідеї «політичної демократії» (здійснення демократичних реформ, перебудова політичної системи) до ідеї «соціальної демократії» (спрямованої на ліквідацію відсталості та злиднів), а згодом до «економічної (індустріальної) демократії», орієнтованої на ліквідацію традиційного підкорення праці капіталу, підвищення її соціального престижу, підвищення якості життя [36].

У Швеції організація оплати праці базується на принципі рівності заробітної плати в рамках «солідарної заробітної плати». Мета полягала спочатку у встановленні рівної оплати за рівну працю, проте згодом профспілки стали активно боротися за рівну оплату за будь-яку працю, тобто за повну рівність в заробітній платі. У результаті працівники різних професій і різного рівня освіти стали отримувати практично однакову заробітну плату. Тому представляється, що такий підхід до оплати праці демотивує працівника до професійного зростання, самовдосконалення і росту трудової активності. Але цього не відбувається завдяки унікальній практиці забезпечення зайнятості населення. Держава здійснює високоефективну систему заходів з професійної перепідготовки, перерозподілу трудових ресурсів, соціальної підтримки тимчасово незайнятих.

Ще одна характерна особливість так званої солідарної зарплати – скорочення розриву між розмірами мінімальної і максимальної зарплати. Сама система визначення єдиного рівня підвищення зарплати діє в напрямку його вирівнювання: піднімаючи заробітки низькооплачуваних і стримуючи зростання високооплачуваних працівників.

Якщо брати до уваги тільки дохід у формі зарплати, то 36% населення країни можна було б віднести до розряду бідних (найвищий показник у групі промислово розвинених країн світу). Однак, після перерозподілу сукупного суспільного доходу через систему податків і соціальних виплат (1/3 держбюджету йде на соціальні потреби) плюс соціальні статті витрат муніципальних бюджетів і виплати з пенсійних та інших страхових фондів у категорію бідних попадає всього лише 5,6 % населення. У порівнянні: аналогічні показники для США

складають відповідно 27 % і 17 % [322, с. 154]. За ступенем вирівнювання доходів Швеція випереджає всі інші країни [26].

У Швеції найнижчий в світі показник відмінностей між доходами найбільш багатих і найбільш бідних людей – менше, ніж у 6 разів (для порівняння в США – в 16 разів) [248].

Страховання від виробничих травм. Протягом довгого часу страхування від виробничих травм було єдиною обов'язковою формою страхування, що надає компенсацію при хворобі, за втрату працездатності або смерть. Однак у зв'язку з введенням загальних програм страхування від хвороби та пенсійного страхування, що охоплюють все населення, умови дії страховки від виробничих травм поступово змінювалися. Сьогодні, крім загальних схем страхування від хвороби і втрати працездатності, в рамках страхування від виробничих травм, надаються додаткові виплати. У разі захворювання, грошові допомоги по хворобі виплачуються згідно із загальними положеннями про страхування від хвороби. Відповідно, вартість страхування від виробничих травм, як виявляється зі статистичних даних, є лише незначною частиною загальних витрат на соціальне страхування.

Страховання від виробничих травм націлене на створення таких економічних умов для застрахованої особи, які існували до травми. Особи, які надовго (назавжди) втратили працездатність внаслідок виробничої травми, отримуватимуть страховку, що, як правило, повністю компенсує втрату доходу. Ця страховка від виробничого травматизму, поряд з пенсією по непрацездатності, якщо вона виплачується, буде дорівнювати 100 відсоткам втраченого доходу.

При невиліковних виробничих травмах, коли людина не здатна продовжувати працювати, також виплачується допомога.

Це означає, що 15 % суми виплат за лікарняним припадають на частку роботодавця. Як тільки працівник отримує допомогу на реабілітацію або повертається на робоче місце хоча б на не повний робочий день, вищезгадана часткова фінансова відповідальність з роботодавця знімається. У страхових касах організовані інформаційні центри для роботодавців.

Соціальна підтримка людей похилого віку. Пенсійна система. Для Королівства Швеції 1913 рік є ключовою датою у посиленні соціального сектору, коли шведський парламент практично одногolosно затвердив введення системи основних (народних) пенсій. Ця система пенсійного забезпечення складалася з двох компонентів, які базувалися на різних принципах фінансування. Перший – це пенсійне страхування, що фінансувалося із страхових внесків застрахованих осіб, другий – пенсія по інвалідності, яка фінансувалася державою, розмір виплат залежав як від доходу, так і від потреб працівника, який втратив працездатність. Біля однієї третини пенсій з фонду додаткового пенсійного страхування виплачувалося непрацездатним особам молодше 67 років, а дві третини – на загальних підставах особам старше 67 років [324, с. 92-93].

У 1946 році колишня система пенсійного страхування була замінена новою, фінансування якої здійснювалося в основному за рахунок бюджетних коштів. Нова система пенсійного страхування охоплювала практично все працездатне населення – як чоловіків, так і жінок. Основна пенсія була істотно підвищена, а пенсійні виплати стали достатніми для забезпечення безбідного життя пересічного пенсіонера: у тому випадку, якщо пенсія не перевищувала 20 % від середньої заробітної плати в промисловості, її рівень дозволяв пенсіонеру, як правило, жити без додаткової фінансової підтримки з інших джерел. Починаючи відтоді, згідно зі статистичними даними, пенсіонери вперше не потрапляють до групи населення з низькими доходами. Надалі система загального пенсійного страхування була доповнена житловою допомогою (для пенсіонерів, що живуть за договором найму) таким чином, щоб регіональні відмінності прожиткових мінімумів вирівнювались.

Протягом десятиліть у Швеції діяли дві взаємозалежні системи пенсійного обслуговування. Перша, що набула чинності ще в 1913 році (і модернізована в 1946-му році), була покликана гарантувати соціальне забезпечення кожного жителя і передбачала виплату так званої базової (народної, чи основної) пенсії. У 1960 році було прийнято рішення про виплату державних пенсійних надбавок, або додаткової (службової, трудової) пенсії, що гарантувало зв'язок між пенсією і

колишніми трудовими доходами. Пенсії по старості, по інвалідності («дострокові пенсії») та в разі втрати годувальника виплачувалися відповідно до положень обох схем [27].

Реформа пенсійного страхування, проведена після Другої світової війни, залишила чинною колишню форму фінансування пенсійного фонду з державного бюджету, проте фінансування загальної додаткової пенсії здійснювалося вже не за рахунок державних коштів, а за рахунок страхових внесків роботодавця, які віднімалися з загальної суми зарплати працюючих на підприємстві. На сьогоднішній день роботодавці сплачують кілька різновидів страхових внесків, які визначаються тими видами соціального страхування, які існують в Швеції.

У 1994 році було прийнято рішення про проведення нової пенсійної реформи, обумовленої демографічними проблемами. У Швеції на той момент на 100 економічно активних людей доводилося 30 пенсіонерів за віком і через 25 років за прогнозами їх кількість мала зрости до 41 людини. Крім того, відсутність економічної стабільності при зростанні пенсій виявили слабкість існуючої пенсійної системи. Політичне рішення про прийняття нової системи було пов'язане з досягненням консенсусу між усіма політичними партіями, представленими в Парламенті, що вважалося гарантією майбутньої стабільності.

Щоб уникнути дефіциту коштів Загального пенсійного фонду через безперервне зростання долі пенсіонерів, в 1999 році ввели нову національну пенсійну систему, яка, по-перше, враховує доходи, отримані протягом усього життя; по-друге, забезпечує гарантовану пенсію для тих, хто отримував дуже низькі доходи або їх взагалі не отримував; по-третє, включає систему обов'язкових внесків у приватні пенсійні фонди з індивідуальними рахунками. Пенсійний вік не змінився – 65 років, але звузилися терміни виходу на пенсію. До реформи можна було виходити на пенсію у віці від 60 до 70 років (якщо до 65, розмір пенсії менше, якщо пізніше – більше). У новій системі достроковий вихід на пенсію можливий лише при досягненні 61 року, а крайній термін виходу на заслужений відпочинок – 67 років [27].

Пенсійна система 2003 року має три складові: трудова пенсія, накопичувальна пенсія і гарантований пенсійний мінімум [27]. Пенсія в державній пенсійній системі, залежно від доходів, включає «доходну» (у Швеції її називають «PAYG») та «преміальну» частини [326, с. 451, с. 456]. Перша пов'язана з економічним зростанням країни, тому пенсійна система розбудована таким чином, щоб мінімізувати вплив демографічних чинників. Базова сума на підставі доходів застрахованих осіб, пов'язана з індексом доходів, запровадженим у Швеції під час пенсійної реформи на початку третього тисячоліття. Індекс доходів вимірює зміну середнього доходу на національному рівні. Таким чином, індексація розмірів «доходних» пенсій наряду прив'язана до рівня розвитку економіки Швеції.

Для більшості зайнятих обраховується професійна пенсія. Застраховані особи, їх роботодавці та, в окремих випадках, держава, відраховують пенсійні внески, розмір яких становить 18,5 % від валового заробітку. Із цього внеску 16 відсоткових пунктів іде до пенсійної частки, тобто «доходної» пенсії, а решта – відкладається на індивідуальний пенсійний рахунок «преміальної» пенсії.

Оскільки в суспільній пенсійній системі є обмеження за розміром пенсій, що призводить до більш низького рівня компенсації для осіб з високим рівнем доходу, професійні пенсійні програми заповнюють цей пробіл. Вони виступають в якості «доповнення розміру пенсій» для осіб із середнім і високим рівнем доходів. Професійні пенсійні схеми не тільки передбачають виплату пенсій, розрахованих на основі рівня доходів, які перевищують встановлені граничні розміри в суспільній пенсійній системі, але також і доплати до пенсій, що одержують з громадської пенсійної системи, розмір яких нижче встановленого максимуму.

Наприклад, робітники приватного виробничого сектора охоплені колективно узгодженими, чітко визначеними програмами відрахувань, в основі яких лежить модель нової пенсійної схеми виходу на пенсію за віком. У ній йде попереднє накопичення пенсії за індивідуальним вибором робітника. Програма побудована за принципом урахування рівня заробітку протягом трудового життя. За цією програмою роботодавець оплачує страховий внесок, що становить 3,5 відсотка від

заробітку кожного працівника, програма управляється компанією, яка знаходиться у спільному володінні соціальних партнерів. Працівник може вибрати інвестиційний фонд з великої кількості фондів, що існують у країні. Вік виходу на пенсію 65 років, але працівник може віддати перевагу варіанту більш раннього отримання пенсії, починаючи з 55 років, на певний період часу, або до кінця життя.

З іншого боку, службовці приватного сектора охоплені колективно узгодженими програмами, що надають додаткові пенсії, розраховані на основі одержуваної ними заробітної плати на час виходу на пенсію. Програма також включає схему додаткової пенсії за віком, коли самі службовці вирішують, як слід використовувати їх відрахування і управляти ними. Аналогічне вирішення питання можна знайти і на ринках праці інших секторів, серед яких є урядові, муніципальні, і кооперативні сектори.

Існують також соціальні (мінімальні) пенсії (гарантовані мінімальні пенсії, допомога на утримання людей похилого віку, допомога на житло) для людей з низькими доходами чи тих, хто їх зовсім не має. Нинішня пенсійна система Швеції передбачає також виплату пенсій інвалідам та удовам.

Для тих, хто не заробив мінімально пристойної пенсії, гарантована спеціальна мінімальна пенсія, яка виплачується пенсіонерам, починаючи з їх 65-річного віку, за умови, що вони не менш як 40 років мешкали (мешкають) у Швеції. До «трудоного» стажу включається період догляду за дітьми, військової служби, навчання. Допомога на житло пенсіонерам є важливою складовою базового соціального захисту. У теперішній час таку допомогу отримує близько півмільйона пенсіонерів (5,5% від чисельності населення Швеції) [216].

Пенсійна допомога для літніх (äldreförsörjningsstödet) [272] – це гарантована матеріальна допомога людям у віці від 65 років і старше у Швеції, у кого низька або відсутня гарантована пенсія.

Охорона здоров'я та медичне страхування в Швеції. Важливим компонентом шведської соціальної держави є система охорони здоров'я і медичного страхування. У Швеції закони про медичне страхування були видані в 1898 році. З

1928 року окружні ради стали відповідати за організацію стаціонарної медичної допомоги, а з 30-х років – і за роботу інших медичних служб. Перший крок на шляху до загального медичного страхування, що покриває витрати на лікування, а також забезпечує виплату допомоги з хвороби, був зроблений в 1946 році з прийняттям державного закону про медичне страхування. У основу закону, а також сучасного «Положення про охорону здоров'я» покладено принцип загальної та легкої доступності медичної допомоги всім громадянам Швеції на рівних умовах. У розрахунок також береться недоторканність пацієнта і його право самостійно приймати рішення [102].

Всезагальне обов'язкове медичне страхування було запроваджено в 1955 році. Воно обіймало всіх громадян у віці від 16 років. У загальній складності в 90-ті роки в Швеції було проведено 5 реформ охорони здоров'я, основна мета яких – підвищення його ефективності та якості медичних послуг. Національна система соціального страхування – загальна й обов'язкова для всього населення країни, а медичне та стоматологічне страхування є його невід'ємними частинами. У даний час шведська система охорони здоров'я представляє собою успішний приклад бюджетної моделі, побудованої на принципі децентралізації і покладена на 23 окружних ради – ландстинги (landsting), а також на органи більш дрібних територіальних утворень – муніципалітети (kommuner) у кількості 289 одиниць, нагляд за діяльністю яких виконує Національна Рада соціального страхування.

Затрати на соціальне благо компенсуються за рахунок 25 % бюджету центрального уряду, 26 % затрат несуть муніципальні та окружні ради та 48 % – роботодавці. На охорону здоров'я та медичну допомогу 18% коштів виділяє уряд, 51 % – місцеві органи влади, 31 % — роботодавці. Однією з особливостей шведської системи страхування є передача застрахованими до страховиків своїх юридичних прав з питань медичного страхування [102; 108, с. 29; 190].

Окружні ради, керовані членами законодавчих зборів, які обираються на загальнонародних виборах, обкладають жителів області прибутковим податком. Більше 80 % від цього податку виділяється на фінансування охорони здоров'я. Основними суб'єктами проведення соціальної діяльності держави з досить

широкими повноваженнями в галузі медичного забезпечення є місцеві органи влади. Муніципалітети є власниками та координаторами діяльності клінік та медичних центрів, виступаючи в ролі роботодавців для більшості медичних працівників. Лікарі, що мають приватну практику, також в основному оплачуються обласними радами. Реалізацією контролю за раціональним і доцільним використанням ресурсів в області охорони здоров'я та відповідності державним стандартам у медичній сфері займається міністерство охорони здоров'я та соціальних справ, в коло обов'язків якого також входить розробка програм у галузі охорони здоров'я та медичного страхування.

Всі окружні ради, як правило, стягують плату з осіб, що вдаються до медичної допомоги, в якості часткової фінансової компенсації за свої послуги. Ця плата, різна в різних областях, не покривається медичною страховкою: її бере на себе сам пацієнт, що у страхових термінах є видом надлишку. Вона коливається для застрахованих осіб між 11 і 16 євро за один візит до лікаря, але не перевищує встановлену межу, яка дорівнює близько 100 євро за період у 12 місяців. Відвідування приватних лікарів оплачується інакше: як правило, пацієнт виплачує лише частину гонорару лікаря за кожне відвідування (від 17 до 28 євро), інша частина виплачується з національної системи медичного страхування. Гонорари, які виплачуються пацієнтами лікарям, включають в себе не тільки відвідування лікаря (незалежно від того, чи є лікар державним або приватним), але і виписку рецепта і лікарняного листа для отримання допомоги на випадок хвороби, дослідження, на які спрямовується пацієнт, лікування з використанням медичної техніки, а також направлення до фахівця, але без оплати першого відвідування. Інша схема надання медичних послуг діє відносно стаціонарного лікування. У цьому випадку витрати на лікування в лікарні оплачуються місцевою касою соціального страхування і можуть варіюватися від 50 до 2000 крон (приблизно від 5 до 220 євро) на день. Максимальний оплачуваний термін лікування в лікарні обмежується двома роками [305].

Кожен житель Швеції має право вибору лікаря первинної ланки – сімейного лікаря. Крім того, первинна медична допомога забезпечується приватними

лікарями і фізіотерапевтами, окружними сестринськими клініками, центрами материнства і дитинства. У педіатричних клініках безкоштовно проводяться огляди та вакцинації, консультації та деякі види лікування всім дітям до 7 років, а в клініках акушерства і гінекології – огляди вагітних.

Малюкова смертність в Швеції одна із найнижчих у світі. Показник материнської смертності не перевищує 5,0 на 100 000 новонароджених на протязі багатьох років. 99 % вагітних приходять на огляд до жіночої консультації на протязі перших 4 місяців гестації. Акушерка консультації слідкує за станом здоров'я матері та за розвитком плода. Майбутня мати за час нормального перебігу вагітності відвідує консультацію 12 – 15 разів. Більша частина цих відвідувань припадає на долю акушерки, і 2 – 3 рази вагітна відвідує лікаря. Акушерки жіночих консультацій організовують не тільки підготовку вагітних до пологів, а й підготовку сім'ї до прийому новонародженого, в якій бере активну участь батько майбутньої дитини. Більше 99 % пологів відбувається в пологових будинках. Під час пологів, за бажанням роділлі, присутній батько дитини [193, с. 36].

Відповідні служби системи охорони здоров'я надають медичну допомогу на виробництві, в школах, а також стоматологічну допомогу, яка безкоштовна всім громадянам країни до 21 року [102].

У останні роки зросла взаємодія між первинною медичною допомогою та соціальними службами, у першу чергу для надання підтримки людям похилого віку, яких у країні стає все більше, та інвалідам [102].

Соціальне забезпечення, догляд за людьми похилого віку, інвалідами та хворими з психічними розладами входять в обов'язки муніципалітетів, у ведення яких з 1992 року перейшли будинки для престарілих та інвалідів.

До системи догляду за престарілими належать будинки для престарілих та мережа по догляду за людьми похилого віку на дому.

Медичне страхування включає у себе стоматологічне обслуговування і профілактику. Компенсація послуг зубного лікаря є частиною загальної національної системи медичного страхування і поширюється на всіх жителів

Швеції у віці 20 років і старше. Молоді люди, які ще не досягли 20 років, і діти мають право на безкоштовне лікування. Згідно зі встановленими правилами в рамках системи медичного страхування особи, які звертаються до зубного лікаря, беруть на себе оплату лікування у розмірі перших 100 євро, 50 % того, що перевищує цю суму в межах від 101 до 191 євро, зазвичай покривається медичною страховкою. Якщо витрати в ході лікування конкретного хворого виходять за межі 191 євро, але не перевищують 271 євро, то страховкою покривається 70 %. Нарешті, 90-відсоткове покриття витрат проводиться у разі перевищення суми 484 євро. Гроші за роботу в цьому випадку виплачуються з фондів національного страхування безпосередньо лікуючому зубному лікарю, або, якщо зубний лікар перебуває на службі у окружної ради, то з фонду відповідної окружної ради. Загалом, слід зауважити, що стоматологічна допомога обходиться пацієнтові досить дорого. У більшості випадків він оплачує зі своєї кишені близько 60 % витрат, якщо вони не перевищують певної суми, і 25 % понад цієї суми, якщо витрати на курс лікування виявляються вище. Інша частина виплачується з місцевої каси соціального страхування [305].

З 1985 року в схему компенсації в системі медичного страхування були внесені зміни, суть яких полягає в тому, що тепер держава виробляє компенсації витрат округів, виходячи не з кількості відвідування лікарів, а з пропорції до числа жителів округу. Ця компенсація стала покривати витрати не тільки на медичну допомогу, як це було раніше, але і на різного роду профілактичні програми. Участь у системі медичного страхування дає також право на отримання допомоги по хворобі – компенсації, яка виплачується за втрату доходу внаслідок хвороби або травми.

Грошова допомога по хворобі виплачується у разі, якщо захворювання знижує працездатність не менше ніж на 25 відсотків. Допомога може виплачуватися або цілком, або частково, від трьох четвертих або половини до однієї четвертої від повної суми, залежно від тривалості втрати працездатності.

Для полегшення процесу повернення до роботи після хвороби може виплачуватися також допомога по хворобі. Крім того, видається допомога по

хворобі для оплати медичного лікування або реабілітації для профілактичних цілей, для того, щоб запобігти хворобі або скоротити її тривалість. Допомога по хворобі виплачується необмежений період. Починаючи з 7-го дня відсутності на робочому місці, потрібна медична довідка про хворобу, а більш детальний документ з медичної установи необхідно надати після 29 днів відсутності. Протягом перших 21 дня хвороби, роботодавець виплачує своєму працівнику компенсацію за втрату доходу, відповідно до закону «Про оплату лікарняного» [336]. За перший, так званий день очікування, може не бути грошової компенсації. Люди, що страждають від хронічних захворювань, або фізично або розумово неповноцінні, що призводить до повторюваним періодам загострення, мають право на отримання допомоги по хворобі, при цьому їм оплачується також і перший день. Починаючи з 15-го дня хвороби, виплата компенсації за втрату доходу переходить від роботодавця службі соціального страхування. Розмір компенсації за хвороби, а також грошової допомоги по хворобі становить 80 відсотків від втраченого доходу, в межах встановленого максимуму. Є ряд виплат та грошових допомог на реабілітацію, які замінюють грошові допомоги по хворобі при тому ж рівні компенсації. Крім них є й інші види допомоги для покриття інших видів витрат і заходів з реабілітації. Служби соціального страхування мають спеціальні фонди для покупки послуг з реабілітації, пов'язаних з професійною діяльністю бенефіціарів [305].

Для отримання повної допомоги по хворобі (розмір якого визначається сумою доходу) необхідно повідомлення місцевої каси соціального страхування. Як правило, повна допомога становить 90% від заробітної плати і так само, як і інші форми доходів (у тому числі й соціального характеру), обкладається податком. Цікавим моментом можна вважати те, що на відміну від системи пенсійного страхування, універсальність якої дає право на отримання пенсії всіма жителями країни незалежно від рівня їх доходів, для виплати допомоги на випадок хвороби законом передбачено межу в доходах, перевищення якої понад 7,5 разів від базової суми не дає права на одержання допомоги.

Крім загальних допомог на випадок хвороби система медичного страхування передбачає також допомогу батькові з непрацездатності у зв'язку з хворобою дітей [304], що виплачується у разі, якщо при хворобі дитини до 12 років у сім'ї з кількома дітьми мати перебуває в очікуванні ще на одну дитину, а батько залишається вдома і здійснює догляд за дитиною. Термін виплати допомоги обмежений не нормами соціального законодавства, а тривалістю хвороби дитини. Кожен з батьків має право на допомогу у випадку хвороби дитини віком до 12 років строком до 60 днів на рік, а від 12 до 16 років – за висновком лікаря. У певних випадках допомога може виплачуватися за додаткову кількість днів.

Передбачається варіант неповної зайнятості на робочому місці (з 8 до 6 годин на день) з відповідним зниженням заробітної плати. У середньому цією послугою в рамках системи медстрахування користуються як матері, так і батьки від 6 до 7 днів на рік.

Соціальний захист сім'ї та дитинства. Шведський підхід відносно сімей ґрунтується на принципах універсальності та індивідуальних прав. Мета сімейної політики вирівняти умови життя для сімей, які мають дітей, і сімей без дітей, для того, щоб дати можливість батькам поєднувати роботу поза домом із сімейними обов'язками, і надавати конкретну підтримку сім'ям, які перебувають у більш уразливому становищі. Підтримка сімей та дітей полягає у страхуванні батьків, наданні дитячих допомог та інших видів грошової допомоги сім'ям, створенні центрів денної допомоги – дитячих садків – для дітей до шести років, чиї батьки зайняті на оплачуваній роботі або навчаються.

Страхування батьків. Страхування батьків забезпечує компенсацію в разі втрати доходу за певних обставин: під час вагітності, у зв'язку з народженням дитини, і коли діти через хворобу або з інших причин потребують особливого догляду. Грошова допомога по вагітності або батьківська допомога зазвичай становить 80 відсотків від втраченого доходу. Що стосується грошової допомоги для батьків, яка виплачується при народженні дитини, для нього теж є гарантований рівень. Батьківське страхування доповнюється законом «Про

відпустку для батьків» [304], що гарантує батькам, отримувати грошові допомоги по вагітності або батьківські посібники, право на відпустку.

Грошова допомога по вагітності. Вагітна жінка має право на переведення на іншу роботу, у разі виконання нею таких обов'язків, які не підходять жінкам у період вагітності, або якщо вона була тимчасово відсторонена від роботи згідно закону «Про робочі умови». Грошову допомогу може бути видано в період між 60-ю і 10-ма днями до очікуваних пологів.

Грошова допомога для батьків. Батьки можуть отримати грошову допомогу за 450 днів для того, щоб залишатися вдома для догляду за дитиною. Кількість днів, оплачуваних грошовою допомогою для батьків, ділиться в однаковій пропорції між батьками, однак та частина, що припадає на одного батька може бути передана іншому, за винятком еквівалента в 30 днів. Та особа, яка є єдиним юридичним опікуном дитини, має право на використання всіх 450 днів. Сума компенсації становить 80 відсотків від попереднього рівня доходу, за винятком 90 днів відпустки для догляду за дитиною, коли рівень компенсації обмежений гарантованої сумою.

Вагітна жінка може почати отримувати грошову допомогу для батьків за 60 днів до очікуваних пологів. Грошова допомога для батьків може бути отримана в будь-який час до досягнення дитиною віку 8 років, або закінчення ним першого класу школи. Батько дитини має право на десятиденну грошову допомогу при народженні дитини. Вважається, що ці дні будуть використовуватися для того, щоб подбати про матір і новонародженого, або про інших дітей в сім'ї.

Допомога на дітей. Мета виплати дитячої допомоги – вирівняти розміри витрат між тими, хто вирощує дітей і тими, у кого їх немає. Батьки отримують дитячі допомоги на кожну дитину до 16 років. Якщо в сім'ї три або більше дітей, сім'я має право на додаткові виплати для великих сімей. Дитячі допомоги замінюються на пролонговані допомоги, які виплачуються і після 16 років до тих пір, поки дитина продовжує вчитися. Дитячу допомогу отримують більшість сімей, і це становить основну статтю витрати соціального бюджету.

Матеріальна допомога на утримання дитини. У разі розриву сімейних відносин діти мають право на отримання допомоги на утримання з боку того з батьків, який не піклується про дітей. Якщо цей обов'язок не виконується, або якщо розмір такого утримання незначний, відділ соціального страхування може робити виплати на утримання того з батьків, під опікою якого перебуває дитина. У цьому випадку батько, відповідальний за утримання, повинен сплатити борги за утримання відділу соціального страхування.

Житлові субсидії. Житлові субсидії призначені для того, щоб дати можливість сім'ям з неміцним фінансовим становищем жити в достатньо просторах житлових приміщеннях. Сім'ї з дітьми, які не досягли 19 років, можуть звернутися за отриманням житлових субсидій (вікова межа збільшена для дітей, які все ще продовжують навчання). Сума виплат залежить від кількості дітей, вартості та розміру житла і рівня доходу сім'ї. Крім того, житлові субсидії можуть отримувати і молоді люди до 28 років включно, які не мають дітей. Ці субсидії отримують, в основному, одинаки, головним чином, жінки. Близько двох третин усіх матерів-одиначок користуються житловими субсидіями.

Інші сімейні допомоги та знижки. Система соціального страхування включає також допомогу по догляду за дітьми-інвалідами, сума якої дорівнює базовій пенсії. Така допомога виплачується, коли один з батьків змушений піти з роботи, щоб піклуватися про хвору або фізично або розумово неповноцінну дитину вдома. Інший вид допомоги – це дитяча пенсія. Дитина, яка не досягла 16 років, має право на отримання дитячої пенсії, у разі смерті батька чи матері, або обох батьків.

Щоб забезпечити своєчасне реагування на потреби відповідних категорій населення, соціальні служби допомоги сім'ям з дітьми співпрацюють із центрами турботи про матерів і дітей, в яких надається консультативна допомога та інші форми підтримки молоді і майбутніх батьків. Ці центри, які взаємодіють із службами соціального добробуту і медичної допомоги, забезпечують консультаційну підтримку дівчатам та хлопцям-підліткам із питань особистісних та статевих зв'язків, контрацепції, шкідливості наркотиків тощо. Соціальні

служби допомоги сім'ям з дітьми несуть остаточну відповідальність за благополуччя окремих дітей. Для забезпечення найбільш ефективної реальної підтримки батькам останнім надається широкий спектр доступних послуг, а саме: групи підтримки для одиноких та неповнолітніх мам; програми навчання батьків у передпологових і післяпологових клініках; центри консультаційної допомоги сім'ям, де дітям можна обговорювати питання взаємовідносин між дорослими за сприянням з боку підготовлених фахівців-консультантів та вирішувати, якщо це можливо, окремі проблеми; зустрічі для примирення бажаних розірвати шлюб, у яких є невирішене питання стосовно подальшого проживання з одним із батьків; групові центри для іммігрантських груп, де можна отримати консультаційну допомогу і підтримку з питань догляду за дітьми, проживання і роботи в новому суспільстві; підтримка сім'ям, у яких доглядає дитину один з батьків, надаючи батьку (матері), а інколи і дитині, короткотерміновий відпочинок (1–2 вихідних на місяць) [364].

Система освіти в Швеції. Швеція давно відома не тільки високою якістю освіти, а й тим, що навчання на кожному ступені є безкоштовним, тому навчальні заклади повністю або частково фінансуються з державного бюджету. Завдяки відмінній репутації на світовому ринку коледжі та університети Швеції з кожним роком залучають все більше число іноземних студентів.

Освітня система Швеції знаходиться під контролем Міністерства освіти країни, і спеціально створені комісії розробляють навчальні програми, єдині по всій країні. Основною рисою сучасної системи освіти Швеції є її демократичність: усі діти, незалежно від їх соціального стану та національності, мають рівні права отримати освіту.

Навчання у шведській школі розділено на 2 етапи – загальноосвітня середня школа (Grundskola) і гімназія (Gymnasieskola). Шкільна освіта є обов'язковою для всіх дітей у віці від 7 до 16 років, але за бажанням батьків діти можуть піти до школи і в 6 років. Школи в Швеції можуть бути державними, муніципальними або альтернативними. Загальна середня освіта включає в себе наступні ступені:

початкову (1-3 класи), проміжну (4-6 класи) і старшу (7-9 класи), що становить 9 років навчання в школі. Випускних іспитів у школі немає.

По закінченні школи більше 97 % учнів продовжують навчання в гімназії, навчальні програми яких мають різну спрямованість: професійну, технічну або академічну (соціальні та природничі науки). Гімназії академічного та технічного напрямку готують учнів до вступу у вищі навчальні заклади. Різноманітні програми гімназій пов'язані між собою, і учні мають можливість переходити з одних програм в інші. Навчальна програма включає в себе вивчення обов'язкових дисциплін, предметів за спеціалізацією і дисципліни, які кожен учень вибирає для себе самостійно. Тривалість навчання в гімназії становить 3 роки.

Навчання у державних вищих навчальних закладах є безкоштовним. Усього в Швеції функціонує близько 55 вищих навчальних закладів, з них 11 університетів. У університетах країни навчається близько 300 тисяч студентів.

Висновки до другого розділу

У другому розділі викладені висновки дисертаційного дослідження стосовно еволюції та розбудови соціальної держави Королівства Швеції.

Відсутність наукових досліджень Королівства Швеції спонукала нас звернутися до автентичних історичних та правових пам'яток й зразків права в оригіналі на шведській мові від зародження соціальної думки до сучасності, що дало змогу прийти до ряду висновків.

Законодавство, зокрема соціальне, та у цілому модель соціальної держави Королівства Швеції є самобутнім та неповторним зразком поступової еволюції з держави з широкими соціальними проявами до повноцінної лідируючої у світі соціальної держави.

Законодавство та механізми реалізації соціальної держави Королівства Швеції є ґрунтовними, детальними, розгалуженими та заклали основу багатьом нововведенням, запозиченим іншими країнами (омбудсмен, виборча система, відмова від салічної системи тощо). Формування соціального законодавства та

становлення Швеції як соціальної держави відбувалися на основі закладених національних традицій, звичаїв та менталітету, за досить нетривалий час еволюціонувавши у розвинену успішну соціальну державу.

Результати дослідження, які викладені у другому розділі, відображено у наступних публікаціях автора: [115, с. 106-110]; [117, с. 21-23]; [120, с. 74-75]; [121, с. 103-108]; [122, с. 70-72]; [125, с. 169-170]; [126, с. 195-200]; [129, с. 107-108];

РОЗДІЛ 3

ШВЕДСЬКА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ У ХХІ СТОЛІТТІ

3.1 Проблематика моделі соціальної держави Королівства Швеції

У всіх класифікаціях моделей соціальної держави Швеція займає полюсне положення і виділяється серед інших соціально спрямованих держав як найбільш комфортна і всеохоплююча в плані соціального захисту. Багато дослідників акцентують увагу на активній превентивній позиції держави заради соціальної злагоди в ім'я загального благоденства народу.

П. Спікер взагалі визначає «Шведську модель» як ідеальну форму «держави загального добробуту» [369].

Швеція як соціальна держава основну відповідальність за соціальний добробут своїх громадян бере на себе. Втручання держави в усі сфери життя, у тому числі регулювання економічних відносин, узгодження інтересів і потреб усіх соціальних верств і груп на всій території країни своєчасно і шляхом компромісів, узгодженість законотворчих і законодавчих дій соціальної спрямованості, дає підстави говорити про високий ступінь соціальної безпеки для кожного громадянина. Держава виступає основним виробником усіх соціальних послуг, таких як охорона здоров'я, охорона дитинства, освіта, пенсійне забезпечення тощо.

Монополія Шведської держави загального добробуту як головного постачальника і працедавця у соціальній сфері і об'єм втручання держави в економічне життя відповідно до концепції шведської моделі дозволяє поставити Швецію на перше місце серед розвинутих країн за розміром державного сектору. На відміну від державного сектору питома вага державної власності у Швеції, – це підприємства, які повністю або частково (змішана власність) належать державі, дуже низька.

Критики шведської моделі держави добробуту ще з початку 1990-х років і по теперішній час як масштабну проблему соціальної держави Швеції найчастіше

виділяють втручання держави в усі галузі життя і безперервне розширення саме державного сектора.

Для функціонування соціального сектору як механізму реалізації було створено розгалужену систему інститутів контролю за виконанням соціального законодавства – соціальні служби та бюро. З одного боку було побудовано стабільну систему функціонування соціальної держави та створено робочі місця як засіб боротьби з безробіттям, з іншого – питома вага високого податку була направлена не на вирівнювання соціально-економічного статусу громадян через адресну допомогу, а, як зазначають В. Скуратівський та О. Палій, це розширення соціальних служб і збільшення чисельності кадрів системи соціального захисту поглинуло значну долю податку на утримання штату [208, с. 157].

Швеція відрізняється найвищою у світі долею ВВП, що йде на соціальні потреби, через це для здійснення широких соціальних програм Риксдагом Швеції було прийнято податкове законодавство, яке передбачає один з найвищих у світі рівнів оподаткування – близько 62 % [209; 367; 370; 378; 379].

Високий рівень соціального забезпечення, розгалужена перерозподільна система, яка пом'якшує розшарування суспільства за рівнем доходу сприяли тому, що Швеція отримала назву «Будинок народу» [243].

Не зважаючи на забезпечення Шведською державою на високому рівні соціальної стабільності і соціальної захищеності всіх прошарків населення, нівелювання різкої прірви між багатими і бідними, Шведська модель держави добробуту, піддається критиці через високий рівень оподаткування. Наводяться наступні аргументи: увесь важкий тягар високих податків припадає на працездатну частину населення, відсоток якої з кожним роком зменшується, а відсоток непрацюючих, які потребують соціальної допомоги, зростає; високі податки гальмують зростання бізнесу, що тягне за собою зростання безробіття; високі податки на нерухомість призводять до того, що у сільській місцевості шведи нерідко змушені продавати свою нерухомість або її частину; оподаткування Швеції не узгоджене з оподаткуванням ЄС.

У зв'язку з тим, що велика частина податків у Швеції спрямована на вирішення соціальних питань, постає проблема взаємовідносин з ЄС через занадто високі податки і занадто високі витрати на соціальний захист порівняно з іншими членами Євросоюзу.

ЄС вимагає від Швеції перегляду стандартів соціального регулювання і перегляду соціальної моделі, мотивуючи необхідністю узгодження її основоположних законів у соціальній сфері з тотожними законами інших країн – членів Євросоюзу, до чого зобов'язує членство Швеції в ЄС.

Однак при вступі до Європейського Союзу на референдумі було зазначено і закріплено конституційно збереження широких соціальних завоювань, які є характерними для Скандинавських країн та значно ширші у порівнянні з іншими країнами, що входять до Європейського Союзу. Тому Конституція не дозволяє відмови від демократичних прав і свобод, які закріплені в Акті про форму правління та інших основних законах Швеції. Питання залишається відкритим. На сьогоднішній день дискутують щодо сумісності шведської моделі з глобалізацією і євроінтеграцією [112].

Хоча за останніми даними, зібраними ЄС у зв'язку з виборами до Європарламенту 2019 року, 68 % шведів не розчаровані членством Швеції в Євросоюзі і підтримують свій вибір. Це досить високий показник порівняно з іншими країнами-членами, такими як Італія, Чехія, Греція, Хорватія [310; 366].

Як вважають дослідники, зокрема М. Туленков, Ю. Шайгородський [231], високі податки мають стримуючий фактор щодо розвитку малого і середнього бізнесу, а великі компанії виводять активи закордон, де знаходять більш сприятливі економічні умови для розвитку. При цьому, окрім відтоку капіталу, скорочується штат працівників у Швеції, що спричиняє зростання рівня безробіття.

До відкриття філій шведськими компаніями в інших країнах держава Швеція ставиться з розумінням. Для того, щоб компанії залишали свій основний бізнес на батьківщині, Швецією було адаптовано податкові закони та укладено угоди з більше ніж вісімдесятьма країнами про уникнення подвійного податку з громадян,

які є резидентами з податковими зобов'язаннями відразу у двох країнах. Якщо мова йде про країни, з якими у Королівства Швеція немає ніяких угод про подвійне оподаткування, то і тут вживаються всі заходи для того, щоб особа не стала об'єктом подвійного оподаткування з однієї і тієї ж діяльності [367; 370].

Статистика, представлена податковою службою Швеції (Skatteverket) та Центральним бюро статистики Швеції (Statistiska centralbyrån), підтверджує інформацію, що підприємства та фізичні особи, які мають фірми чи заробіток за кордоном та можуть довести сплату податку за кордоном, звільняються від податку взагалі в Королівстві Швеція або їм необхідно буде відрахувати в казну держави різницю між податками, яка залишилась після сплати податків за кордоном.

Цікавою є нова структура державного венчурного фінансування. Держава бере на себе зобов'язання фінансування проектів для популяризації шведських компаній. Реструктуризація веде до уточнення та спрощення сьогодишньої системи державного фінансування ініціатив та проектів, окрім того, вона спрямована на покращення використання державних ресурсів у регіонах, а також сприяння розвитку та відновленню шведської бізнес-спільноти. Для реалізації закону Швеція заснувала нову акціонерну компанію – Національна компанія з розвитку, яка буде інвестувати в компанії на етапах їх розвитку через приватні фонди. Державні компанії Fouriertransform [308] та Inlandsnovation [329] повинні бути включені в національну компанію розвитку в рамках спільної групи. Також буде запроваджено новий закон, що дозволить новій структурі надавати підтримку в рамках правил державної допомоги ЄС.

Великою проблемою виконання соціальних програм у соціальній державі будь-якої моделі є старіння нації, що тягне за собою проблеми з пенсійним забезпеченням у країні. Швеція не є виключенням, тим більше, що частка населення Швеції віком старше 80 років досягла найвищого показника серед країн-членів ЄС – 6,2% серед жінок, 4 % серед чоловіків та 5,1 % серед усього населення, а середня тривалість життя в країні практично незмінно зростає з 60-х років XIX століття і за даними Центрального бюро статистики на даний час у

Швеції середня тривалість життя у чоловіків становить 80,3 років, у жінок – 84 роки, також прогнозується подальше зростання цього показника до 2060 року на п'ять і на сім років у жінок і у чоловіків відповідно [191; 370].

Такий стан речей пояснюється багатьма причинами. Серед них – екологічне благополуччя, а також розвинена система охорони здоров'я. З 1982 року у Швеції діє закон про планування медичного обслуговування на основі наявних у населення потреб. Велика увага також приділяється профілактичній медицині, що дозволяє виявляти захворювання на ранній стадії, коли лікування максимально ефективне. Доступність і високий рівень медичної допомоги у Швеції сприяють постійному зростанню середньої тривалості життя її мешканців.

Ці норми закону закріплені окрім Конституції у підзаконних актах, які оновлюються щорічно після звітів Риксдагу.

За законами [275] Швеції пенсійний вік настає у віці 65 років, а для держслужбовців – у віці 61 рік, при цьому працювати пенсіонери мають змогу до 67 років, тобто законом захищено їх право на працю: працівнику не можна відмовити у прийнятті на роботу або звільнити через вік старше 64 років.

Шведським урядом щодо посилення захисту прав пенсіонерів, які працюють, було внесено законопроект «Захист зайнятості працівника» [275]. Тим пенсіонерам, які мають змогу, бажання та сили працювати, тепер матимуть таку змогу. До 2019 року право працювати пенсіонерам захищалося державою до 64 років, згідно з законопроектом вік підіймають на 5 років. Нові правила мають застосовуватися поступово. З 1 січня 2020 року вікова межа буде підвищена до 68 років, а з 1 січня 2023 року – до 69 років.

Уряд вважає, оскільки тривалість життя збільшується, пенсії повинні тривати довше, то термін служби для тих, хто може, хоче і має сили працювати довше, також повинен бути збільшений і будь-які перешкоди зробити це, повинні бути усунені. Захист зайнятості призначений для того, щоб забезпечити працівникам безпеку на робочому місці, наприклад, захистити працівника від звільнення без будь-яких фактичних підстав до того, як працівник досягне граничного віку.

Населення Швеції пенсійного віку зараз складає 21 %, і за прогнозами їх доля зросте на 5 % до 2030 року. Це пояснюється, зокрема, «бебі-бумом» 40-х років ХХ століття як одним із наслідків підвищення рівня життя в Швеції. Діти, народжені під час цього бебі-буму перетворилися на сьогоднішніх численних пенсіонерів, які користуються всіма благами соціального страхування.

Як зазначають фахівці, у працюючого населення, яке зараз забезпечує пенсійні виплати, перспективи по досягненні пенсійного віку отримувати пенсії на рівні теперішніх і перспективи потрапити до комфортабельних будинків престарілих у зв'язку з перенаселенням та скороченням будинків для утримання літніх людей мінімальні [191].

Уже майже десять років обговорюють необхідність перегляду законів про віковий ценз виходу на пенсію. Для того, щоб в майбутньому пенсія шведів була еквівалентна теперішній, на пенсію йти необхідно у віці 75 років. Таку заяву було зроблено прем'єр-міністром Швеції на форумі, присвяченому проблемам Північних країн [250]. Для економії бюджетних коштів урядом було запропоновано підняття вікового цензу виходу на пенсію для держслужбовців з 61 року до 62 років. Це дало б змогу у довгостроковій перспективі економії за рахунок мінімального підняття вікового цензу тільки на 1 рік значного розміру коштів як пенсійного забезпечення так і соціального страхування.

Але наразі закони, які стосуються пенсійного віку чи пенсійного забезпечення не зазнали змін, хоча перед виборами у вересні 2018 року представники соціал-демократичної партії пропонували покращити законодавство у цій сфері, а представники правих партій навпаки – скорочення пенсій.

Проблема поглиблюється тим, що зростання тривалості життя («старіння зверху») поєднується зі зниженням народжуваності («старіння знизу»). Шведське статистичне бюро прогнозує, що швидкість приросту кількості літніх людей протягом найближчих десятиліть буде вдвічі швидша ніж швидкість приросту кількості таких категорій як економічно активне населення, тобто не знаходиться на утриманні держави, та діти і молодь, тому що народжуваність згідно з офіційними даними шведського бюро статистики багато років поспіль

залишається приблизно на одному рівні, а кількість пенсіонерів з кожним роком зростає [370].

Для ефективного функціонування шведської моделі держави добробуту постає питання збільшення дієздатного населення країни. Сучасна Швеція вирішує цю проблему двома способами: стимулювання народжуваності та масова імміграція.

Серед негативних факторів, що призводять до низької народжуваності, називають декілька. Одним з них є зростання віку, коли шведи вперше стають батьками. Якщо 50 років тому перша дитина народжувалась, коли чоловікам виповнювалось у середньому 27 років, а жінкам 24 роки, то зараз цей показник виріс і складає 31,5 рік і 29,5 років відповідно [370]. Молоді шведи намагаються спочатку отримати освіту, знайти достойну роботу, отримати фінансову незалежність, а вже потім народжувати дітей. Особливо це стосується становища жінок і їх соціальних прав. Для зниження віку батьків шведським урядом створюються умови для успішного поєднання кар'єри з батьківством.

Гнучка політика батьківських відпусток допомагає молодим матерям продовжувати брати участь у своїй кар'єрі. У дослідженні Інституту з вивчення праці IZA виявили, що понад 90 % жінок повертаються на роботу після народження дитини [353].

У батьківському страхуванні вводиться третій, так званий «місяць тата». З 60-ти днів до 90 днів батько може знаходитись з дитиною і отримувати виплати. Це збільшить число днів, які можна присвятити дитині, та ці дні батько не може передати матері, а повинен використовувати їх сам (або вони просто «пропадуть»). Робиться це з метою збільшити кількість днів, які батько бере для того, щоб побути зі своєю дитиною. Це дасть змогу досягнути більшої рівноправності і більше рівноправного поділу батьківського страхування. У той же час скасовується комунальна допомога по догляду за дитиною, якщо батьки залишаються самі доглядати за дитиною вдома, замість того, щоб віддавати їх до дитячого садку. Ця виплата ускладнювала процес інтеграції та досягнення рівноправності. Оскільки, наприклад, жінки-іммігрантки з низьким рівнем освіти

могли б віддати перевагу залишатися вдома та отримувати дану виплату, замість того, щоб шукати роботу.

На даний час більш ніж п'ять мільйонів шведів при спробі стати батьками стикаються з проблемою бездітності. Для допомоги таким сім'ям і вирішення цього питання Риксдагом було внесено зміни до законодавства стосовно штучного запліднення та сурогатного материнства.

1 квітня 2016 року вступив у силу закон, який дозволяє самотнім жінкам користуватися послугою штучного запліднення. Раніше в Швеції штучне запліднення проводилося тільки для одружених пар та пар, які живуть у цивільному шлюбі або в зареєстрованому партнерстві [62]. Слід зазначити, що дана процедура є безкоштовною. На противагу іншим країнам для самотніх матерів встановлений віковий ценз у 40 років. Окрім того, при наданні такої послуги як до самотніх матерів, так і до потенційних сімей ставлять перелік вимог: перевіряється їх економічне становище, житлові умови, стан здоров'я, враховується їх вік та інші моменти для того, щоб вони змогли виростити дитину до її повноліття (18 років у Швеції) [97].

У 1995 році парламентом країни було легалізовано гомосексуальні шлюби. Риксдаг дозволив гомосексуальним парам виховувати дітей. За даними шведської Асоціації сексуальної рівності (RFSL), в Швеції понад 40 тисяч дітей мають батьків або одного з батьків – гомосексуалістів. Як захід для збільшення народжуваності у країні Риксдаг прийняв закон про екстракорпоральне запліднення лесбійських пар за рахунок держави.

Іншою причиною низької народжуваності вважається тотальне втручання держави у сімейні відносини. Сімейний устрій повністю регламентується законодавством. Особливо дискусійним постає питання виховання дітей, коли піклування про сім'ю, у тому числі дітей, перебирає на себе держава, повністю нівелюючи традиційні сімейні цінності як такі.

За шведським законодавством ретельний контроль державою за вихованням дитини починається від самого народження. Законом не дозволяється ані фізичне ані психологічне насилля над дитиною як в сім'ї так і в школі. У 1979 році

законом затверджена абсолютна заборона на тілесне покарання дітей, за порушення якої загрожує 10 років в'язниці [282; 303].

Згідно з дослідженнями ООН 80 % дітей у світі піддаються насильству вдома, однак тільки три відсотка країн мають закони, які забороняють домашнє насилля над дітьми. Національна стратегія Швеції проти насильства над дітьми повністю збігається з Конвенцією про права дитини ООН [82] і включає заходи для висвітлення та запобігання, виявлення, розслідування, реабілітації та моніторингу насильства над дітьми.

У статті 19 Конвенції про права дитини чітко визначено, що «держави-учасниці вживають всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину» [82].

У Швеції за законом немає поняття батьківське право. Натомість є право опіки та відповідальності за дитину [303]. За законом опіка і відповідальність в однаковій мірі розподіляється між батьками і державою. Через високі податки батьки не можуть самостійно без соціальної допомоги з боку держави утримувати своїх дітей.

Усі потреби дитини, такі як медична, матеріальна, консультативна, можуть бути задоволені не лише сім'єю, а й державою і суспільними організаціями. У Швеції дуже багато телефонних і електронних ліній для дітей та підлітків, наприклад, організацій «Save the Children Sweden» («Врятувати дітей») [363], «Friends» («Друзі») [311], «BRIS» («Права дітей в суспільстві») [281]. Дитина може сама звернутися по допомогу у відповідні органи і отримати її від держави, а не від батьків. Державні органи протягом 10 днів можуть вирішити питання про позбавлення батьківської опіки, якщо є заява від дитини або від сусідів про неналежне або навіть занадто надокучливе виховання, яке за законом називається «надмірна опіка».

Низьку народжуваність пояснюють кризою інституту сім'ї, спровоковану самою державою, яка впродовж десятиліть активно втручається у планування сім'ї, розриває сімейні зв'язки, підтримує вільні і не традиційні сімейні відносини, що призвело до появи таких понять як пластикові батьки – наявність у дитини декількох батьків через постійні розлучення, sambo – цивільний шлюб, коли пари живуть разом, serbo – цивільний шлюб, коли живуть окремо, колективи – загальні комуни, в яких молодь за основу стосунків використовує полігамні зв'язки. Окрім того, шведське законодавство допускає полігамний шлюб, якщо шлюб був укладений в країні, де він є законним, і особи переїхали до Швеції [301; 303]. Згідно зі шведським законодавством, відправною точкою є те, що іноземні шлюби визнаються, якщо вони дійсні відповідно до законодавства країни, в якій вони були укладені. Серед узаконених шлюбів половина розпадаються.

Знижує відсоток працездатного населення і стає проблемою наповнення державних соціальних фондів також те, що молодь, яка дістає вищу освіту, починає свою трудову діяльність у віці близько 30 років. Шведські студенти закінчують навчання у вищих навчальних закладах набагато пізніше, ніж студенти інших країн організації міжнародного економічного співробітництва OECD (англ. Organisation for Economic Co-operation and Development) [347]. Вони отримують дипломи і починають трудову діяльність набагато пізніше порівняно зі своїми однолітками в інших країнах Європи, у результаті чого втрачають у розмірі майбутньої пенсії через брак стажу і відрахувань у пенсійний фонд. За розрахунками шведського Пенсійного відомства Pensionsmyndigheten [351] для отримання належного рівня пенсії у майбутньому молодь на даний час повинна починати трудове життя і відрахунки у пенсійний фонд з 23 років. Зараз це питання дискутується. Наводиться як варіант вирішення цього питання – ввести для студентів додатковий семестр навчання влітку, що дозволить студентам прискорити закінчення вузу [345].

Разом з цим питанням звучить питання доцільності отримання вищої освіти. Пропонується ввести у старших класах предмет з економіки для того, щоб молодь

мала змогу отримати вчасно інформацію про фактори, які впливають на загальну заробітну плату та на майбутню пенсію для того, щоб освіта окупилася.

Через те, що шведському робітникові немає сенсу інвестувати у знання і кваліфікацію, бо різниця в оплаті праці найбільш кваліфікованих і досвідчених порівняно з початківцями складає всього 6%, систему солідарної заробітної плати у Швеції звинувачують у падінні продуктивності праці.

Багато дослідників шведської моделі соціальної держави звертають увагу на організацію оплати праці за принципом повної рівності в заробітній платі і на те, що спочатку профспілки домоглися встановлення рівності в оплаті за рівну працю, а згодом – за будь-яку працю, зрівнявши у заробітній платі працівників різних професій, різного рівня освіти і досвіду, різного рівня складності роботи. Такий підхід «солідарної заробітної плати» вирівнює соціальне розшарування суспільства, але позбавляє молодь бажання навчатися високотехнологічним складним професіям, демотивує працівника до професійного зростання, самовдосконалення і росту трудової активності.

Критики вважають, що замість стимулювання підвищення освіти і кваліфікації шведської молоді, в умовах технічного прогресу держава вирішує проблему зростання потреб саме у висококваліфікованих кадрах за рахунок залучення фахівців з інших країн.

Імміграція людей дієздатного віку є другим способом збільшити трудовий ресурс країни, окрім стимулювання народжуваності. Шведський уряд використовує не тільки запрошення потрібних для роботи спеціалістів необхідних професій, але і широко застосовує програму прийому біженців, які не відбираються за рівнем кваліфікації або фахом. Тому потребуються додаткові витрати державного бюджету на соціальну адаптацію, навчання або перекваліфікацію для працевлаштування біженців.

У Швеції біженці, які отримали даний соціальний статус, тільки після отримання посвідки на проживання терміном на дванадцять місяців заносяться до статистичних даних про населення. До внесення інформації Центральним бюро

статистики (SCB) [370] дані знаходяться у Міграційній раді Швеції (Migrationsverket) [344].

У 2015 році в ЄС прибули сотні тисяч біженців. Найбільшу долю переселенців на себе прийняла саме Швеція згідно з існуючим на той момент законодавством щодо мігрантів, як особливого соціального прошарку населення. Згідно зі статистичними даними у 2015 році 163 тисячі біженців [344; 370] отримали у Швеції посвідку на проживання і визначений законом соціальний супровід.

Через величезне число іммігрантів, яких приймає Швеція, жорсткої антиміграційної позиції дотримується ультраправа партія «Шведські демократи», яка проводить в цьому напрямку широку агітаційну роботу серед населення Швеції, і як результат, за даними міжнародної інтернет-компанії з дослідження та аналізу громадської думки YouGov [399], зараз їх підтримує кожен четвертий житель країни серед раніше завжди толерантних та співчутливих шведів. Тому урядом Швеції внесено багато поправок до законодавства, які значною мірою ускладнили умови отримання громадянства та соціальної підтримки біженців у різних програмах (працевлаштування, соціальне житло тощо). Через це удвічі знизилась кількість іммігрантів та біженців у 2016 та 2017 роках порівняно з рекордним у цьому плані 2015 роком.

Масова імміграція породжує безліч соціальних проблем. У результаті масової імміграції в промислових районах великих міст в Швеції спостерігається стрімке зростання так званих сегрегованих районів, де рівень зайнятості не перевищує 60 % [83].

Сегрегація іммігрантів виникає через територіальне відокремлення (зазвичай селяться у районах з соціальними багатоповерхівками на околицях міст, де практично немає шведських сімей), через мовний бар'єр, через відсутність або недостатнє спілкування зі шведськими сім'ями, через замкнутість у своєму культурному середовищі. Вони продовжують жити за традиціями, характерними для країн, звідки вони приїхали. Для мусульман, наприклад, це патріархат, шлюб

за рішенням сім'ї без згоди молодих, дотримання обмежень, обумовлених віросповіданням.

У Рінкебю, наприклад, за різними даними від 60 % до 80 % мешканців – іммігранти у першому або другому поколінні. Серед 14 тисяч населення Рінкебю – вихідці з 104 країн світу, що говорять на 80 мовах. У місцевих школах, особливо в початкових класах, 80-90 % – діти з іммігрантських сімей [344]. Шведи вважають за краще виїжджати звідти, оскільки школа з таким складом учнів не може дати їх дітям необхідних знань рідної мови [29]. До того ж серед шведів досить часто поширені обґрунтовані чи вигадані упередження про спосіб життя приїжджих з далеких країн [243]. Останнім часом поширюється невдоволення серед шведів тим, що держава збільшила витрати на допомогу іммігрантам, як вони вважають, за рахунок скорочення соціальних програм і пільг корінному населенню. За даними соціопитувань, кожен четвертий швед підтримує зміни у законодавстві щодо імміграції. Це також може вплинути на подальший розвиток або зміни у Шведській моделі держави добробуту.

Високий рівень безробіття серед іммігрантів можна пояснити тим, що для виходу на ринок праці, по-перше, необхідне знання шведської мови, а по-друге, у Швеції в багатьох сферах переважає вузька спеціалізація, тому для отримання роботи треба мати високу кваліфікацію, якої немає у іммігрантів і яку вони повинні спочатку дістати. За даними статистики за останній рік серед перенавчених за рахунок держави за програмою інтеграції біженців тільки 30 відсотків знайшли роботу або продовжили навчання [370].

Статистика показує, що рівень безробіття для іноземців стабільно зростає, що відбувається у зв'язку зі змінами міграційного законодавства та законів щодо емігрантів, натомість відсоток працюючого населення Швеції у віці від 16 до 64 років продовжує рости, а відсоток безробітних скорочуватися.

У Швеції існує дві протилежні суспільні думки щодо правил отримання дозволу на роботу у країні іноземним робітникам. З одного боку, пропонується посилення дозвільних вимог і обмежень для іноземних висококваліфікованих фахівців та чисельних іммігрантів, що допоможе звільнити робочі місця для

шведів і покращити зайнятість населення, а з іншого боку, вносяться проекти щодо перегляду правил працевлаштування іноземних працівників та спрощення отримання такого дозволу, що усуне адміністративні помилки або надмірне тлумачення правил дозвільного характеру при прийомі на роботу іноземців і скорочення необґрунтованих випадків депортації кваліфікованих робітників. З цього питання до уряду щорічно надходять подання від парламентських комітетів.

Актуальними залишаються питання соціального забезпечення і догляду за людьми похилого віку, інвалідами та хворими з психічними розладами. Закон про місцеве самоврядування [277], прийнятий у 1992 році, визначив межі повноважень місцевих рад, ландстингів та регіонів. Цим законом і спеціальним законодавством визначені їхні повноваження, до яких належать обов'язкові – у тому числі соціальне забезпечення та догляд за громадянами похилого віку. Цим законом у ведення муніципалітетів (комун) передано і будинки для престарілих. На практиці у Швеції муніципалітети самостійно визначають умови, за яких людині надають місце в будинку престарілих. У різних комунах ці умови різні.

У Швеції людей віком старше 65 років у 2000 році було півтора мільйона (19,6% від населення), у 2010 році один мільйон 750 тисяч (20,3%), на кінець 2017 року кількість зросла до майже двох мільйонів ста тисяч [370].

За прогнозом Шведських комун і ландстингів (SKL, Sveriges Kommuner och Landsting) для роботи з людьми похилого віку і людьми з різними порушеннями функцій до 2026 року потрібно додатково найняти більше 145 тисяч людей з кваліфікацією як мінімум молодшого медпрацівника [318].

Це постає великою проблемою у забезпеченні кадрами як будинків престарілих, так і соціальних служб по догляду за людьми похилого віку і людьми з різними порушеннями функцій, які залишаються жити вдома. Молоді люди, які працюють на посадах молодшого медперсоналу, не бачать себе у цій професії у майбутньому і розглядають цю професію як проміжну перед вибором основної у подальшому, через що у цій галузі текучка і нестача кваліфікованих кадрів. Для підготовки молодшого медичного персоналу зараз відкрито при Політехнічному

університеті у Лулео (Luleå tekniska universitet) відділення для дистанційної освіти фахових медсестер із країн, які не входять до Євросоюзу [392].

У зв'язку зі зростанням проценту населення пенсійного віку різко зростає потреба у збільшенні кількості місць у лікарнях і у будинках для літніх людей, що потребує додаткові витрати на будівництво і на медичний і обслуговуючий персонал. Нестача таких місць викликає невдоволення певної досить великої частки населення. Натомість за останні 15 років з системи догляду за престарілими зникли 32000 місць. Комуни закрили багато будинків для престарілих, а замість цього розширили мережу по догляду за людьми похилого віку на дому. Шведи поділяють думку професора соціальної геронтології Матса Торслунда про те, що наслідками такого підходу для старих стає самотність [289].

За даними Центру літніх людей (Äldrecentrum) [271] у Стокгольмі серед людей, яким за 80, тридцять відсотків страждають від депресії. За підрахунками Соціального управління (Socialstyrelsen) [368] серед людей пенсійного віку двадцять відсотків мають різні психіатричні діагнози. Це майже в 2 рази більше, ніж по країні в цілому. Фахівці, як, наприклад, колишній голова Союзу пенсіонерів Швеції і експерт комісії з вироблення плану догляду за літніми людьми Й. Рубенссон, вважають, що недостатньо фінансується психологічна допомога старшим людям, що призводить, навіть, до самогубств. Кількість самогубств у чоловіків старше 85 років на 40% вище, ніж у більш молодих чоловіків [270].

Певний час у спільноті і в пресі дискутувалося питання занадто великої кількості різноманітної допомоги для різних верств населення та значного грошового еквіваленту допомоги.

По-перше, допомога по безробіттю відрізняється від середньої заробітної плати незначно, що викликає сумніви у багатьох критиків шведської держави добробуту у доцільності такої дієвої допомоги, яка, на їх думку, спонукає людей не працювати, а жити на субсидії. Те саме стосується допомоги на дітей, допомоги у разі хвороби тощо. У пресі широко висвітлювався факт, коли людина не працювала декілька років, а тільки отримувала одну за одною чергову

професію згідно з програмою перекваліфікації кадрів, так як у разі необхідності служби з працевлаштування направляють людину на навчання або перекваліфікацію, бо у Швеції при пошуку роботи враховуються побажання працівника стосовно вибору місця проживання та професії серед тих, які пропонуються і необхідні на даний момент на ринку праці.

По-друге, на перекваліфікацію кадрів, утримання великого штату соціальних працівників, дотації за кошти держави на навчання та підтримку безкоштовних послуг окремим категоріям населення держава витрачає значні кошти, які могли бути використані на розвиток економіки. Наприклад, введено для школярів та студентів безкоштовний проїзд у громадському транспорті, стоматологічні послуги дітям до 21 року та пенсіонерам є безкоштовними, значний перелік медичних препаратів та медичних послуг є безкоштовними (операції, аналізи тощо).

Проблеми шведської моделі соціальної держави ми пропонуємо розподілити на дві групи: до першої групи відносяться такі, які безпосередньо впливають на функціонування моделі соціальної держави Королівства Швеції, до другої – які впливають на функціонування шведської моделі держави добробуту опосередковано, але можуть з часом, навіть, змінити саму модель. Тут річ йде про ті питання і проблеми, які викликають невдоволення певної частини населення, що може визвати громадський спротив системі державного керування у соціальній сфері, зініціювати референдум і вплинути на зміну законів і Конституції, змінити політичну спрямованість країни шляхом голосування під час виборів до законодавчих органів.

Для швидкого реформування галузей соціального забезпечення відповідно до сучасних вимог суспільства Королівство Швеція розширило мережу соціальних інститутів, які проводять моніторинг умов існування, потреб, побажань різних верств населення.

З 1 липня 2002 року у Швеції будь-який громадянин, який не обов'язково має шведське громадянство, але має постійне місце проживання і приписаний до даного муніципалітету, має право подавати пропозиції на рівні місцевої влади –

до Ради уповноважених стосовно сфер їх діяльності. Всі такі пропозиції місцева влада зобов'язана приймати і розглядати. Статистика показує, що 30% з внесених пропозицій призвели до позитивних рішень в Радах уповноважених [235].

3.2 Механізми реалізації соціальної держави у кризових умовах. Шведський варіант виходу з кризи

Вищим ступенем розвитку соціальної держави є прийняття соціальних законів, формування державних механізмів соціальної адаптації населення і створення соціальної інфраструктури громадянського суспільства, які забезпечують незворотність соціальної спрямованості і соціальних досягнень держави і суспільства. Державно-правова, організаційно-управлінська, законодавча інфраструктури соціальної діяльності на такому рівні мають бути незалежними від економічної і політичної системи на основі суспільної злагоди і забезпечувати стабільність і захист інтересів як кожного громадянина так і суспільства в цілому при економічних і соціальних потрясіннях.

Ринкова економіка зі стійкою циклічністю схильна до економічних криз, як локальних так і глобальних. Обвал банківської системи окремої країни як наслідок тягне за собою стрімкі негативні зміни в економіці не тільки цієї країни, а й інших країн і на світовому рівні породжує кризу у всіх сферах життєдіяльності людини.

Враховуючи об'єктивність періодичного процесу виникнення криз при ринковій системі господарювання, питання антикризових заходів і розробки законодавчих актів щодо запобігання таких ситуацій постає особливо гостро. Збереження соціальних благ, закріплених у конституціях і законах держав, в умовах виходу з кризи для багатьох країн стало багато в чому нерозв'язною проблемою.

Соціальна держава в її західному варіанті – держава загального добробуту (англ. Welfare State, фр. Etat Providence) – результат довгого

історичного процесу, історичного завоювання європейського робітника і профспілкового руху [195, с 136].

Основним принципом соціальної держави у країнах Західної Європи проголошується громадянське суспільство. На практиці соціальна держава у Європі реалізується законодавчою і виконавчою владою, економічною базою має ринкове господарювання, тому періодично підпадає під вплив економічних криз і в повній мірі відчуває на собі їх наслідки. Спад обсягів виробництва веде до зростання безробіття, скорочення соціальних дотацій нужденним, інших соціальних скорочень. Кризи – виникаючі періодично обвалення економіки деяких країн – завжди були великим ударом по соціальним досягненням країн.

На даний момент є дуже актуальним пошук варіантів виходу країн із кризи з урахуванням соціальних інтересів усіх верств суспільства. Неоднорідність суспільства притаманна будь-якій державі. До обов'язків соціальної держави належить усунення соціальної нерівності шляхом перерозподілу доходів, підтримка соціально незахищених прошарків населення, боротьба з безробіттям, охорона праці, материнства, дитинства, здоров'я тощо.

У 2008 році падіння іпотечної системи США призвело до неплатоспроможності банківського сектора, що спричинило швидкий обвал однієї з найбільш благополучних світових економічних систем. Фінансово-економічна криза 2008 року, яка почалася в США, швидко охопила всю Європу, посилила зростання дефіциту бюджету держав Європи та США. Фінансово-економічна криза проявилася у вигляді різкого та сильного зниження основних економічних показників у більшості країн з розвинутою економікою і згодом переросла в глобальну рецесію економіки не тільки в деяких великих країнах з економікою, що розвивається, але і в Єврозоні.

На тлі цієї кризи, яка охопила в більшій чи меншій мірі більшість країн, як наслідок розвинувся дефіцит бюджету в країнах і зростання зовнішнього боргу. Більшість країн Євросоюзу, що мають національні борги, які з кожним роком тільки збільшуються, для стабілізації ситуації в країні з ініціативи та під тиском Німеччини пішли шляхом «боргового гальма», запропонованого ще до початку

кризи Швейцарією в якості інструменту довготривалої боротьби за збалансований державний бюджет без боргів. У результаті жорсткої економії, яка відбувається за рахунок скорочення соціальних благ і соціальних виплат та згортання бюджетних програм, страждають найбільш соціально незахищені верстви населення. Як механізм приведення у відповідність доходів бюджету з витратами у багатьох країнах Європи було введено «боргові гальма», а у США «фіскальну межу». На практиці «Боргове гальмо» стало у багатьох країнах важким ударом по соціальним правам найбільш вразливих верств населення.

За останні роки планомірно скоротилася у відносному й абсолютному вираженні кількість бюджетних коштів, що йдуть на соціальні цілі [223].

Так звана фінансова дисципліна стала керівництвом до дії для урядів багатьох країн.

Механізм «боргових гальм» як спеціальна міра для стабілізації економічних показників і зниження темпу приросту обсягу державного боргу в країні уперше був запропонований у Швейцарії і в 2001 році прийнятий на референдумі, а в 2003 році набув чинності закону.

У замовленому урядом Швейцарії аналітичному звіті, опублікованому у 2013 році, було надано позитивну оцінку підсумкам за десять років дії «боргових гальм». Саме у цей період економіка Швейцарії зазнала швидкого і потужного зростання, що дозволило уряду Конфедерації не тільки повернути борги Швейцарії, а й накопичити значний профіцит бюджету на початок кризи 2008 року.

Державні витрати в період після введення системи «боргових гальм» практично не змінилися. «Боргові гальма» довели свою користь, і були визнані практично всіма в суспільстві в якості важливої міри у боротьбі з державною заборгованістю», – зазначено, зокрема, у звіті Федеральної ради Швейцарії [317].

На основі звіту робиться висновок, що швейцарська модель «боргових гальм», по-перше, є ідеальним інструментом довготривалої боротьби за збалансований державний бюджет без боргів, по-друге, є основою для вирішення у середньостроковій перспективі проблеми старіння населення, коли приріст

чисельності пенсіонерів буде набагато випереджати приріст чисельності працездатного населення.

Однак серед економістів немає єдності думок щодо швейцарської моделі «фінансової дисципліни». Половина науковців вважають варіант «боргових гальм» найбільш успішним і результативним, інші – що він не працює в період економічної кризи. «Швейцарії дуже пощастило в плані вдалого вибору моменту введення такої міри, як «боргові гальма», – зазначає Ахім Тругер (Achim Truger) з Берлінської Вищої школи Економіки і Права (Берлінський університет економіки і права) (Berliner Hochschule für Wirtschaft und Recht), критично оцінюючи результати і перспективи швейцарської моделі «фінансової дисципліни» [4].

Надмірна економія шкодить соціальним інтересам і негативно позначається на соціальних проектах. Наприклад, за словами депутата Національної ради Швейцарії Маргрет Кінер Неллен (Margret Kiener Nellen), жертвами «божевільної економії» стали такі найважливіші для Швейцарії проекти як модернізація споруд, що захищають від каменепадів, лавин і повеней, розвиток залізничних і автомобільних доріг, будівництво соціального житла, підтримка технологій екологічно чистого видобутку енергії в Швейцарії [4].

У 2009 році систему на зразок швейцарської моделі «боргових гальм» ввела у себе Німеччина. За нею наступними послідовниками введення «боргових гальм» стали Іспанія і ряд інших європейських країн. На вимогу Німеччини в цілому 17 країн Єврозони взяли на себе зобов'язання по неухильній і послідовній боротьбі з боргами за допомогою «боргових гальм».

У Німеччині суть «боргових гальм» пояснюють так: «Не можна витратити грошей більше, ніж заробляєш. Витрати повинні слідувати за доходами, а не навпаки» [43].

Німеччина на тлі боргової кризи по всій Європі однією з перших змінила фінансовий курс, як вважає уряд Німеччини, своєчасно, поки ситуація не вийшла з-під контролю. Були внесені зміни до Конституції Німеччини. Було заплановано та прораховано, що до 2016 року дефіцит державного бюджету Німеччини повинен був щорічно скорочуватися на 10 млрд. євро, з 2016 року державна

заборгованість може зростати не більше ніж на 0,35 відсотка від ВВП країни, а з 2020 року – додаткова заборгованість забороняється зовсім. Причому більша частина суми «пакету економії» буде отримана за рахунок коштів, які раніше виділялися на соціальну сферу і підтримку сім'ї, а також на державні бюджетні програми, крім освіти і науки [43].

Щорічно в Німеччині скорочується чисельність державних службовців, тобто йде скорочення робочих місць. Крім того, державним службовцям не будуть підвищуватися різдвяні бонуси, розмір яких складає 30% від їх зарплати, скорочується армія, урізається так звана батьківська допомога для молодих сімей, скорочені виплати для «довготривалих безробітних», а також осіб, що живуть на соціальну допомогу Hartz IV (допомога по безробіттю), вводяться додаткові податки: на паливні елементи, на тютюн, на нерухомість [254].

Скандинавським країнам здебільшого вдалося уникнути негативних наслідків боргової кризи, яка вибухнула в Європі в 2010 р. на тлі боргових проблем Греції [90].

Ситуація з борговим навантаженням Швеції, Данії і Норвегії у порівнянні з іншими країнами Європи не була такою критичною. Рівні державного боргу до ВВП в Швеції і Данії на момент кризи були нижче середньоєвропейських показників.

Державна заборгованість Швеції, не зважаючи на кризову ситуацію в економіці, з 2009 року постійно скорочувалася [20].

Погашення бюджетного дефіциту до 2019 року уряд Королівства Швеції передбачав за рахунок зростання ВВП і незначного згортання деяких соціальних програм.

Швеція скоротила граничні ставки податків і спростила податковий кодекс. Швеція провела корінні реформи банківської системи, що дозволило їй вийти неущкодженою з світових фінансових криз. Швеція також провела структурні реформи.

Шведський соціальний захист став по-справжньому страховою системою, чим він відрізняється від системи оплати рахунків по мірі надходження з масою

незабезпечених зобов'язань, що діє в США. Незважаючи на те, що після кризи Швеція скоротила державні витрати на 20 % від свого ВВП, урізавши розмір соціальних виплат, таких як допомога по безробіттю та допомога у разі хвороби, Швеція не стала згортати свою соціальну систему. Компенсацією скорочення витрат на неї стала приватизація багатьох послуг у сфері освіти і охорони здоров'я.

Щодо соціальних погіршень можна зазначити підвищення ряду податків окремих галузей торгівлі. Так збільшено податок на алкоголь на 3 %, що спричинить підвищення ціни на усі види алкоголю, додаткові надходження до бюджету буде переведено на супровід хорони здоров'я і нововведення безкоштовної медицини. Збільшено податок на додану вартість на білети до кінотеатрів на 19 % для збільшення надходжень ресурсів до сфери культури.

3 лютого 2015 року, коли Агентство по працевлаштуванню (Arbetsförmedlingen) фактично перестало наймати «лоцманів», цілком скасовано систему так званих «лоцманів», які повинні були допомагати новоприбулим іммігрантам у пошуках роботи [306].

Погіршуються умови для тих, хто вкладав гроші в приватні пенсійні фонди. Скасовуються пільги для тих людей і організацій, які жертвують гроші на благодійні цілі [306].

Скорочуються пільги на найману працю. Для тих, хто залучає сторонню робочу силу, наприклад, з ремонту або будівництва будинку (дачі), списати з податку можна буде тільки 30% замість 50% знижки на витрати з оплати праці таких найманих працівників. Для тих, хто наймає помічників з прибирання будинку, податкова пільга теж скоротиться удвічі – до 25000 крон на рік. Виключення робиться тільки для людей старше 65 років. Даний закон піддається критиці як недоопрацьований, який не тільки погіршує матеріальне становище громадян, які наймають працівників, а й ускладнює людям шлях на трудовий ринок Швеції [69; 306].

Швеція сьогодні – це держава соціального добробуту, і державні витрати до сих пір складають половину її економіки. Держава фінансує освіту і охорону здоров'я [24; 278].

Значимість антикризової стратегії Швеції полягає насамперед у тому, що вона показала можливість мінімізувати наслідки кризи, не «наступаючи» на соціальну сферу у той мірі, в якій це зробили майже всі країни Європи та США. Протягом останніх багатьох років займає верхні позиції рейтингових досліджень соціального благополуччя та різних аспектів функціонування соціальної держави. Шведська влада чимало зробила, щоб повернутися до нормального функціонування економіки [61].

Сучасна Швеція має успішну, диверсифіковану і виключно конкурентну економіку. За даними Світового економічного форуму [314] Королівство Швеція знаходиться на дев'ятому місці в світі за показником конкурентоспроможності.

Швеція протягом останніх десяти років стабільно входить до вісімки найбільш стабільних та благополучних країн світу згідно з різними індексами благополуччя або процвітання. Відповідно до даних Міжнародного валютного фонду та Організації європейського співробітництва та розвитку, у Швеції зараз найнижчий індекс інфляції в Європі, вона щорічно має позитивне сальдо держбюджету.

Міжнародною аналітичною організацією The Legatum Institute запропоновано індекс процвітання країн світу The Legatum Prosperity Index [385; 386], який визначається за сумою балів у восьми категоріях (79 показників), а з 2016 року було додано дев'яту категорію – природне середовище. Британський аналітичний центр на основі аналізу різних аспектів життя суспільства і параметрів суспільного добробуту у 148 країнах і Гонконгу, як спеціальному адміністративному регіоні Китаю склав рейтингову таблицю, починаючи з найблагополучної держави за принципом спадання. Дослідження має глобальний масштаб, охоплює 96 % населення світу і 99 % світового ВВП.

Рейтинг кожної країни визначається шляхом обчислення середньозваженого значення зазначених індикаторів, кожен з яких визначається як основи

процвітання. Показники базуються на статистичному аналізі, соціологічних дослідженнях та експертних оцінках учасників опитування. Статистичні дані, що використовуються в рейтингу, отримані з Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Організації економічного співробітництва і розвитку, Світової Організації Торгівлі організації, Gallup, Economist Intelligence Unit, IDC, Pyramid Research і інших інститутів. До редакційної ради видання Індексу входять представники ряду провідних університетів та дослідницьких центрів.

Однією із категорій є Економіка, яка характеризується показниками відкритості економіки країни, розвитком її макроекономіки, економічних показників для визначення спроможності держави у реалізації соціальних програм. У 2017 році Швеція посіла 1 місце, покращивши свій результат останніх років (2015 – 7 місце, 2016 – 3 місце). Це може говорити про те, що Швеція має можливість за рахунок державного втручання впливати на розвиток економіки.

Наступним показником є Ділове середовище, яке вимірює можливості і перешкоди при започаткуванні та розвитку бізнесу, можливості розвитку та впровадження інновацій, гнучкість ринку праці. Маючи значні досягнення у цій сфері, Швеція очолювала рейтинг за цією категорією і посідала у 2014 та 2015 роках перше місце, а у інші роки не опускалася нижче другого щабля. У 2016 та 2017 роках, маючи труднощі на ринку праці через значну кількість іммігрантів, у зв'язку з чим відбулися посилення умов працевлаштування та регулювання між підприємствами та працюючими, Швеція поступилася своїми передовими позиціями та посідає наразі 13 місце.

У категорії Управління за ефективністю управління, верховенством права та рівнем розвитку демократії, впливом народу на розвиток держави та довірою до державних інститутів Швеція має стабільний високий показник, не опускаючись нижче 4 місця протягом багатьох років поспіль.

Аналіз рейтингів The Legatum Prosperity Index [384, с. 3] показав, що серед восьми категорій світового рейтингу добробуту у 2015 році Швеція займала перше місце у підприємництві, четверте місце в управлінні та п'яте місце у безпеці, що переважає результати Норвегії, яка посідала першу сходинку

рейтингу. Сьоме місце Швеція займала за позицією особиста (персональна) свобода громадян.

За останні три роки через високий рівень іммігрантів і проблеми з їх адаптацією до шведської моделі соціальної держави Швеція погіршила свої показники у категоріях Персональна свобода, Соціальний капітал, Захист та безпека. За показниками цих категорій Швеція до 2015 року знаходилася у першому десятку, у 2017 році знизилася до 12, 19 та 13 місця відповідно.

Якщо у 2015 році найгірше положення у цьому рейтингу для Швеції мала освіта – 17 місце, незважаючи на те, що Каролінський інститут займав у рейтингу Times Higher Education: THE World University Rankings 2015–2016 [389; 398] 28 місце та у 2018 році 38 місце, що є досить непоганим результатом, то на даний момент найгіршим показником є 19 місце у категорії Соціальний капітал, що нетипово та нехарактерно для толерантної Швеції з розгалуженою системою соціального забезпечення, яка за цим показником була на 8 місці у 2015 році.

У 2017 році Швеція піднялася на 14 місце у категорії Освіта, чому передували значні зміни законодавства у сфері освіти, а саме: спрощення процедури надання кредитів на освіту, списання певних процентів кредиту для значущих професій, інвестування в освіту фінансових венчурних компаній державного та недержавного підпорядкування, широке запровадження інноваційних освітніх технологій.

За категорією Охорона здоров'я Швеція займає у 2016 та 2017 році 6 місце, що є певним досягненням у цій сфері порівняно з попередніми роками (у 2015 році 12 місце). Серед населення Швеції було багато нарікань щодо рівня медичного обслуговування.

Починаючи з 2015 року Швеція запроваджує закони, згідно з якими значний обсяг медичних послуг для дітей та людей похилого віку стає безкоштовним, особливо дорога стоматологія, держава гарантує надання безкоштовних та дотаційних ліків, створила єдину систему обліку для медичних установ, розширено категорію людей, які мають право на безкоштовні медичні послуги. Так безкоштовна стоматологія та безкоштовна видача контрацептивів тепер

доступні молоді до 21 років. Для зменшення медичних витрат введено нові категорії осіб, до дітей додано літніх людей старших 85 років, які мають право на безкоштовне звернення за первиною медичною допомогою.

Відбулася реорганізація аптечної системи. 3 липня 2009 року в Швеції закінчилася монополія шведської держави на продаж ліків. Наряду з аптеками до того єдиної аптечної мережі Швеції Apoteket вже дозволені приватні аптеки.

Внесено шість законів, які змінюють регламентування заборони наркотиків та наркотичних лікарських засобів. Новий закон про обробку персональних даних у випадку рецепту на лікарські засоби дозволив уключати до так званих додаткових витрат на лікарські препарати ліцензовані лікарські засоби, придбані у будь-якій аптеці, у тому числі, приватній. Такі витрати повинні бути включені до лікарських пільг без експертизи та суду, як раніше. Аптеки будуть зобов'язані виробляти ліки за ліцензією, що буде значним кроком у боротьбі з наркотиками. Окрім того введено ряд змін у ціноутворення на лікарські засоби.

Значної уваги приділили технічному забезпеченню та підготовці достатньої кількості кваліфікованих кадрів, особливо середнього медичного персоналу, якого не вистачало у лікарнях різного рівня та спеціалізованих медичних установах. Було прийнято закони, згідно з якими держава гарантує своєчасну медичну допомогу. Медицина стала доступнішою, більш дешевою та якісною. Великої уваги приділено профілактиці захворювань та регулярним оглядам, що дозволяє діагностувати на ранній стадії значну кількість захворювань.

Не дивлячись на існуючі проблеми, досягнення системи охорони здоров'я дозволяють проводити лікування на ранніх етапах і дуже ефективно. Основою шведської охорони здоров'я є принцип доступності.

На початку 2011 року в Швеції набрав чинності новий «Закон про безпеку пацієнтів», що забезпечує кожному, чий інтерес зачіпаються системою охорони здоров'я – пацієнтам, іншим споживачам послуг системи, членам їх сімей – розширені можливості впливати на зміст наданого їм медичного обслуговування.

Одним з нововведень в шведську медицину є гарантія на своєчасне лікування, яка забезпечує кожному пацієнту надання допомоги у визначений

термін. Для того, щоб зменшити смертність був введений закон про гарантію отримання медичної допомоги у певний строк.

З 1 лютого 2016 року скасовано крайню межу в лікарняному страхуванні замість обмеження у два з половиною роки [306].

Вікову планку безкоштовної стоматологічної допомоги для дітей, підлітків та молоді підвищено до 23 років [197].

Частиною масштабної реформи системи шведської охорони здоров'я став закон про безкоштовні ліки для дітей і підлітків віком до 18 років, за яким з 1 січня 2016 року безкоштовні ліки доступні для всіх без винятку дітей, у тому числі, дітей біженців, а також дітей осіб, що проживають на території Швеції нелегально, зокрема, для дівчат у віці до 20 років безкоштовні протизаплідні таблетки [14; 306].

За новою (введена у 2016 році) категорією Природне середовище Швеція входить до десятки кращих країн за екологічними умовами життя та природоохоронними заходами.

Таким чином, за результатами показників категорій індексу процвітання The Legatum Prosperity Index Швеція у 2017 році посіла загальне 5 місце. Що є кращим результатом порівняно з США, Канадою, Великою Британією, Францією та Німеччиною, де соціальне забезпечення прийнято вважати на високому рівні.

Швеція як і раніше входить до числа кращих країн світу у зв'язку з різними аспектами благополуччя. Динамічна економіка і соціальне забезпечення сприяють життєздатності та продуктивності серед населення, тому Швеція являє собою приклад для інших країн, що прагнуть підвищити фінансове благополуччя і покращити ставлення до держави серед своїх громадян [178].

Завдяки широкому бізнес-класу економіки і великим державним послугам Швеція просуває добробут серед всіх своїх громадян, що відображено в його високих відсотках у всіх процвітаючих галузях. В кожній галузі відсоток благополуччя серед шведів вище, ніж серед європейців в цілому.

Більш ніж 72 % шведів процвітає у фінансовому відношенні, майже вдвічі більше ніж інші регіони Європи (37 %). І це незважаючи на те, що рівень

безробіття в країні залишається відносно високим – приблизно 9 %, а рівень безробіття серед молоді вище, ніж в будь-якій іншій скандинавській країні [380].

Шведи також особливо сильні у сфері суспільного добробуту: майже половина населення (45 %) у порівнянні з 28 % у Європі. Низький рівень бідності в Швеції і акцент на забезпечення загального доступу до таких послуг, як високої якості освіта і передові надбання охорони здоров'я й надають соціального благополуччя своїм громадянам.

В загальній успішності шведи ближче до результатів Європи; 29 % шведів успішні в порівнянні з 27 % європейців в цілому. Цікавим є той факт, що шведські жінки частіше, ніж чоловіки, є успішними і в громадському благополуччі (51 % проти 39 %, відповідно) і соціальному благополуччі (33 % проти 24%). Жінки в Швеції значно частіше, ніж європейські жінки в цілому, є успішними (35 % проти 21 %). Сімейне трудове законодавство Швеції є вагомим фактором у цих результатах.

3.3 Пропозиції та рекомендації розбудови України як соціальної держави на основі досвіду Королівства Швеції

Процес державотворення в Україні визначився прийняттям Конституції України, яка утвердила статус України як правової, демократичної, соціальної держави. Розбудова високорозвиненої соціальної держави в Україні стала вкрай необхідною і визначила актуальну потребу в формуванні концептуальної моделі і механізмів функціонування такої держави. Активна та ефективна соціальна політика повинна стати міцним підґрунтям всебічного інноваційного, соціального розвитку країни, інтегрування в Європейський Союз, підставою для розбудови соціальної держави з конкурентоспроможною соціально орієнтованою ринковою економікою, здатною забезпечити людський розвиток, гідний рівень і якість життя громадян.

Україна як пострадянська країна на даний час знаходиться у стадії становлення як соціальна держава. Актуальним постає питання вибору соціальної

моделі, яка найбільш підходить для України і враховує особливості і унікальність нашої держави.

Як нами вже зазначалося, неможливо механічно перенести будь-яку готову модель соціальної держави на терени реально існуючої держави через різницю у економічному, історичному, соціокультурному розвитку, національних звичаях і традиціях, менталітеті різних країн, але можна скористатися досвідом успішних у соціальному плані держав, запозичивши позитивні надбання, перевірені і підтверджені часом. Шведська модель соціальної держави історично підтвердила свою спроможність успішного існування навіть в умовах фінансових криз та прийому біженців із країн з несхожою ментальністю. Вивчення шведського досвіду вирішення важливих соціальних проблем, у тому числі, підтримання соціального миру у суспільстві при будь-яких випробуваннях, може бути корисним для України, де соціальні питання вирішуються протистоянням на майдані. Суспільний мир і спокій мають великий вплив на економічні процеси у країні, на міжнародні зв'язки і міжнародний авторитет країни. Вивчення соціальної моделі Королівства Швеції для України на даному етапі становлення як соціальної держави є актуальним і корисним, не зважаючи на відмінності, зазначені вище. На нашу думку, заслуговують на увагу механізми реалізації моделі соціальної держави Королівством Швеція, які забезпечують широкі розгалужені соціальні програми держави добробуту.

Умовою виконання будь-яких соціальних програм держави є законодавча база, економічна спроможність і підтримка населення. Шведська модель повністю виконує ці умови.

Особливістю законотворчої і законодавчої системи держави добробуту Королівства Швеції є послідовність, стабільність, схвалення народу. Усі важливі закони в Швеції обов'язково враховують думку усієї країни і приймаються через всенародний референдум. За Конституцією Швеції [355] референдум є обов'язковим, якщо до Конституції за поданням не менше третини парламентарів вносяться зміни або доповнення. Референдум призначається Риксдагом, проводиться одночасно з наступними виборами до Риксдагу, а затверджується

при позитивному результаті голосування наступним складом Риксдагу, який має право як схвалити цей законопроект, так і не схвалити, бо за законом результати голосування на референдумі є консультативними. Законопроект не розглядається у разі негативного голосування.

У такий спосіб було прийнято, наприклад, рішення про вступ Швеції до Євросоюзу. Ми вважаємо, що така практика веде до соціальної злагоди і дозволяє уникнути протистояння у суспільстві. Закон, який підтримала більшість населення країни, буде виконуватися без примусу. Механізм схвалення змін і доповнень до Конституції двома послідовними скликаннями Риксдагу через референдум забезпечує стабільність законодавчої системи Королівства Швеція, враховує думку людей через опосередкований вплив виборців на момент голосування у Риксдагу.

Україна має декілька питань, від яких залежить злагода і стабільність у суспільстві і мирне вирішення яких дасть можливість сконцентрувати зусилля на економічних і соціальних проблемах у країні. До цих питань можна віднести дискусійні протягом багатьох останніх років такі питання, як мовне, вибору економічного вектору, членство країни у економічних і військових альянсах. Для вирішення цих питань, на нашу думку, доречно було би застосувати досвід Швеції у розв'язанні важливих проблем масштабу всієї країни через референдуми. Наразі референдум в Україні мав юридичну силу тільки один раз у 1991 році про визнання незалежності України, результати інших референдумів так і не були імplementовані, а закон про референдуми [59] взагалі був визнаний Конституційним судом та Венеціанською комісією таким, що суперечить Конституції України.

Характерною рисою держави добробуту Королівства Швеція є відкритість і прозорість законодавчої бази. Існує багато сайтів, де викладено законодавство, норми закону та їх роз'яснення, а також служб і урядових гарячих ліній, куди кожен може звернутися за необхідною інформацією і отримати належну консультацію фахівців.

Не менш важливою складовою забезпечення ефективності шведської соціальної моделі є усталені механізми контролю за дотриманням законності і боротьби з корупцією в усіх сферах суспільних відносин. Згідно з різними світовими рейтингами Швеція займає перші позиції серед країн світу за показником боротьби з корупцією – рівень корупції у Швеції зведено практично до нуля.

Такому стану речей сприяють антикорупційне законодавство країни, державні спеціалізовані підрозділи усіх рівнів, громадські організації, засоби масової інформації.

Для України у цьому напрямку треба подолати непростий шлях викорінення корупції як у світогляді суспільства, так і у механізмах реалізації законодавчих актів. За останніми даними (2018 рік) у Рейтингу «Індекс сприйняття корупції» [292], який ще з 1995 року проводить міжнародна організація Transparency International, Україна набрала 32 бали зі 100 і посіла серед 180 країн 120 місце, розділивши його з Малі, Малаві та Ліберією, на відміну від Швеції, яка посіла 3 місце з 85 балами.

Менш корумпованими за сприйняттям, ніж Україна, є всі країни ЄС, включно з Болгарією, яка має найгірші показники в Євросоюзі – 42 бали. Із пострадянських держав Україну випередили всі країни Балтії, а також Грузія, Вірменія, Молдова і Білорусь [214].

Після трьох майданів і зміни влади в Україні як в українському суспільстві так і у світі з'явилася надія на системні зрушення у подоланні корупції. Міжнародні антикорупційні та донорські фінансові організації регулярно виступають з пропозиціями введення нових та реорганізації існуючих, але малоефективних інституцій щодо приборкання корупції в Україні.

Нині в Україні функціонують Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (АРМА) [57], Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) [58], Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП) [163], антикорупційні підрозділи генеральної прокуратури та інших закладів, які поки

не показують бажану результативність. На стадії формування Вищий антикорупційний суд України [55], на створенні якого тривалий час наголошували ЄС та міжнародні організації.

Як зазначає Радіо свобода, на думку експертів реформи в Україні уповільнюються штучно, зокрема «через брак політичної волі і побоювання представників влади щодо того, що реальна боротьба з корупцією в Україні зрештою виведе слідство на них самих» [214].

Історичним досвідом Швеції підтверджується, що корупцію подолати можна. У середині XIX століття у Швеції як початок боротьби з корупцією було введено високі етичні стандарти для державних службовців, створена система стимулювання через податки, пільги, субсидії, високі зарплати для чиновників (на той момент зарплати високопосадовців перевищували середні заробітки у інших галузях виробництва, торгівлі, послуг тощо у 12-15 разів, на даний момент тільки удвічі; більш ранній вихід на пенсію для держслужбовців), створена незалежна і ефективна система правосуддя.

Держава для громадян відкрила доступ до внутрішніх документів державного управління, що значно підвищило довіру до державного курсу, забезпечило народну підтримку і формування громадської думки у напрямку утвердження чесності і порядності як соціальної норми поведінки чиновників.

Ми погоджуємося з думкою А. Шевченка про те, що «недосконалість функціонування органів державної влади, відсутність політичної волі породжує неможливість та/або небажання гарантувати, а тим більше реалізовувати гарантії прав і свобод, що призводить до недовіри громадян до державних інституцій та вимагає громадського контролю за діяльністю органів державної влади; подолання корупції на всіх рівнях і щаблях державного і суспільного життя» [252, с. 79]

Наразі в Україні присутня недовіра до державних органів та інститутів влади унаслідок браку механізмів реалізації соціальної держави як такої через або відсутність досконалого законодавства певних сфер або неузгодженість чи суперечливість один одному законів, підзаконних актів та положень між собою.

Такий стан речей дає простір для неоднозначного трактування закону або підстав для його невиконання, і у кінцевому рахунку провокує корупційні дії як з боку чиновників (вимагання хабара) так і з боку недоброчесних громадян (дача хабара) для вирішення спірних питань.

На сайті поліції Швеції для всезагального доступу дається наступне визначення корупції: використання свого статусу чи положення для отримання невинновданої переваги для власної чи чужої вигоди. Спроба дати або отримати хабар є завершеним злочином, незалежно від того, чи вона успішна чи ні [334].

Відповідно до глави № 20 Кримінального Кодексу Швеції [282; 332] хабарництво є кримінальним злочином і підрозділяється на підкуп в держсекторі і підкуп у приватному секторі. Найсуворіше покарання за корупційний злочин – позбавлення волі до 6 років – призначається за зловживання службовим становищем.

Для бізнесу у разі підтвердження давання хабара фірмою конфіскується на користь держави сума хабара і сума додаткового прибутку, який отримали за допомогою цього хабара. Максимальний штраф для бізнесу складає більше мільйона доларів, зараз обговорюється збільшення цієї суми штрафу.

У 2003 році для боротьби з корупцією шведською прокуратурою було організовано новий підрозділ, до штату якого включено 7 антикорупційних прокурорів на всю країну. У 2012 році у Швеції було оновлено законодавство проти хабарів і створено антикорупційну поліцію зі штатом близько 25 осіб, до обов'язків яких входить відпрацювання лише корупційних справ.

Антикорупційне законодавство прописано у наступних законах та актах: Кримінальному кодексі (у 10 главі «Про розтрату та хабарництво», у параграфі 8 глави 17 «Про злочини проти громадської діяльності», де йдеться про отримання неправомірної користі для себе або для іншої особи через втручання у голосування чи підкуп, та у параграфі 7 «Про корпоративні штрафи» глави 36 «Про конфіскацію майна, корпоративні штрафи та інші особливі правові наслідки злочину») [282], Законі про річну звітність (у 6 главі 10 розділу «Звіт про сталий розвиток») [276].

Треба зазначити, що останній закон покладає на компанії обов'язок створення антикорупційного контролю в межах компанії та детальної щорічної підзвітності про корупційні дії чи їх відсутність.

Крім того, компанію може бути оштрафовано, якщо злочин був скоєний при здійсненні підприємницької діяльності і підприємець або посадова особа компанії не зробила необхідні дії для запобігання злочину.

Антикорупційні правоохоронні органи працюють ефективно, відсоток винесення обвинувальних вироків по корупційним справам вище порівняно з іншими видами злочинів.

У Швеції держава відводить важливу роль вихованню суспільної моралі, спираючись на допомогу громадських організацій і засобів масової інформації. Громадський осуд у разі викриття хабарництва має негативні наслідки у подальшій кар'єрі хабарника як на державній службі так і у бізнес партнерстві. У Швеції існує декілька громадських організацій, які співпрацюють з правоохоронними органами у боротьбі з корупцією. Найбільш відомим є заснований ще у 1923 році Інститут проти хабарів. Інститут фінансується бізнес фірмами і Стокгольмською торговою палатою, співпрацює з антикорупційними підрозділами прокуратури і поліції. Робота організації спирається на розроблене нею на основі антикорупційного законодавства «Положення про подарунки, нагороди та винагороди» (Code of gifts, Rewards and other benefits in business) [290], у якому даються детальні роз'яснення антикорупційних законів, і хоча «Положення» не має юридичної сили, ним користуються як інструментом саморегулювання. Інститут проводить семінари для бізнесу і влади, дає юридичні консультації з питань, пов'язаних з корупцією [387].

При Інституті проти хабарів створено комісію з етики, до роботи якої залучено експертів з досвідом роботи у юридичній і економічній сферах. Комісія розглядає конкретні спірні випадки поведінки бізнесу на відповідність Положенню про подарунки, нагороди та винагороди. Рішення комісії обнародують як приклад для вирішення схожих етичних проблем у підприємницькій діяльності.

У Швеції окрім Інституту проти хабарів працює також міжнародна неурядова організація по боротьбі з корупцією Transparency International Sverige [390], яка разом з сотнею таких само національних незалежних некомерційних організацій по всьому світу є частиною глобальної коаліції Transparency International, заснованої ще у 1993 році. Трансперенсі Інтернешнл Швеція діє на основі Статуту (STADGAR – прийнятий у 2004 році, переглянутий у 2014 році). Організація розслідуваннями не займається, а веде дослідження рівня корупції у країні, надає інформаційну підтримку з цього питання, проводить семінари, бере участь у зборі даних для рейтингу Corruption Perceptions Index – Індекс сприйняття корупції. Одне з пріоритетних напрямків роботи Трансперенсі Інтернешнл Швеція – роз'яснення чинного законодавства про держзакупівлі. У Швеції інформація про них поки не зібрана воедино на національному ресурсі.

Одним з ключових елементів в антикорупційному механізмі Швеції, окрім громадського контролю за діяльністю як чиновників, так і бізнесменів, можна вважати максимальну доступність інформації: відомості про дохід, майно, наявні транспортні засоби будь-якої особи без виключення можна отримати як офіційним запитом, так і по телефону.

Вирішення питання про оприлюднення декларацій чиновників, політиків, посадових осіб усіх гілок влади зараз дуже актуальне для України. Високопосадовці знаходять багато аргументів для закриття такої інформації від суспільства, у першу чергу вказують на забезпечення особистої безпеки і захист родини. Тому досвід Королівства Швеція можна використати у вирішенні питання доступності інформації, а також у питанні відповідності задекларованих статків дійсним.

Зараз в Україні можновладці зазвичай у деклараціях не зазначають рухоме і нерухоме майно, яким фактично володіють, але яке юридично за ними не оформлене чи оформлене на підставних осіб або не відповідає їх прибуткам. До списку порушників антикорупційного законодавства, оприлюдненого Національним агентством з питань запобігання корупції (НАЗК) України восени 2018 року, увійшли держслужбовці високого рівня: народний депутат України,

начальник ГУ Державної міграційної служби України у м. Києві (ознаки правопорушення ст.366-1 ККУ); суддя Верховного Суду України, голова обласної держадміністрації (у обох ознаки правопорушення ч. 4 ст. 172-б КУпАП); директор Національного антикорупційного бюро України (ознаки правопорушення п. 2 ч. 1 ст. 28 ЗУ Про запобігання корупції) [232].

При цьому НАЗК зазначає, що «затвердження обґрунтованого висновку, направлення його до правоохоронних органів та складення протоколу і направлення його до суду не означає визнання особи винною у вчиненні правопорушення, а є підставою для здійснення досудового розслідування або провадження у справі про адмінправопорушення у судовому порядку відповідно» [232], але жодних повідомлень про обвинувальні вирoki немає, не зважаючи на те, що усі правопорушення з представленого НАЗКом списку – за минулі 2015-2017 роки.

Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК) України [135] є центральним органом виконавчої влади, було створено в Україні на вимогу Європейського Союзу як спеціалізований превентивний антикорупційний орган. Створення Національного агентства передбачене Законом України «Про запобігання корупції», прийнятим 14 жовтня 2014 року і введеним у дію 26 квітня 2015 року [176].

У рейтингу The Legatum Prosperity Index [386] серед 149 країн за показником «Ефективність управління, демократія, верховенство права» Швеція займає 4 сходинку, Україна – 130.

Україні необхідно напрацювати механізми контролю за виконанням законів, усуненням порушень як законів, так і морально-етичних норм.

Відповідно до даних Міжнародного валютного фонду та Організації європейського співробітництва та розвитку за індексним показником «Етика і корупція» серед 137 країн Україна посіла у 2015-2016 році 107 місце з показником 2,8 при максимальному 6,31 і середньому 3,68 [314]; у 2017-2018 році 106 місце з показником 2,7 [315].

У ході аналізу результатів рейтингів міжнародних аналітичних організацій, оснований на соціологічних дослідженнях, аналізі статистичних даних Організації Об'єднаних Націй, Світового банку, Організації економічного співробітництва і розвитку, Світової Організації Торгівлі, організацій Gallup, Economist Intelligence Unit, IDC, Pyramid Research і інших інститутів ми дійшли висновку, що наразі для України актуальним і своєчасним є необхідність вивчення Україною досвіду Швеції як соціальної держави.

Вагомим надбанням Швеції у соціальній сфері, на яке варто звернути увагу при розбудові соціальної держави в Україні, є виважене, детально розроблене трудове законодавство, яке регламентує трудові відносини на всіх стадіях трудової діяльності людини, починаючи з пошуку роботи і закінчуючи пенсійним забезпеченням. Закони прописані так, що людина відчуває себе захищеною як у процесі трудової діяльності, так і у випадку втрати роботи або під час тимчасової непрацездатності.

Уряд Швеції при вирішенні питань забезпечення соціального благополуччя кожного члена суспільства перед наданням соціальної допомоги віддає перевагу наданню людині можливості здобути фінансову самостійність за рахунок ефективного забезпечення державою особи місцем роботи. Забезпечення роботою – одна з основних умов і фінансове джерело гідного існування людини.

У Швеції один з найнижчих показників рівня безробіття. Біржі праці Швеції враховують побажання та можливості пошукачів роботи. Якщо біржа не може надати місце за бажаною спеціальністю, пошукачу пропонують переїзд до іншого міста, де є відповідні вакансії, перекваліфікацію або навчання на затребувані професії. У разі переїзду до іншого міста безробітному надається соціальна допомога, сплачується переїзд та частково витрати на проживання.

У Україні існують відповідні до шведських бірж праці установи – державні центри зайнятості населення [44]. Практика показує, що в Україні механізми реалізації вирішення важливої соціальної проблеми працевлаштування населення дуже корумповані та бюрократизовані. Дуже рідко при наданні вакансій враховується спеціальність, рівень освіти, фах і досвід пошукача роботи. Мають

місце випадки, коли допомога безробітному надається формально, за штучно ускладненими процедурами, які суперечать нормам законодавства. Внутрішні правила та положення не завжди узгоджені з нормами закону та між собою. Як наслідок більшість людей знаходять роботу самостійно або взагалі не реєструються у центрі зайнятості.

Направлення на курси підвищення кваліфікації або перекваліфікації на іншу спеціальність у разі відсутності вакансій за кваліфікацією безробітного, які надаються на державному рівні безкоштовно, відбуваються вибірково за поданням співробітника центру зайнятості і залежать від його волі і бажання, що створює умови для зловживання посадовим становищем та корупції. Відсутність доступної та актуальної єдиної бази вакансій унеможливорює пряму участь безробітного у пошуку собі роботи. Ми вважаємо, що ця соціальна галузь потребує подальшої розробки і узгодження законодавчої бази і механізмів контролю за її функціонуванням на основі вивчення досвіду відповідних установ Швеції.

Можна виділити ще один важливий механізм забезпечення соціальної захищеності населення – наявність державних служб і суспільних організацій, до яких можна звернутися за дієвим захистом своїх прав у разі конфліктної ситуації між працівником і роботодавцем.

Практика в Україні показує, що у разі конфлікту між працівником і адміністрацією або роботодавцем, працівнику важко знайти інстанції, куди можна звернутися за захистом своїх прав і де об'єктивно можуть розібратися: по-перше, радянський менталітет вирішувати усі конфлікти на користь або дирекції або влади (це стосується іноді, навіть, профспілок, які порушуючи моральні принципи і юридичні норми стають на сторону керівництва); по-друге, корумпованість і кумівство управлінців від влади і директорів, особливо державних підприємств; по-третє, низький рівень юридичної грамотності працівників (для того, щоб звернутися до суду, необхідна юридична допомога фахівців, багато часу – суди через перенавантаження можуть тривати не один рік, закони прописані нечітко). Дієвого захисту своїх прав у разі конфліктної ситуації у працівника зараз в

Україні немає. Наша держава потребує чітко і однозначно прописані закони стосовно конфліктів між працівником і роботодавцем; державні служби, які мали б повноваження об'єктивно і неупереджено розібратися у конфліктній ситуації; інформаційна підтримка – створені юридично-інформаційні сайти і сайти, де надавалася б інформація стосовно звернень громадян з конфліктних питань на підприємствах, давалися б коментарі і поради юристів, наводилися б прецеденти вирішення судових справ з трудових спорів.

Швеція як держава добробуту намагається превентивно реагувати на ті суспільні відносини та стигматичні або інші дискримінаційні явища у суспільстві, які на поточний момент є або можуть стати загрозою суспільній злагоді. Змінений Риксдагом Закон про дискримінацію [295] зазнав значних розширень і вводить активні заходи профілактики і протидії дискримінації у сфері праці та освіти.

Робота повинна проводити профілактику і сприяти та іншими способами заохочувати рівні права і можливості незалежно від статі, гендерної ідентичності або вираження поглядів, етнічної приналежності, релігії чи інших переконань, інвалідності, сексуальної орієнтації чи віку. Це спонукає до активних заходів на підприємствах. Роботодавці та навчальні заклади відповідають за розробку конкретних заходів у співпраці з працівниками, студентами, школярами та дітьми.

У трудовому законодавстві Швеції посилився контроль та збільшилася відповідальність роботодавців у разі дискримінації жінки.

Жінки, не зважаючи на вищий рівень освіти, все ще в середньому мають меншу зарплату, ніж чоловіки, хоча ці показники дещо зменшилися. Різниця в заробітній платі багато в чому залежить від професії, освіти, віку, робочого часу (у жінок у порівнянні з чоловіками неповний робочий день, батьківські дні, лікарняні по догляду за дитиною – VAB дні), галузі (сектору) праці і специфіки роботи. За даними статистичного бюро Швеції [370] жінки мають до 95 відсотків заробітної плати чоловіків.

Гендерна нерівність в оплаті праці призводить у перспективі до нерівних пенсій у жінок і чоловіків. За статистичними даними зараз пенсії жінок у Швеції

нижчі за пенсії чоловіків і в середньому складають 68 відсотків чоловічих пенсій, ця різниця з віком зростає [349; 370].

Роботодавці мають контролювати та подавати щорічні звіти щодо розміру платні, умов праці та їх різниці між працівниками за гендерною ознакою. Дослідження заробітної плати за рівнем оплати проводиться щорічно, а не кожні три роки, як раніше.

Підвищена заробітна платня для більшості працівників, як бюджетної сфери так і приватного сектору. Для залучення спеціалістів до галузі охорони здоров'я та освіти, зростання заробітної плати для таких спеціальностей буде вищим, ніж в інших галузях промисловості.

У Швеції введено посилення захисту для так званих «інформаторів» – працівників, які повідомляють про неналежні умови праці чи трудові порушення роботодавцем, незалежно від того, це державний, приватний секторі чи бізнес.

Для підвищення безпеки людей на транспорті через застаріле устаткування, зокрема потягів, у Швеції було прийнято закон про верхню межу швидкості потягів. Це, на думку шведів, дасть змогу оновити транспортні системи. Така сама проблема постала на залізничному транспорті і в Україні, тому знайомство з шведським досвідом вирішення цієї проблеми є цікавим і своєчасним.

Якість життя (здоров'я, умови праці і відпочинку, якість води і продуктів споживання тощо) як і здатність людей до реалізації внутрішнього потенціалу напряду залежать від стану навколишнього середовища і гарантій з боку держави безпеки від ризиків екологічних катастроф. Україні відомі такі екологічні та техногенні потрясіння як Чорнобиль, забруднення річок Дунай і Дністер через аварії на заводах, масштабні паводки та підтоплення земель через масову вирубку лісів на Закарпатті, масштабні лісові пожежі та піщані бурі на Херсонщині, мор риби на ГЕС, зростання урбанізації тощо, що породило безліч соціальних проблем як у суспільстві в цілому так і для окремих громадян, вирішення яких покладається на соціальну державу.

За результатами соціологічного дослідження, проведеного ПРООН разом із Київським міжнародним інститутом соціології у листопаді-грудні 2018 року, в

п'ятірці екологічних проблем, які найбільше турбують українців – забруднення водойм та неякісна питна вода (59,9%), вирубка лісів (59,1%), забруднення повітря (51,6%), забруднення довкілля побутовими (47,8%) та промисловими (34,2%) відходами. Окрім цього, кожен третій опитаний згадав про деградацію ґрунтів та втрату врожайності, а кожен п'ятий – про зміну клімату та нетипові погодні умови чи явища (повені, шторми та інші природні катаклізми) [178].

Ми вважаємо своєчасним і актуальним вивчення досвіду Швеції у питаннях охорони навколишнього середовища.

Світове лідерство у сфері екології за Королівством Швецією було визнано ще у 60-70-х роках XX століття. Уже на початку XX століття Швеція першою в Європі почала створювати національні парки, що дало можливість вберегти незайманою дику природу переважно в гірських місцевостях півночі Швеції. У країні існує також безліч природних заповідників і охоронюваних зон культурної спадщини. Швеція стала першою країною, яка у 1967 році заснувала окрему інституцію – Управління з охорони навколишнього середовища. Саме у Швеції в 1972 році відбулася перша конференція ООН, присвячена питанням навколишнього середовища, результатом якої стало створення провідного по теперішній час міжнародного органу з екології UNEP (United Nations Environment Programme) [393] – Програми Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища.

Шведський уряд на законодавчому рівні підтримує еко- та енергозбереження. З 2005 року Швеція ввела податкові пільги для підприємств енергоємних галузей, які впроваджують енергозберігаючі технології, та надала більше 400 млн. крон підтримки науковим проектам у сфері екології та захисту довкілля.

Третина шведів вважають екологію і забруднення навколишнього середовища одним з найбільш хвилюючих їх питань. Для порівняння: лише 7 % жителів Євросоюзу в цілому, згідно з тією ж статистикою, стурбовані цими проблемами [261].

У поняття екологічне мислення на побутовому рівні шведи вкладають пропаганду ряду заходів та способу життя, які сприяють зниженню рівня забруднення навколишнього середовища і перевитратам енергії: не придбання зайвих речей та «неекологічних» товарів, надання переваги купівлі вживаних меблів, одягу і техніки задля запобігання надвиробництва; сортування сміття для подальшої його переробки [259], використання енергозберігаючих технологій, запровадження соціальних акцій підтримки довкілля, прикладом якого слугує плоггінг.

Королівство Швеція є країною з амбіційною та впливовою міжнародною співпрацею у сфері розвитку екологічних питань та запобігання зміни клімату. Швеція, окрім розвитку екології всередині своєї держави, підтримує у цьому питанні інші країни і на міжнародному рівні вкладає кошти у великі грантові програми захисту довкілля.

На початку грудня 2008 року шведський парламент затвердив Стратегію співробітництва з Україною [377]. Загальною метою співпраці Швеції з Україною є посилення євроінтеграційних процесів, зокрема у сфері навколишнього природного середовища. Королівство Швеція як давній друг та партнер України сприяє розвитку екологічної свідомості населення України через підтримку ряду програм.

Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні (ПРООН) та Уряд Швеції презентували новий спільний дворічний проект «Підтримка Парламенту України з питань сталої енергетики та охорони довкілля» із загальним бюджетом 556 тисяч доларів США, а також започаткували формування «зеленого» порядку денного – пріоритетів політики у сфері охорони довкілля та сталої енергетики для України – із залученням представників Верховної Ради України, урядових інституцій, дипломатичних установ, бізнес-спільноти, науковців та експертів неурядових організацій [178].

Плідна співпраця між країнами відбувається в рамках Шведського агентства з міжнародного розвитку та співробітництва SIDA (Swedish International Development Cooperation Agency) [381].

Серед найбільш масштабних проектів даної співпраці можна назвати Проект з реформ міської інфраструктури на більш екологічну у Одесі, Чернігові та Івано-Франківську, яка передбачала покращення якості води у містах та приміських водних ресурсів в цілому, та Співпраця між муніципальними технічними фондами. Головні інвестиції, які надходили до України до 2010 року припадали на розвиток технічного забезпечення та покращення стану водних ресурсів та переробки відходів. Загалом Агентство вклало у ці проекти близько 7 мільйонів євро. До фінансування проектів було залучено також інфраструктурну програму Світового банку, яка проводиться у великих містах України [298]. Пік інвестицій Швецією у екопрограми України припадає на 2009, 2014 та 2018 роки. У 2014 році через агресію Російської Федерації на сході України та анексії АР Крим організацією SIDA було виділено значну допомогу на вирішення гуманітарних, зокрема екологічних проблем, разом з міжнародними організаціями UNHCR (Управління Верховного комісара ООН у справах біженців), UNICEF (ЮНІСЕФ), ОСНА (Управління з координації гуманітарних питань), ICRC (Міжнародний Комітет Червоного Хреста), Save the Children (Врятуй дітей).

Через неефективність енергетичної системи України (Україна використовує втричі більше енергії на одиницю ВВП, ніж в середньому по ЄС) SIDA через Східноєвропейське партнерство з питань енергоефективності та довкілля (E5P) та Північну екологічну фінансову корпорацію (NEFCO) інвестує в енергозбереження України на місцевому рівні, також підтримує екологічні організації України, які працюють над підвищенням енергоефективності.

Одним із останніх проектів є інвестування Швецією програми «Ініціатива з розвитку екологічної політики й адвокації в Україні» (Environmental Policy and Advocacy Initiative for Ukraine (EPAIU)), яка здійснюється Міжнародним фондом «Відродження» [154].

Метою цього заходу є сприяння екологічним реформам в Україні через підвищення організаційної спроможності, якості і результативності діяльності інститутів громадянського суспільства, які працюють в екологічній сфері, поширення екологічного мислення серед населення, впровадження логіки сталого

розвитку та екологічних стандартів у процесі вироблення екологічної політики на всіх рівнях.

Соціальна держава Королівство Швеція активно сприяє всебічній підтримці і розвитку добровільних об'єднань, груп взаємодопомоги, намагається так впливати на ці групи, щоб ефективніше забезпечити допомогу тим, хто її потребує і створити гідні людини умови існування. Залучення добровільних благодійних організацій, груп взаємодопомоги дозволяє зменшити державні витрати на соціальні потреби. В Україні держава мало допомагає таким організаціям. Державні службовці пояснюють це не лише обмеженими фінансовими можливостями, а й тим, що відсутні механізми визначення корисної діяльності й регулювання використання соціальних послуг.

Безперечною є необхідність вибудовування нової моделі суспільства, що забезпечує: ефективні механізми захисту прав і свобод громадян, без яких неможливо створити конкурентоздатні державні інститути; механізми вертикальної і горизонтальної соціальної мобільності; процедури і правила, які забезпечують урахування інтересів кожної соціальної групи при ухваленні рішень на всіх рівнях державної і муніципальної влади, відповідальність за результати і наслідки ухвалених і реалізованих рішень; забезпечення рівноправного діалогу громадських організацій, бізнесу і держави з ключових питань суспільного розвитку, результати якого стають основою схвалюваних нормативних рішень; висока довіра громадян до державних і суспільних інститутів; широкий суспільний консенсус з основних питань розвитку країни [12].

Висновки до третього розділу

У третьому розділі розглянуто проблеми моделі соціальної держави добробуту і механізми їх вирішення на прикладі соціальної держави Королівства Швеції, проаналізовано досягнення і переваги соціальної держави Королівства Швеції, надано світові рейтинги дослідження соціального благополуччя і

процвітання країн з визначенням стабільної протягом останнього десятиріччя лідерської позиції Швеції.

Проаналізовано механізми і результати різних варіантів виходу з кризи соціальними державами з визначенням переваг та пріоритету шведської моделі у збереженні і розширенні соціальної сфери. Досліджено механізми реалізації і стан розвитку окремих галузей соціальної сфери України та Швеції, зроблено пропозиції рецепції для України законодавчих норм і механізмів реалізації соціального законодавства.

Результати дослідження, які викладені у третьому розділі, відображено у наступних публікаціях автора: [116, с. 199-200]; [118, с. 40-42]; [119, с. 11-13]; [120, с. 74-75]; [122, с. 70-72]; [123, с. 205-207]; [125, с. 169-170]; [127, с. 26-28]; [128, с. 94-97]; [129, с. 107-108]; [131, с. 242-244]; [132, с. 34-36].

ВИСНОВКИ

Проведене комплексне та всебічне дослідження соціальної держави на прикладі шведської моделі соціальної держави – держави добробуту Королівства Швеції згідно з поставленими завданнями за допомогою обраних загальнонаукових та спеціальних методів дослідження на основі вивчення шведських історико-правових першоджерел та інших нормативно-правових актів в оригіналі та вітчизняних й зарубіжних джерел з теорії та історії держави і права, історії політичних та правових учень, аналізу практичного застосування соціального законодавства, дало змогу зробити висновки щодо особливостей шведської моделі соціальної держави, сучасного стану і основних тенденцій її розвитку, шляхів її формування та механізмів реалізації, загальнотеоретичних уявлень стосовно класифікацій моделей соціальної держави та правової класифікації моделей соціальної держави та надати пропозиції щодо удосконалення українського соціального законодавства, а саме:

1. У ході нашого дисертаційного дослідження стало зрозумілим, що питанням вивчення понятійно-категоріального апарату соціальної держави присвячено ряд наукових, історичних, соціологічних та правових праць з теорії та історії соціальної держави, а визначення місця поняття гідного людського існування, моделей соціальної держави та її механізмів реалізації є неповним та обмеженим, тому виникла необхідність вивчення в теоретико-правовому та науково-історичному аспектах даного питання у іншомовних наукових джерелах.

Дослідження з правової позиції Королівства Швеції, дослідження шведської моделі соціальної держави, нормативно-правових актів, законодавства Королівства Швеції має в Україні фрагментарний характер і в більшій мірі розглядається з позиції історичної парадигми суспільних процесів, а не історії та теорії держави і права, що спонукало нас до необхідності звернення до першоджерел, а саме автентичних документів та законодавчих і нормативно-правових актів на шведській мові, наукових праць шведських правознавців, істориків, соціологів, які були опрацьовані та введені до наукового обігу.

У нашій дисертаційній роботі були опрацьовані та за допомогою обраних методів дослідження в повному обсязі досліджені Конституція Королівства Швеції, яка складається з чотирьох актів – Акту про форму правління (Regeringsformen), Акту про успадкування престолу (Successionsordningen), Акту про свободу друку (преси) (Tryckfrihetsförordning), Акту про свободу слова (Yttrandefrihetsgrundlag) у різних редакціях у історичній динаміці; Акт про Риксдаг (Riksdagsordning); зразки середньовічного права: Magnus Erikssons landslag 1430, Landskapslag och landslag, Landskapslagar, Kristoffers landslag, Sveriges rikes lag gillad och antagen på Riksdagen Åhr 1734, Olaus Petris Domareregler, Om domarreglerna та інші; сучасні різної направленості кодекси та підзаконні акти (Brottsbalk, Årsredovisningslag, Diskrimineringslag, Lag om sjuklön, Föräldraledighetslag, Familjerätt, Föräldrabalk та інші); нормативно-правові документи та положення шведських організацій, таких як Статистичне бюро (Statistiska centralbyrån), Парламент Швеції (Sveriges Riksdagen), Поліція (Polisen), Шведська служба зайнятості (Sveriges arbetsförmedlingen), страхові фонди (Alfakassan, Försäkringskassan), служба підтримки людей похилого віку (Äldreförsörjningsstödet), Національна рада з охорони здоров'я і соціального забезпечення (Socialstyrelsen), Центр для похилих людей (Äldrecentrum), Пенсійне агентство (Pensionsmyndigheten), громадські організації Institutet Mot Mutor, The Swedish Anti-Corruption Institute, діяльність яких активно прямо чи опосередковано впливає на соціальні процеси в країні, тощо. Документи були опрацьовані і додані в науковий обіг для подальшого науково-практичного користування.

На основі проаналізованих автентичних шведських зразків законодавчих нормативно-правових актів та наукових джерел у оригіналі у повному обсязі досліджено соціальну державу, зокрема державу добробуту Королівства Швеції, шляхи формування та механізми її реалізації.

2. На кожній стадії свого поступового історичного розвитку суспільства у тому чи іншому прояві була присутня соціально орієнтована діяльність його основного інституту – держави.

Аналіз історичної ретроспективи соціальної думки і практичних кроків соціальної спрямованості різними державами у різні історичні часи дозволяє дійти висновку, що соціальні акції на державному рівні до XVIII століття були поодинокими, вирішували, як правило, тільки поодинокі соціальні питання у відповідь на протести значної частини суспільства заради збереження суспільної злагоди і виживання держави (Шумерська цивілізація, Спарта, Стародавні Греція та Рим, Київська Русь, Українська Козацька держава та ін.), вже на той час було закладено соціальні блага та поняття мінімальних соціальних потреб, відповідного рівня життя (гідних умов) навіть для неповноправних членів громади.

Ідейні витoki даного феномену сягають античних часів (Платон, Аристотель, Геродот та інші). Продовжили розбудову ідей даного феномену вітчизняні та зарубіжні мислителі, філософи, науковці, державні діячі від епохи Ренесансу до наших часів.

Питання започаткування теорії соціальної держави та початку його практичного втілення є досить спірним. Прийнято вважати, що вперше поняття «соціальна держава» вжив та надав обґрунтування його сутності німецький вчений Л. фон Штейн.

Юридичною передумовою становлення соціальної держави є поступове декларування на законодавчому рівні соціальних норм. Закріплення соціально спрямованих норм законодавства наприкінці XIX сторіччя урядом О. фон Бісмарка у Німеччині розпочало поступове введення заходів державного регулювання соціальних відносин на законодавчому рівні у цей період і в інших індустріальних країнах.

Офіційно термін «соціальна держава» уперше було закріплено в Конституції ФРН 1949 році. Виникнення соціальних держав припадає на 60-ті роки XX сторіччя. Даний процес у пострадянських країнах та країнах соціалістичного табору відбувся, починаючи з 90-років. «Новий курс» Ф. Рузвельта поклав початок впровадження соціальних ідей на рівні держави за океаном. Принципи

соціальної спрямованості у різних проявах задекларовані у конституціях багатьох, насамперед розвинутих, країн Західної Європи, і є метою країн, які розвиваються.

3. Поняття «соціальна держава» є дискусійним і має досить велику кількість різних тлумачень. Ми даємо наступне визначення поняття «соціальна держава»: соціальною є така держава, метою якої є забезпечення економічних і соціальних прав і свобод людини і громадянина, гарантованих конституцією та іншими нормативно-правовими актами, та реалізація права людини на гідне людське існування через втручання держави у перерозподіл соціальних благ для підтримки незахищених верств населення.

Найвищим досягненням соціальної держави є стабільність, тобто створення державно-правової, організаційно-управлінської, законодавчої інфраструктури суспільства і державних механізмів соціальної спрямованості, які б гарантували незворотний характер досягнень у соціальній сфері, не залежали від змін політичного і економічного курсу уряду і забезпечували б вплив громадянського суспільства на сам вибір цього курсу.

Соціальна держава в обов'язковому порядку виникає на основі правової держави. Ми вважаємо, що правова держава і соціальна держава мають протиріччя в оцінці вищих цінностей, але не протиставлення. Соціальні гарантії є водночас гарантіями юридичними. Правова держава з одного боку обмежує соціально-економічні процеси у суспільстві, ініційовані соціальною державою і спрямовані на захист соціальних прав громадян, а з іншого, надає юридичні гарантії цим процесам, тобто, виступає базисом для соціальної держави.

Функції соціальної держави змінюються разом з еволюцією суспільства і держави. Основною функцією соціальної держави є захист прав її громадян. Від моделі соціальної держави, покладеної в основу, держава може мати різні функції або різний ступінь їх прояву.

До ознак соціальної держави ми відносимо людиноцентризм; соціальний вектор функціонування держави; перерозподіл соціальних благ з втручанням держави; розгалужену систему соціального забезпечення, соціального страхування та забезпечення балансу інтересів усіх прошарків населення в усіх

сферах життєдіяльності; розвинене соціальне законодавство; достатній економічний рівень розвитку держави; і виділяємо як основну – гідне людське існування. Обов'язком правової соціальної держави є забезпечення кожному членові суспільства права на гідне людське існування. На відміну від людської гідності як категорії невід'ємних індивідуальних прав і свобод, які належать людині від народження, гідне людське існування є категорією соціальною, що визначає зміст правового статусу людини і громадянина. Більшість держав у своєму законодавстві не тільки визнають гідність людини в якості найвищої соціальної цінності, але й передбачають різноманітні форми її захисту. У Конституціях України та Королівства Швеції закріплено право на гідність та гідне людське існування.

Соціальна держава має багатовекторну розгалужену систему механізмів реалізації. У ході нашого дослідження ми прийшли до висновку, що механізми реалізації соціальної держави розглянуто фрагментарно та неповно, у жодному науковому джерелі не подано визначення даного поняття, розглядають механізми реалізації права людини, а не соціальної держави, тому всебічно дослідивши це питання, ми пропонуємо наступне визначення даного поняття: механізми реалізації соціальної держави – це діяльність держави, направлена на реалізацію норм права на гідне людське існування, задекларованих Конституцією та нормативно-правовими актами, задля благополуччя кожного із своїх громадян за рахунок системи заходів підтримки державою соціально незахищених верств населення.

Необхідними умовами для впровадження механізмів реалізації є фінансове та правове забезпечення держави, без якого неможливе функціонування соціальної держави.

4. Моделі соціальної держави досліджували О. Скрипнюк, Л. Четверікова, Г. Ріттер, Д. Роулз, М. Головатий, Р. Кузьменко, О. Новікова, А. Сіленко, Л. Ільчук, А. Сивак, О. Давидюк, І. Козаченко, В. Ніколаєвський, Б. Дікон, П. Стабс і М. Халс.

Існує багато класифікацій моделей (типів) соціальної держави, першу запропонували Г. Віленський і Ч. Лебо, найвідомішою є класифікація Г. Еспінг-Андерсена.

Власні класифікації запропонували Т. Тілтон і Н. Фурніс, А. Нестеренко, В. Гойман, В. Джордж і Р. Уїлдінг, В. Торлопов, О. Александрова, А. Готьє, Дж. Льюїс та І. Остнер, П. Спікер, С. Рінген і К. Нгок, Е. Букоді і Р. Роберт, Т. Мацонашвілі, Л. Дериглазова, В. Ященко, А. Сапір.

Аналіз і порівняння моделей соціальної держави дає підставу стверджувати, що: класифікація Г. Еспінг-Андерсена є найбільш вдалою попри певні обмеження і узагальнення, є базовою основою для багатьох інших класифікацій з подальшим виділенням додаткових груп, доповненням, уточненням, розширенням ознак і критеріїв (Н. Гінзбург, Ф. Каслс та Д. Мітчелл, Е. Хубер та Дж. Стіфенс, С. Ляйбфрід, М. Феррера, У. Лоренц, В. Мілецький, М. Константинова, Н. Фединець, Ю. Миронов та М. Гонська); універсальну класифікацію не створено через неможливість врахування вищезазначених чисельних аспектів; основним критерієм усіх класифікацій є доля участі держави в системі соціального захисту; усі моделі мають як позитивні так і негативні аспекти; запропоновані у різних класифікаціях моделі соціальної держави є ідеальними і у чистому вигляді практично не зустрічаються, простежується тенденція до дифузійного поєднання певних ознак різних моделей; неможливо механічно перенести будь-яку готову модель соціальної держави на терени реально існуючої держави, так як у всіх різна історико-економічна платформа, звичаї, традиції, етнокультурні особливості та менталітет.

Через відсутність класифікації моделей (типів) соціальної держави, які б виходили з позиції права та враховували відмінності правових механізмів реалізації соціальної держави, на основі історичних першоджерел, законодавчо-правових документів та наукової літератури ми надаємо авторську класифікацію з наступними критеріями розподілу соціальних держав: за ступенем реалізації соціальних законів – ефективна та декларативна; за рівнем якості та ступенем

доступності соціальної допомоги – народна та поміркована; за узгодженістю і тривалістю дії законів – стабільна та нестабільна.

5. Шведське право разом із правом інших скандинавських країн через територіальне відмежування від континентальних європейських країн, право яких базується на римському, є прикладом автентичного, самобутнього права, що у більшій мірі ураховує власні історичні, національні особливості, традиції та звичаї. Питання щодо місця скандинавського права серед правових систем є спірним. На нашу думку, скандинавське право складає самостійну систему права, яке має небагато спільних рис з іншими існуючими системами. Рецепція та компіляція норм закону інших країн, зокрема римського права, у Швеції мали фрагментарний та незначний характер, і вплинули тільки на процесуальні питання та питання аргументації виправдовувальних вироків.

Не дивлячись на відсутність письмового оформлення законів до IX сторіччя, Королівство Швеція, як і інші скандинавські країни, раніше ніж інші держави континентальної Європи, створює єдину та цілісну державу з уніфікованим законодавством, яке мало легіслатуру на усій території країни.

Розроблене народом звичаєве право, яке приймалося на зборах громадян, було для кожного ландстингу окремим і спочатку діяло розрізнено у різних місцевостях паралельно (Landskapslagarna), стало єдиним після зведення законів воедино у XIV столітті у перший національний закон (landslagarna) – закон Магнуса Еріксона (Magnus Erikssons landslag), який розповсюджувався на сільську місцевість, та діяв одночасно разом із законом міста (Stadslagen) у містах.

У XVI столітті було введено національний закон Крістофера (Kristoffers landslag), який по суті об'єднав закон Магнуса Еріксона (Magnus Erikssons landslag) та закон міста (Stadslagen), зі змінами, які відповідали вимогам та потребам тогочасного суспільства. Особливе значення набула робота Олауса Петрі – правила для суддів (Domareregler), які діють і зараз. Першим повноцінним кодексом шведської держави на базі усіх попередніх документів став прийнятий у 1734 році Фредеріком «Sveriges rikes lag», який покладено в основу Актів Конституції 1810 року – прародительки діючої Конституції.

Наразі Конституція Королівства Швеція складається з чотирьох Актів – Акт про Форми правління (Regeringsformen), Акт про престолонаслідування (Successionsordningen), Акт про свободу преси (Tryckfrihetsförordningen), Акт про свободу слова (Yttrandefrihetsgrundlagen) та проміжного Акту про Риксдаг (Riksdagsordningen).

На даний час джерелами законодавства Королівства Швеції окрім конституційних законів є: закони, прийняті Риксдагом; підзаконні акти, прийняті урядом, міністерствами або їх відомствами; як допоміжні джерела – правовий звичай, судовий прецедент та принципи права.

Багато положень шведського законодавства (інститут омбудсмана, виборча система, право престолонаслідування в порядку первородства та інші) рецепійовано іншими країнами.

6. Скандинавська модель соціальної держави – держава загального добробуту – у своїй основі поєднує капіталістичний спосіб господарювання з ринковою економікою, головна мета якої прибуток, і соціальну солідарність, яка в якості основного принципу проголошує соціальну злагоду у громадянському суспільстві, а на практиці реалізується законодавчою і виконавчою владою.

Соціальна держава Королівства Швеції у світі відома як шведська модель соціальної держави, скандинавська модель соціальної держави, держава добробуту, держава загального добробуту (англ. Welfare State, фр. Etat Providence).

Дослідження соціальної держави Королівства Швеції дозволяє зробити висновки, що генеза соціального законодавства йшла взаємозалежно з суспільним розвитком та спиралася на національні традиції, звичаї та менталітет. Шведське законодавство еволюціонувало разом із суспільством. Значної уваги шведи на усіх етапах розвитку приділяли урахуванню народної думки та волі народу.

На відміну від інших європейських країн у Швеції було особливе ставлення до жінки, якій було надано істотні права, що з кожним новим законом все більше розширювалися, прямуючи до гендерної рівності з правами чоловіків. Значні права жінки зазнали знецінення у період панування римської католицької церкви

з XI століття і були відновлені з XIV століття з становленням шведської протестантської церкви. Роль та статус незахищених верств населення, таких як діти, люди похилого віку, у Королівстві Швеція були набагато значнішими, ніж у інших державах.

Соціальні законодавчі норми до IX сторіччя існували в усній формі, і не мали письмового оформлення, після письмового оформлення звичаєвого права – у зводах законів різного рівня, у період з XIII до XIX сторіччя – були закріплені в національних законах.

У XIX сторіччі значні зміни суспільної свідомості, технічний прогрес, індустріалізація, зростання ролі профспілок спонукали до розширення соціальної підтримки державою та введення на державному рівні соціального страхування, що поклало започаткування декларування соціальних норм та створення цілеспрямованого соціального забезпечення. У кінці XIX століття у Швеції соціальна спрямованість держави перейшла на рівень соціального забезпечення та соціального страхування на рівні держави, вагому роль в створенні якого зіграли профспілки. Простежується тенденція від добровільної участі у соціальному страхуванні у 1890 році до обов'язкової єдиної системи страхування та введення пенсійного забезпечення на початку XX сторіччя.

Після кризових явищ 30-х років XX сторіччя Королівство Швеція для відновлення закладених соціальних надбань, керуючись принципом повної зайнятості працездатного населення, впродовж XX сторіччя досягло за допомогою механізмів реалізації соціальної держави найнижчого у світі рівня безробіття. У післявоєнні часи Королівство Швеція нарощує соціальне забезпечення за рахунок введення нових видів соціальної допомоги державою, розширення соціального сектору, визнання нових категорій населення, яким за законом належить підтримка держави та визнання держави як головного надавача соціальних послуг.

Шведська модель соціальної держави являє собою унікальний історичний, політичний та правовий феномен. Держава добробуту Швеції суттєво відрізняється від інших моделей соціальних держав значним державним

втручанням у перерозподіл сукупного суспільного доходу через систему податків і соціальних виплат від груп низького ризику групам високого ризику, від громадян з високим рівнем доходу до громадян з низьким рівнем та між різними етапами життя людини, чим досягає вирівнювання доходів громадян, нівелювання класових розбіжностей і сприяє послабленню соціальної напруги у суспільстві.

Вагомим надбанням Швеції у соціальній сфері є виважені, детально розроблені і прописані норми соціального законодавства, які регламентують відносини на всіх стадіях життєдіяльності людини так, що людина відчуває себе захищеною протягом усього свого життя.

Інтервенція держави в усі без винятку сфери суспільного життя, високий податок та пропорційне оподаткування, перерозподіл соціальних благ, контроль за виконанням соціального законодавства закріплює за Королівством Швеція впродовж тривалого часу лідерську позицію у світі за багатьма показниками.

Швеція має розгалужену систему соціального забезпечення, у якій велику роль відіграє держава. Держава надає соціальну допомогу (різного спрямування дотації та виплати, або податкові вирахування) не тільки незахищеним верствам населення (діти, пенсіонери, безробітні, малозабезпечені), а й підтримує громадян у різних життєвих ситуаціях (витрати на будівництво, витрати на житло, гранти студентам, дотації матерям тощо) та у всіх сферах на різних етапах життя людини.

Окрім допомоги держави у Швеції широко розвинені система допомоги страховими фондами, суспільними програмами, що поєднують у собі як корпоративні елементи, так і приватні страхові поліси. Особливу роль відіграють профспілки.

На сучасному етапі свого розвитку соціальна держава Королівство Швеція не тільки підтримує рівень досягнень та надбань соціальної сфери, не дивлячись на економічні кризи, глобальні суспільні процеси та вимоги до учасників різноманітних союзів, у тому числі ЄС, де соціальні стандарти нижче встановлених Швецією, а поступово продовжує розширювати її межі.

Значна кількість державних інститутів, створених для забезпечення соціальної сфери, та інститутів контролю за виконанням соціального законодавства надають можливість стабільного існування соціальної держави, а достатній доступ громадських інститутів та організацій до функціонування соціальної сфери підтверджує високу розвиненість Королівства Швеції як соціальної держави.

7. Монополія шведської соціальної держави як головного постачальника і працедавця у соціальній сфері і об'єм втручання держави в економічне життя відповідно до концепції шведської моделі дозволяє поставити Швецію на перше місце серед розвинутих країн за розміром державного сектору. Саме втручання держави в усі сфери життя визначається критиками соціальної моделі держави добробуту Королівства Швеції як основний недолік, який негативно впливає на багато суспільних процесів і явищ в країні.

Високий рівень оподаткування, по-перше, стримує розвиток малого і середнього бізнесу і гальмує зростання великого бізнесу, що у свою чергу або викликає скорочення робочих місць або впливає негативно на створення нових, у зв'язку з чим виникає необхідність додаткового зростання фондів допомоги з безробіття; по-друге, високі податки важким тягарем припадають на працездатну частину населення, що робить їх ще більше залежними від державних допомог і дотацій; по-третє, викликає неузгодженість з тотожними законами інших країн – членів Євросоюзу, до чого зобов'язує членство Швеції в ЄС.

Усюдиусе втручання держави Королівства Швеції звинувачують у розвалі інституту сім'ї в її традиційному розумінні. Держава активно втручається у планування сім'ї, розриває сімейні зв'язки, підтримує вільні і не традиційні сімейні відносини (гомосексуальні та полігамні шлюби, цивільні шлюби *sambo* і *serbo*, комуни). Сімейний устрій повністю регламентується законодавством. У Швеції законом закріплено замість батьківського права право опіки, згідно з яким опіка і відповідальність в однаковій мірі розподіляється між батьками і державою.

Великим мінусом шведської моделі соціальної держави вважають принцип солідарної заробітної плати, коли працівники різних професій, різного рівня

освіти і досвіду за різного рівня складності роботу отримують майже однакову платню, що призводить до демотивації працівників і майбутніх працівників – шведської молоді при виборі професії освоювати складні та високотехнологічні професії, самовдосконалюватися, підвищувати кваліфікацію, проявляти активність, підвищувати освіту, і як результат призводить до проблеми нестачі висококваліфікованих кадрів і гальмуванню технічного прогресу.

Серед проблем шведської моделі соціальної держави можна виділити розгалужену систему інститутів соціальної сфери (перерозподільна система, система контролю за виконанням соціального законодавства тощо), що потребує високих бюджетних витрат.

Проблема старіння нації не є виключною проблемою Швеції, а притаманна всім розвинутим країнам, і пояснюється багатьма об'єктивними чинниками: високим рівнем медичної допомоги, збільшенням тривалості життя, зменшенням народжуваності тощо.

З іншого боку, багато дослідників вважають активну превентивну позицію держави Королівства Швеції заради соціальної злагоди в ім'я загального благоденства народу ідеальною формою держави загального добробуту. Втручання держави в усі сфери життя, у тому числі регулювання економічних відносин, узгодження інтересів і потреб усіх соціальних верств і груп на всій території країни своєчасно і шляхом компромісів, узгодженість законотворчих і законодавчих дій соціальної спрямованості, нівелювання різкої прірви між багатими і бідними, дає підстави говорити про високий ступінь соціальної безпеки для кожного громадянина, що підтверджується багатьма соціологічними дослідженнями і рейтингами, а також результатами виходу з економічних криз без згорання соціальних програм.

8. Сучасні розвинуті країни, які проголосили себе соціальними державами, мають ринкову систему господарювання, при якій нерегульованість ціноутворення, пропозиції і попиту об'єктивно і регулярно призводять до економічних криз, як локальних так і глобальних. Негативні зміни в економіці однієї країни дають поштовх до стрімких негативних змін в усіх сферах

життєдіяльності громадянського суспільства країни і розповсюджується на інші країни через міжнародні інтеграційні економічні процеси. Наслідками обвалення економіки стають ріст безробіття, згорання соціальних програм, перегляд у бік скорочення соціальних норм і стандартів, а на практиці страждають найбільш незахищені верстви населення, що становить загрозу суспільному миру у країні, тому актуальною проблемою для соціальних держав постає проблема збереження соціальних досягнень під час кризових явищ і виходу з кризи і розробки на законодавчому рівні антикризових заходів щодо запобігання соціально небезпечних ситуацій.

Одним з варіантів стабілізації економічних процесів під час виходу з кризи у Європі було запропоновано шлях боргових гальм, а у США її аналог – фіскальну межу. Програма боргових гальм виступила інструментом жорсткої економії, метою якої стали стабілізація економічних показників і приведення у відповідність доходів і витрат державного бюджету. Уперше міру боргових гальм було використано Швейцарією ще до початку кризи і показало її результативність у боротьбі за збалансований бюджет.

Під час кризи швейцарську модель боргових гальм багатьма країнами Єврозони було визнано як найбільш ефективну для виходу країни з кризи і за прикладом Німеччини і на її вимогу введено як механізм боротьби з національними боргами. Фінансова дисципліна обернулася жорсткою економією за рахунок згорання бюджетних соціальних програм, скорочення пільг для небюджетних соціальних інститутів, перегляду соціальних законів і норм, зростання податкових ставок і скасування податкових пільг.

Шведська модель соціальної держави підтвердила свою життєздатність в умовах криз і спроможність збереження своїх чисельних досягнень у соціальній сфері. Ми вважаємо, що основою успішного подолання кризових явищ стала сутність цієї моделі, розглянута вище і превентивне своєчасне реагування на суспільні зміни.

Реформи банківської системи, спрощення податкового кодексу, структурні реформи, приватизація багатьох послуг у сфері освіти і охорони здоров'я,

підвищення ряду податків окремих галузей торгівлі дозволили Швеції вийти з світових фінансових криз без суттєвих втрат соціальних завоювань порівняно із запропонованим Німеччиною варіантом боргових гальм або американською фіскальною межею, які на практиці стали важким ударом по соціальним правам найбільш вразливих верств суспільства.

9. Досвід соціальної держави Королівства Швеції заслуговує на увагу, тому всебічне компаративне дослідження функціонування двох соціальних держав – України і Швеції – дозволяє зробити висновок про можливість для України скористатися напрацюваннями Швеції як соціальної держави у таких питаннях як боротьба з корупцією, підтримання соціального миру у суспільстві, конкретне і розгалужене законодавство, яке регулює трудові відносини на всіх стадіях трудової діяльності людини, медичне і патронажне обслуговування, охорона навколишнього середовища, освіта, допомога сім'ям з дітьми, малозабезпеченим та незахищеним верствам населення.

Цікавим і актуальним для України може стати досвід держави Королівства Швеції вирішення шляхом референдуму важливих питань стосовно майбутнього країни, від яких залежить суспільний мир і щодо яких немає єдності суспільної думки.

Важливим механізмом успішності існування соціальної держави на прикладі соціальної моделі Королівства Швеції ми вважаємо також виховання суспільної думки і суспільного ставлення до певних явищ: толерантності і готовності допомогти – Швеція відома у світі, як країна, яка серед країн Європи прийняла найбільшу кількість біженців і уникає міжнаціональних проблем; неприйняття і суспільного осуду корупційних дій як держслужбовцями, так і бізнесом й громадянами – у Швеції у разі корупційного викриття службовці звільняються з роботи, з корупціонерами не хочуть спілкуватися і мати спільний бізнес; бережливе ставлення до навколишнього середовища – придбання уживаних речей задля збереження природних ресурсів, відмова від поліетилену на користь еко сумок, відмова від сміттєвих полігонів, роздільний збір відходів, акції по прибиранню навколишніх територій тощо.

Отримані нами результати дисертаційного дослідження, сформульовані в роботі положення, висновки, пропозиції та рекомендації мають практичну цінність і можуть бути використані: у *науково-дослідній діяльності* для подальших наукових розробок у теорії та історії держави і права проблеми визначення поняття соціальної держави, класифікації моделей соціальної держави, механізмів реалізації та правового регулювання суспільних відносин у соціальній сфері; у *навчальному процесі* для проведення занять з таких навчальних дисциплін: «Теорія та історія держави і права», «Теорія та історія зарубіжних країн», «Порівняльне правознавство», а також при розробленні навчально-методичного матеріалу для студентів і слухачів юридичних вузів, при підготовці підручників, навчальних посібників, наукових доповідей, написанні курсових і дипломних робіт (Акт про впровадження НПУ імені М. П. Драгоманова № 07-10/1718 від «10» жовтня 2017 р.); (Акт впровадження Національний університет біоресурсів і природокористування України № 10 від «19» червня 2017 р.); у *правотворчості* з метою вдосконалення вітчизняного законодавства та забезпечення соціальної сфери, гармонізації вітчизняних стандартів гідного життя з європейськими стандартами в соціальній сфері тощо як теоретична основа для вдосконалення державно-правових основ та вироблення практичних рекомендацій щодо шляхів становлення демократичної соціальної держави в Україні (Довідка про впровадження Комітету з питань бюджету ВРУ №04-33/8-1282 (232821) від 07 листопада 2018 р.); у *правозастосуванні* для вдосконалення практики застосування норм чинного законодавства у соціальній сфері, його оптимізації та підвищення рівня ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авцинова Г.И. Социально-правовое государство: сущность, особенности становления / Г. И. Авцинова // Социально-гуманитарные знания. – 2000. – № 3. – С. 91-138.
2. Аквінський Тома Коментарі до Арістотелевої «Політики» / Пер. з латини О. Кислюк; авт. передм. В. Котусенко. – 2-е вид. – Київ.: Основи, 2003. – 796 с.
3. Александрова О. А. Институциональные проблемы становления социального государства в современной России. – Москва: М-Студио, 2009. – 288 с.
4. Аллен М. Долговой тормоз» Швейцарии – глобальная модель? [Електронний ресурс] / Мэттью Аллен // Swissinfo. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.swissinfo.ch/>.
5. Альчук М. П. Філософсько-правовий вимір проблеми гідності людини / Марія Павлівна Альчук // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. – 2014. – №2 (2). – С. 48.
6. Антропов В. В. Экономические модели социальной защиты населения в государствах ЕС: автореф. дис. на соиск. уч. ст. д. э. н.: 08.00.14 / Антропов Владислав Владимирович. – Москва, 2007. – 48 с.
7. Аристотель Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – Київ: Основи, 2000. – 239 с.
8. Бабкін В. Д. Від правової до соціальноправової держави / В. Д. Бабкін // Правова держава. – 2001. – Вип. 12. – С. 270–281.
9. Бабкін В. Д. Соціальна держава та захист прав людини / В. Д. Бабкін // Правова держава. – 1998. – Вип. 9. – С. 3-11.
10. Безтелесна Л. І. Сутність та складові соціальної політики: Теоретичний аспект // Л. І. Безтелесна, Г. М. Юрчик // Вісник соціально-економічних досліджень, 2013 рік. – вип. 2 (49). – ч. 2. – С. 141-147.
11. Белов В. Г. Гражданское общество и социальное государство: проблемы / В. Г. Белов // Ценности и смыслы. 2009. – №3. – С. – 16-27.

12. Бендасюк О. О. Формування механізмів реалізації соціальної політики на засадах гарантування соціальної безпеки: автореф. дис. ... д-ра економ. наук: 08.00.07 / Бендасюк Олег Олександрович. – Донецьк, 2011. – 32 с.
13. Бергер А. Социальные движения в Древней Спарте / А. Бергер. – Москва: Правда, 1936. – 108 с.
14. Бесплатные лекарства для детей – подарок правительства Швеции [Электронный ресурс] // Здоровье Украины. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.health-ua.org/news/21063.html>.
15. Большая советская энциклопедия: в 30 т. / Гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – Москва: Сов. энцикл., 1969 – 1978.
16. Большой юридический словарь / Под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. – Москва: ИНФРА-М, 1998. – С. 647.
17. Борьба с коррупцией – зарубежный опыт: от Швеции до Сингапура. [Электронный ресурс] // Аргумент. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <http://argumentua.com/stati/borba-s-korrupsiiei-zarubezhnyi-opyt-ot-shvetsii-do-singapura>
18. Бостан С. К. Теорія держави і права: навчальний посібник / С. К. Бостан, С. Д. Гусарев, Н. М. Пархоменко. – Київ: ВЦ Академія, 2013. – 348 с.
19. Бурджалов Ф. Э. Типы социальной политики: концепции, практика / Ф. Э. Бурджалов, И. В. Гришин, З. Я. Сванидзе, И. Б. Соболева // Общество и экономика. – 1997. – №5. – С.13-27.
20. В ходе кризиса Швеция становится новой Швейцарией [Электронный ресурс] // Die Welt. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: <http://inosmi.ru/world/20121003/200309448.html#ixzz3ayImyhZ0>
21. Василик М. А. Политология / М. А. Василик. – Москва: Гардарики, 2006. – 588 с.
22. Вейбулль Й. Коротка історія Швеції / Й. Вейбулль. – Стокгольм: шведський інститут, 1997. – 164 с.
23. Вейт-Уилсон Дж. Государство благосостояния: проблема в самом понятии / Джон Вейт-Уилсон // Pro et Contra. – 2001. – № 3. – Т. 6. – С. 128 – 157.

24. Власти Швеции ухудшили прогноз роста экономики страны [Электронный ресурс] // Росбалт. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.rosbalt.ru/business/2015/01/20/1358946.html>
25. Волинка К.Г. Теорія держави і права / К. Г. Волинка. – Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП): 2003. – С.239.
26. Волков А. М. Швеція: соціально-економічна модель / А. М. Волков. – Москва: Думка, 1991. – 188 с.
27. Волков А. Общество бесчисленных пособий [Электронный ресурс] / Алексей Волков // Заграница. – 2006. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.zagranitsa.info/article.php?new=334&idart=3348>.
28. Волков А. Шведская модель [Электронный ресурс] / Алексей Волков // Эксперт-online. – 2007. – Режим доступа до ресурсу: http://expert.ru/countries/2007/03/shvedskaya_model/
29. Вopiловская Е. Кризис миграционной политики Швеции [Электронный ресурс] / Екатерина Вopiловская // Пятый конкурс эссе «Миграция и интеграция мигрантов в Европе и России». – 2012. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.cogita.ru/grazhdanskaya-aktivnost/migranty/5-i-konkurs-esse-migraciya-i-integraciya-migrantov-v-evrope-i-rossii/itogi-5-go-konkursa>.
30. Всесвітня історія: навч. посіб. / Б. М. Гончар, В. М. Мордвінцев, А. Г. Слюсаренко, С. П. Стельмах. – Київ: Знання, 2011. – 895 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
31. Гаджиев К. С. «Государство благосостояния» в трактовке современных западных политологов // Эволюция теории и практики «государства благосостояния» в 80-е годы. – Москва: ИНИОН АН СССР, 1991. – С. 13-42.
32. Геродот История в 9-ти кн. / Геродот; [пер. Г.А. Стратановского]. – Москва: Ладомир, 2001. – 752 с.
33. Гойман В. И. Действие права (методологический анализ). – Москва: Академия МВД РФ, 1992. – С.139-140.

34. Головаха Є. І. Демократизация общества и развитие личности. От тоталитаризма к демократии / Є. І. Головаха, І. Є. Бекешкина, В. С. Небоженко. – Київ: Атика, 1992. – 126 с.

35. Головащенко О. С. Поняття та ознаки соціальної держави / О. С. Головащенко // Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації: зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. семінару, м. Харків, 14 жовтн. 2016 р. – Харків, 2016. – С. 25–35.

36. Головніна О. Г. Основи соціальної економіки: підручник / Олена Германівна Головніна // Нац. транспорт. ун-т. – Київ: Центр учбової літератури, 2013. – 647 с.

37. Гончаров П. К. Социальное государство: сущность и принципы / П. К. Гончаров // Вестник Российского университета дружбы народов. – Серия: Политология, 2000. – №2. – С.46-59.

38. Гордієнко Д. Соціальна держава в Західній Європі (від теорії до суспільної реальності) / Д. Гордієнко // Людина і політика. – 2002. – № 3. – С. 129-135.

39. Государство благосостояния [Електронний ресурс] // Моя Библиотека. – Право. – Т. 2. – Режим доступа: <http://mybiblioteka.su/tom2/10-16317.html>

40. Гринів О. М. Сутність, мета, стратегія і механізм реалізації Соціальної політики України [Електронний ресурс] / О. М. Гринів. – 2011. – Режим доступа до ресурсу: <http://kds.org.ua/article/griniv-o-m-tvorcha-robota-sutnist-meta-strategiya-i-mehanizm-realizatsii-sotsialnoi-politiki>

41. Гриценко Н. Концепция развития социального государства Российской Федерации: вид Межведомственного творческого коллектива ученых и специалистов. Россия: путь к социальному государству / Н. Гриценко // Материалы Всероссийской научной конференции (Москва, 6 июня 2008 г.) – Москва: Научный эксперт, 2008. – 1008 с.

42. Гуцель В.Г. Особливості реалізації соціальної функції держав-членів ЄС в умовах розбудови соціального співтовариства ЄС / В. Г. Гуцель // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2004. – №8. – С. 158–169.

43. Гуцин В. Греция превыше всего! [Електронний ресурс] / Владимир Гуцин // Русская Германия. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://inosmi.ru/europe/20100610/160503620.html>

44. Державна служба зайнятості [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.dcz.gov.ua>.

45. Дериглазова Л. Закат социальной Европы? [Електронний ресурс] // Международный альманах «Европа». – Тюмень: Изд-во Тюменского государственного университета, 2003. – Вып. 3. – Режим доступу: http://www.tempus.isu.ru/learn_mat.html

46. Дікон Б. Глобальна політика: Міжнародні організації й майбутнє соціального добробуту / Б. Дікон, М. Халс, П. Стабс; пер. з англ. А.Олійника та ін. – Київ: Основи, 1999. – 346 с.

47. Древняя Греция / Под ред. В. В. Струве. – Москва: Наука, 1964. – 503 с.

48. Евстратов А. Э. Генезис идеи социального государства (Историко-теоретические проблемы): дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01 / Евстратов Александр Эдуардович. – Омск, 2005. – 234 с.

49. Енциклопедія політичної думки / За ред. Д. Міллера, Дж. Коулмен, В. Коннолі, А. Райана: Пер. з англ. – К.: Дух і Літера, 2000. – 472 с.

50. Жоль К. К. Философия и социология права: Учебное пособие / К. К Жоль. – Київ: Юринком Интер, 2000. – 480 с.

51. Завадская Л. Н. Механизм реализации права / Л. Н. Завадская. – Москва: Наука, 1992. – 288 с.

52. Загальна історія держави і права: навчальний посібник / за ред. К. Н. Батира. – Москва: Проспект, 2006. – 498 с.

53. Загальна теорія держави і права / За ред. В. В. Копейчикова. – Київ: Юрінком, 1997. – С. 71.

54. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
<http://uristinfo.net/2010-12-16-20-00-40/31-mvtsvik-zagalna-teorija-derzhavi-i-prava/622-rozdil-x-pravova-derzhava.html?start=2>

55. Закон України «Про Вищий антикорупційний суд» від 07.06.2018 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2447-19/>.

56. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14>

57. Закон України «Про Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів» від 28.08.18 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-19>.

58. Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.14 зі змінами від 05.06.2019 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.

59. Закон України Про всеукраїнський референдум (Визнання неконституційним від 26.04.2018) [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/5475-17>.

60. Законодавство України [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua/>

61. Захарова Н. Ю. Швеция: экономика под ударами финансовых кризисов / Наталья Юрьевна Захарова. // Современная Европа. – 2010. – №3. – С. 84–95.

62. Искусственное оплодотворение одиноким женщинам [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://sverigesradio.se/>.

63. История Древнего Рима: Учеб. для вузов по спец. «История» / В. И. Кузищин, И. Л. Маяк, И. А. Гвоздева и др.; Под ред. В.И. Кузищина. – 4 - е изд., перераб. и доп. – Москва: Высш. шк., 2000. – 383 с.

64. История политических и правовых учений: Учебник / Под ред. О.Э. Лейста. – Москва: Юрид. лит., 1997.

65. Івченко О. Проблема людини у філософії і політології / О. Івченко // Вісник інституту розвитку дитини: збірник наукових праць. Серія: Філософія. Педагогіка. Психологія. Вип. 11 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова; ред. кол. В. П. Андрущенко (голова) [та ін.]. – Київ: Вид-во НПУ ім. М. П Драгоманова, 2010. – 177 с. – С. 28-35.

66. Історія економіки та економічної думки: ХХ – початок ХХІ ст. [Текст]: навч. посіб. Т. 2 / В. В. Козюк, Л. А. Родіонова, Т. І. Вергелес [та ін.]; за ред. В. В. Козюка, Л. А. Родіонової. – Київ: Знання, 2011. – 582 с.

67. Історія світової культури / Л. Т. Левчук, В. Греченко, І. Чорний, В. Кушнерук, В. Режко. – Київ: Літера, 2000. – 464 с.

68. Історія світової культури: Навч. посібник / Керівник авт. колективу Л. Т. Левчук. – Київ: Либідь, 2000. – 368 с.

69. Какие изменения следует ждать жителям Швеции с 1 января? [Електронний ресурс] // Тут и Там. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <http://tutitam.eu/rubrika/zakon>.

70. Калашников С. В. Становление социального государства в России / С. В. Калашников. – Москва: Экономика, 2003. – 157 с.

71. Кельман М. С. Теорія держави: Навчальний посібник / М. С. Кельман. – Тернопіль: Освіта, 1997. – С. 56- 57.

72. Кириченко В. М. Теорія держави і права: модульний курс: Навч. Посіб / В. М. Кириченко, О. М. Куракін. – Київ: Центр учбової літератури, 2010. – 264 с.

73. Кистяковский Б. А. Государство правовое и социалистическое // Вопросы философии. – 1990. – №6. – С. 141-159.

74. Кистяковский Б. А. Философия и социология права / Сост., примеч., указ. В. В. Сапова. – СПб.: РХГИ, 1999. – 800 с.

75. Кистяковский Б. А. Социальные науки и право. Очерки по методологии социальных наук и общей теории права / Б. А. Кистяковский. – Москва: Изд-е М. и С. Сабашниковых, 1916. – 704 с.

76. Козаченко І.О. Особливості еволюції соціальної держави та їхня ревалентність до українських реалій // І. О. Козаченко, В. М. Ніколаєвський // Вісник Харківського Національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2010. – № 891. – 18-23 с.

77. Козловски П. Общество и государство: неизбежный дуализм / пер. с нем. – Москва: Республика, 1998. – 368 с.

78. Колобова К. М. Древняя Спарта в X – IV вв. до н.э. / К. М. Колобова. – Ленинград: Наука, 1957. – 440 с.

79. Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – Київ: Правова єдність, 2008. – С. 352.

80. Комаров А.С. Источники шведского права / А. С. Комаров // Советское государство и право. – 1986. – №6. – с. 98.

81. Конвенції Міжнародна організація праці № 117 «Про основні цілі і норми соціальної політики» ратифікований від 22.06.1962 [Електронний ресурс] // Генеральна конференція Міжнародної організації праці. – Ратифікований Верховною Радою України 16.09.2015. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_016

82. Конвенція про права дитини ООН [Електронний ресурс] // Законодавство України. – 1989. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua>.

83. Константинов В.В. Проблема интеграции мигрантов в принимающее общество в постиндустриальных странах и в России / В. В. Константинов, М. В. Зелев // Полис (Политические исследования): научно и культурно-правовой журнал. – 2007. – №6. – С. 64-70.

84. Конституции государств Европейского Союза / Под общ. ред. Л. А. Окунькова. – Москва: Инфа-М-Норма, 1997. – 802 с.

85. Конституція України : закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96 ред. від 21.02.2019 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

86. Концепція формування правових основ і механізмів реалізації соціальної держави в країнах Співдружності [Електронний ресурс] // Legislation of Ukraine. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: zakon.rada.gov.ua.
87. Кочеткова Л. Н. Теория социального государства Лоренца фон Штейна / Л. Н. Кочеткова // Философия и общество. – 2008. – Вып. №3 (51). – С. 69-79.
88. Кравец В. История классической зарубежной педагогики и образования. – Тернополь, 1996. – 436 с.
89. Крестовська Н. М. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвеева. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 432 с.
90. Кругман П. Скандинавии угрожает свой долговой кризис [Електронний ресурс] / Пол Кругман // Вести. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.vestifinance.ru/articles/37913>.
91. Кузьменко Р. В. Основні моделі та пріоритети формування і розвитку соціальної політики України / Р. В. Кузьменко // Вісник Черкаського університету. Науковий журнал. – №142. – С. 70–75.
92. Ледях И. А. Социальное государство и права человека (из опыта западных стран) / И. А. Ледях // Социальное государство и защита прав человека. – Москва: Ин-т государства и права РАН, 1994. – С.22-33.
93. Логвина В. Л. Політологія. Навчальний посібник / В. Л. Логвина. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 304 с.
94. Лоренц У. Социальная работа в изменяющейся Европе / У. Лоренц. – Амстердам; Київ: Асоціація психіатрів України, 1997. – С.57.
95. Лохматов Е.А. Генезис и эволюция института Омбудсмана в Швеции // Государство и право: теория и практика: Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 4 / отв. ред. В. П. Прокопьев. – Калининград: Изд во РГУ им. И. Канта, 2005. – С. 45–55.
96. Лукашева Е. А. Социальное правовое государство. Проблемы общей теории права и государства: Учебник / Институт государства и права РАН; Под общ. ред. В.С. Нерсисянца. – 2-е изд., пересмотр. – Москва: Норма: ИНФРА-М, 2010. – 816 с.

97. Макридова И. Одиноким женщинам – право на искусственное оплодотворение [Електронний ресурс] / Ирина Макридова // Радио Швеция – шведские новости по-русски. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2103&artikel=5864216>

98. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – Київ: Довіра: Генеза, 1996. – 942 с.

99. Мацонашвили Т. Проблемы перестройки социального государства в Западной Европе / Т. Мацонашвили // Pro et contra. – 2001. – Т. 6. – № 3. – С. 105-106.

100. Машков А. Проблеми теорії держави і права: співвідношення та межі / А. Машков. – Київ: К.І.С., 2011. – 344 с.

101. Медведчук В. Соціал-демократична модель суспільного розвитку: передумови становлення в Україні / В. Медведчук // Політична думка. – 1999. – № 4. – С.16-29.

102. Медицина, здравоохранение Швеции. «Шведы хотят оставаться викингками» [Електронний ресурс] // Медицинская информационная сеть. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.medicinform.net>.

103. Международное публичное право. Сборник документов. – Москва: БЭК, 1999. – Т. 1. – С. 463.

104. Мельник С. В. Шведський досвід формування та реалізації політики соціального забезпечення та страхування [Текст] / С. В. Мельник // Український соціум. – 2008. – № 4. – С. 114-126.

105. Мельникова І. М. Міжнародні пакти про права людини // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; Інститут історії України НАН України. – Київ: Наукова думка, 2009. – Т. 6: Ла – Мі. – С. 728.

106. Милецкий В. П. Социальное государство: эволюция теории и практика (политико-социологический анализ): автореф. дис. на здобуття ступеня док. политолог. наук: спец.: 22.00.04 / В. П. Милецкий. – СПб., 1998. – 35 с.

107. Мироненко О. М. Історія вчень про державу і право: навч. посіб. / О. М. Мироненко, В. П. Горбатенко. – Київ: ВЦ «Академія», 2010. – 456 с.

108. Мишограй Х. Я. Перспективи розвитку страхування здоров'я громадян [Текст] / Х. Я. Мишограй, О. В. Кнейслер // Формування єдиного європейського фінансового простору та розвиток світової фінансової думки: зб. тез доп. Всеукр.наук.-практ. конф. [м. Тернопіль, 25 трав. 2016 р.] / відпов. за вип. О. В. Кнейслер; уклад.: Т. В. Письменна, П. М. Партика. – Тернопіль: ТНЕУ, 2016. – С. 29-30.

109. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966, ратифікований 19.10.1973 [Електронний ресурс] // ООН. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

110. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/wagemin/>.

111. Могунова М.А. Государственное право Швеции / М.А. Могунова. – Москва: Норма, 2009. – 384 с.

112. Можаяев В. Чи сумісна шведська модель з глобалізацією і «євроінтеграцією»? / В. Можаяев // Людина і праця. – 2001. – № 4.

113. Моргунова М.А. Конституция Швеции (Королевства Швеции) от 27 февраля 1974 года. Вводная статья [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sweden4rus.nu/rus/info/juridisk/konstitucija_shvecii.asp#sub_para_No_1003

114. Мудролюбова Н.О. Антологія соціальної думки: від античності до сучасності / Н. О. Мудролюбова // Дванадцяті юридичні читання. Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози: матеріали Міжнародної наукової конференції, 1-2 червня 2017 року / ред. кол.: В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко та ін. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – С. 106-110.

115. Мудролюбова Н.О. Держава повинна сприяти гідним умовам життя людини (на прикладі Швеції) / Н. О. Мудролюбова // Права людини у філософському, політологічному, соціологічному та правовому вимірах: Тези

Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. 19 грудня 2008 р. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. – С. 18 – 20.

116. Мудролюбова Н.О. Забезпечення права людини на гідне життя – найважливіша ознака соціальної держави / Н. О. Мудролюбова // Механізм правового регулювання у правоохоронній та правозахисній діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання). Матеріали науково-практичної конференції. 11 листопада 2005 р. – Львів: Львівський юридичний інститут МВС України, 2005. – С. 199 – 200.

117. Мудролюбова Н.О. Зміни у соціальному секторі Королівства Швеції у 2015-2016 роках (огляд законодавства) / Н. О. Мудролюбова // Пріоритетні напрями модернізації системи права України: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23-24 грудня 2016 р. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016 р. – С. 21-23.

118. Мудролюбова Н.О. Ідея соціальної держави в сучасній західній теорії і практиці / Н. О. Мудролюбова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції. 9-10 лютого 2006 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. – С. 40 – 42.

119. Мудролюбова Н.О. Огляд законодавства України, що стосується соціальних питань // Н. О. Мудролюбова // Актуальні питання реформування правової системи України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 5-6 вересня 2014 р. – Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2014. – С. 11-13.

120. Мудролюбова Н.О. Основні свободи і права за конституцією Королівства Швеції (загальна характеристика) // Н. О. Мудролюбова // Від громадянського суспільства – до правової держави: Тези V Міжнародної наукової конференції студентів та молодих вчених. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – С. 74-75.

121. Мудролюбова Н.О. Особливості шведської моделі соціального захисту населення від безробіття / Н. О. Мудролюбова // Науковий часопис НПУ імені

М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. – Випуск 29. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 103-108.

122. Мудролюбова Н.О. Північноєвропейський досвід соціальної держави на прикладі Королівства Швеції / Н.О. Мудролюбова // Віче: теорет. і громад.-політ. журн. / Верхов. Рада України. – Київ: Ред. журн. Віче. – 2008. – № 3. – С. 70-72.

123. Мудролюбова Н.О. Поява нових соціальних питань у зв'язку з анексією Крима / Н. О. Мудролюбова // Одинадцяті юридичні читання. «Форма сучасної національної української держави: реалії та перспективи»: матеріали Міжнародної наукової конференції 21-22 травня 2015 р. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 205-207.

124. Мудролюбова Н.О. Право на гідне людське існування – основний критерій соціальної держави/ Н. О. Мудролюбова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 1. – С. 111-119

125. Мудролюбова Н.О. Проблеми державотворення на прикладі Королівства Швеції / Н.О. Мудролюбова // Правничо-політологічні та історичні студії проблем українського державотворення. З нагоди 60-річчя доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка Української академії історичних наук, АН ВШ України та Української академії політичних наук Богдана Івановича Андрусишина: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16 січня 2019 року ; Мін-во освіти і науки України, НПУ ім. М. П. Драгоманова, Ін-тут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Ін-тут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Громадська організація «Феміда» / ред. кол.: В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко, О. О. Рафальський та ін. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. – С. 169-170.

126. Мудролюбова Н.О. Проблеми у соціальному секторі на прикладі Королівства Швеції // Н. О. Мудролюбова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. – Випуск 25. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 195-200

127. Мудролюбова Н.О. Система Королівства Швеції як складова успіху і стабільності соціальної держави / Н. О. Мудролюбова // Сучасні погляди на актуальні питання правових наук: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23-24 листопада 2018 року. У 3-х частинах. – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. – Ч. 1. – С. 26-28.

128. Мудролюбова Н.О. Соціальна держава: генеза становлення / Н. О. Мудролюбова // Другі юридичні читання: Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Київ, 18 травня 2005 р.). – Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – С. 94–97.

129. Мудролюбова Н.О. Соціальний досвід королівства Швеції / Н. О. Мудролюбова // Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть: Тези доповідей VI Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – Тернопіль, 2008. – С. 107 – 108.

130. Мудролюбова Н.О. Співвідношення концепцій соціальної та правової держави / Н. О. Мудролюбова // Від громадянського суспільства до правової держави: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. 28 квітня 2006 р. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2006. – С. 93 – 96.

131. Мудролюбова Н.О. Співпраця Королівства Швеції з Україною у сфері підтримки екології та захисту довкілля [Електронний ресурс] / Н. О. Мудролюбова // Екологічна політика і право ЄС та їх імплементація у правову систему України: Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 р., м. Київ, Україна). – Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2019. – С. 242-244. – Режим доступу до ресурсу: <https://nubip-erasmus.com>

132. Мудролюбова Н.О. Шведский опыт выхода из кризиса с минимальными потерями в социальной сфере как альтернатива «долговому тормозу» / Н. О. Мудролюбова // Legea și viața: Publicatie stiintifico-practica. – 2015. – № 9/3 (285). – Р. 49-52.

133. Мудролюбова Н.О. Шляхів багато. Який краще для нас? / Н. О. Мудролюбова // Віче. – 2007. – № 17. – С. 34-36.
134. Налоги в Швеции [Електронний ресурс] // Välkommen till svspb.net. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://svspb.net/sverige/nalogi-shvecii.php>
135. Національне агентство з питань запобігання корупції [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://nazk.gov.ua/uk/>.
136. Недибалюк В.Д. Особливості механізму реалізації права людини на повагу до її гідності / В.Д. Недибалюк. – Часопис Київського університету права. – Київ. – 2012. – №3. – С. 131-135.
137. Нестеренко А. Социальная рыночная экономика: концептуальные основы, исторический опыт, уроки для России / А. Нестеренко // Вопросы экономики. – 1998. – №8. – С. 71-84.
138. Нестеренко А. Н. Социальное взаимодействие и государство (социально-философский аспект) / Автореф. дис. ... кандидата философских наук: 09.00.11 – социальная философия. – Москва, 2012. <http://www.rad.pfu.edu.ru:8080/tmp/avtoref5683.pdf>
139. Николаев А. Только сильное социальное государство способно ответить на вызовы следующего века / А. Николаев // Международная жизнь. – 2000. – №4. – С. 31 – 41
140. Новгородцев П. И. Кризис современного правосознания. Введение // Сочинения // П. И. Новгородцев. – Москва: Раритет, 1995. – 448 с.
141. Новгородцев П. И. О праве на существование / П. И. Новгородцев, И. А. Покровский. – Москва – Санкт-Петербург: Изд. т-ва М. О. Вольф, 1911. – 212 с.
142. Новгородцев П. И. Об общественном идеале / П. И. Новгородцев. – Москва: Пресса, 1991. – 640 с.
143. Новгородцев П. И. Право на достойное человеческое существование. Сочинения // П. И. Новгородцев. – Москва: Раритет, 1995. – 448 с.
144. Общая теория государства и права: Курс лекций. – Москва: МЮИ МВД России, 1998. – Вып. 2: Теория государства. – 326 с.

145. Олійник А. Ю. Теорія держави і права: Навч. посіб. / А. Ю. Олійник, С. Д. Гусарєв, О. Л. Слюсаренко. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – 176 с.

146. Павлюк В. Д. Соціальна політика: Навч. Посіб. / В. Д. Павлюк, М. І. Приступа, В. І. Старцун. – Хмельницький: ХНУ, 2006. – 214 с.

147. Панкевич О. З. Соціальна держава та права людини «другого покоління» (загальнотеоретичне дослідження) / Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / Редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. – Серія 1. Дослідження та реферати. – Випуск 11. – Львів: Астрон, 2006. – 176 с.

148. Панкевич О. З. Соціальна держава: поняття та загальнотеоретична характеристика [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Панкевич Олег Зіновійович. – Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2003. – 182 с.

149. Патракова Е.А. Скандинавская (нордическая) правовая семья / Е.А.Патракова // Вестник РГГУ: Серия Экономика. Управление. Право. – Москва: Российский государственный гуманитарный университет. – 2015. – № 1 (144). – С. 43-49.

150. Патрушев С. Дж. К. Дженкінс // Политическая наука / Сергей Патрушев. – 2011. – №3. Современная политическая социология. – Москва: РАН, 2011. – С. 5-8.

151. Пенієв Ю. Соціальні гарантії в Швеції базуються на високих податках [Електронний ресурс] / Ю. Пенієв // Незалежна газета. – 11.11.2013. – Режим доступу: <http://kprf.ru/international/capitalist/125150.html>

152. Пенсійне забезпечення в Швеції [Електронний ресурс] // Sweriges. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://svspb.net/>.

153. Перглер Т. І. Роль соціально-правової держави Німеччини у стабілізації суспільства [Текст]: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Т. І. Перглер; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 1998. – 20 с.

154. Підвищення організаційної спроможності інститутів громадянського суспільства, які працюють в екологічній сфері: конкурс [Електронний ресурс] // Громадський простір. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.prostir.ua>
155. Підпригорщук Я. Соціальна держава / Я. Підпригорщук // Розбудова держави. – 1996. – № 9. – С. 23–30.
156. Платон Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. – Київ: Основи, 2000. – 355 с.
157. Платон Законы, Послезаконие, Письма / Платон. – Санкт-Петербург: Наука, 2014. – 519 с.
158. Плевако Н.С. О Шведском «государстве благосостояния» / Н.С. Плевако // Социальное государство: концепция и сущность. – ДИЕ РАН № – 138. – Москва: издательство «ОГНИ», 2004. – С. 128 – 134.
159. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. – Київ: Рад. письменник, 1990. – 558 с.
160. Подгорний С. Проблеми соціальних держав / С. Подгорний // Нова політика. – 2001. – № 2. – С. 15 – 16.
161. Політологічний енциклопедичний словник: навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / відп. ред. Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкін. – Київ: Генеза, 1997. – 400 с.
162. Політологія: Навчальний посібник / Під ред. Г. П. Щедрової. – Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2005. – 304 с.
163. Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс] // Законодавство України. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0149900-16>
164. Поломошнова Г. Б. Основы социального государства [Електронний ресурс] / Г. Б. Поломошнова, В. И. Быстренко // Новосибирск: Новосибирский государственный университет экономики и управления –«НИНХ». – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://lektsiopedia.org/lek-12521.html>

165. Полякова А. А. Конституционный строй Швеции // Вестник гуманитарного научного образования. – Москва, 2012. – № 4 – С. 12-17.
166. Попова А. В. История государства и права зарубежных стран. – Москва: Юрайт, 2018. – 421 с.
167. Пособие по безработице [Электронный ресурс] // Forex. – 2010. – Режим доступа до ресурсу: <http://forexaw.com/>
168. Пособие по безработице в Швеции [Электронный ресурс] // Еврокаталог. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.evrokatalog.eu/sweden/law/posobie-po-bezrabotice-v-shvecii>
169. Пособие по безработице в Швеции. Условия и размер пособия [Электронный ресурс] // Eurowoman. – 2012. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.eurowoman.eu/evropa/92-shveciya/121-posobie-po-bezrabotice-v-shvecii>
170. Пособие по безработице получает лишь пятая часть молодых безработных [Электронный ресурс] // Sverigesradio. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2103&artikel=5857736>
171. Права человека: учебник для вузов / Отв. ред. Е. А. Лукашева. – Москва: Норма, 2002. – 560 с.
172. Правила ЄС за № 1408/71 // Офіційний вісник Європейського Союзу. – 1971.
173. Право социального обеспечения / Под общ. редакцией И. В. Гущина. – Гродно: ГрГУ им. Я. Купалы, 2011. – 668 с.
174. Правознавство: підручник // В. Ф. Опришко, Ф. П. Шульженко, С. І. Шимон та ін. // за заг. ред. В. Ф. Опришко, Ф. П. Шульженко. – Київ: КНЕУ, 2003. – 767 с.
175. Правознавство: підручник/ За ред. В. В. Копейчикова, А. М. Колодія. – [8-е вид.] – Київ: Юрінком Інтер, 2007. – 752 с.
176. Про запобігання корупції [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.

177. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні [Текст] / Н. І. Карпачова [та ін.]; заг. ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчук; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького НАН України. – Київ: Юридична думка, 2007. – 424 с.

178. ПРООН і Уряд Швеції підтримають Верховну Раду України у питаннях сталої енергетики та охорони довкілля [Електронний ресурс] // ПРООН. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/presscenter/pressreleases/2018/undp-and-the-government-of-sweden-to-support-the-verkhovna-rada-.html>

179. Протасов В. Н. Теория государства и права: учебник и практикум для академического бакалавриата / В. Н. Протасов. – Москва: Издательство Юрайт, 2018. – 487 с.

180. Протасов В. Н. Теория права и государства. Проблемы теории права и государства: вопросы и ответы. – Москва: Новый Юрист, 1999. – 240 с.

181. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права і держави. Навч. посібник. Вид. 9-е, зі змінами / П.М.Рабінович. – Львів: Край, 2007. – 192 с.

182. Рабінович П.М. Соціальна держава / П.М. Рабінович // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.П. Корецького. – Київ: Довіра: Генеза, – 1996. – С. 374.

183. Рабінович П. М. Складові соціальної держави / П. М. Рабінович // Право України. – 2001. – № 8. – С. 41.

184. Резолюція ПАРЕ Розвиток останніх подій в Україні: загроза функціонування демократичних інститутів: за станом на 05.05.2015 р. [Електронний ресурс] / ПАРЕ. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.unian.net/politics/906057-pase-prinyala-rezolyutsiyu-s-osujdeniem-anneksii-kryima-rossiey.html>

185. Рейтинг стран мира по уровню образования [Електронний ресурс] // Программы развития Организации Объединенных Наций (ПРООН). – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://nonews.co/directory/lists/countries/education>.

186. Риттер Г. А. Социальное государство: возникновение и развитие. Сравнительный анализ / Реф. Р. И. Соколовой // Реферативный журнал: Общественные науки за рубежом. Государство и право. – Москва: ИНИОН АН СССР, 1990. – № 6. – С. 26-31.

187. Рівчаченко С. В. Становлення та розвиток соціального страхування в країнах ЄС / С. В. Рівчаченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – №5. – С. 191-196.

188. Роик В. Социальное государство и гражданское общество / В. Роик // Человек и труд. 1996. – № 11. – С. 9-11.

189. Ролз Д. Теория справедливости / Д. Ролз // Пер. с англ. В.Целищев, В.Карпович, А.Шевченко. – Новосибирск: НГУ, 1995. – 532 с.

190. Рудень В.В. Фінансування медичного забезпечення в Україні: проблеми та шляхи розв'язання / В.В. Рудень, О.М. Сидорчук. // Фінанси України. – 2009. – №8. – С. 25-34.

191. Рябиченко А. В. Демографические перспективы Швеции [Електронний ресурс] / Аркадий Валерьевич Рябиченко. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.intellika.info/publications/demograficheskie_perspektivy_shvetsii.

192. Саїдов А. Х. Порівняльне правознавство: Навчальний посібник / [Відп. ред.: В. А. Туманов] / А. Х. Саїдов. – Ташкент: Адолат, 1999. – 480 с.

193. Сараєва А. Ю. Швеція: медична допомога – на рівних умовах / А.Ю. Сараєва // Жіночий лікар. – 2005. – №1. – С.36.

194. Севрюков Д. Г. Класифікація моделей соціальної держави Г. Еспін-Андерсена, її критика та подальший розвиток / Денис Георгійович Севрюков // Європейські перспективи. – 2012. – № 4(2). – С. 164-168.

195. Семигіна Т. Традиційні моделі соціальної політики в умовах глобалізації // Людина і політика. – 2004. – № 1. – С. 134-143.

196. Середюк Ю.В. Суть соціальної політики та аналіз її моделей в соціальних державах / Ю. В. Середюк // Кіровоградський національний технічний університет. – Кіровоград, 2010. – С. 1-4.

197. Система здравоохранения в Швеции [Електронний ресурс] // Метро Стокгольма. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://tunnelbana.ru/sistema-zdravooxraneniya-v-shvecii/>
198. Сіленко А. Держава загального добробуту: тернистий шлях до визнання / А. Сіленко // Нова Політика. – 2001. – №5 – С. 23 – 27
199. Сіленко А. Чи є альтернатива державі загального добробуту? / А. Сіленко // Нова політика. – 2000. – № 1. – С. 32-35.
200. Сіленко А. Генезис і сутність американської держави загального добробуту / А. Сіленко // Людина і політика. – 2000. – № 2. – С.65-72.
201. Скакун О. Ф. Теорія держави і права / О. Ф. Скакун. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
202. Сковронський Д. М. Ідея та визначення соціальної держави у історіографічному аспекті / Д. М. Сковронський // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2015. – № 825. – С. 217-223.
203. Сковронський Д. М. Теоретичне підґрунтя концепту соціальна держава / Д. М. Сковронський // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. – 2016. – № 837. – С. 332-338.
204. Скржинская М. В. Северное Причерноморье в описании Плиния Старшего // Древнейшие государства на территории СССР / М. В. Скржинская. – Киев: Наукова думка, 1977. – 255 с.
205. Скрипнюк О. В. Методологічні проблеми взаємодії соціальної та правової держави / О. В. Скрипнюк // Адвокат. – 2000. – № 3. – С. 5-8.
206. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України: Монографія / О.В. Скрипнюк. – Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2000. – 599 с.
207. Скрипнюк О. В. Сучасна зарубіжна правова наука про сутність соціальної правової держави та шляхи її реалізації [Електронний ресурс] / О. В. Скрипнюк // Наук. зап. НаУКМА. Правн. науки. – 2000. – Т. 18. – С. 7-15. – Режим доступу до ресурсу: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/21010/%D1>

208. Скуратівський В. А. Основи соціальної політики: навч. посіб / В. А. Скуратівський, О. М. Палій. – Київ: МАУП, 2002. – 200 с.

209. Слободян Е. Подходный налог в разных странах мира [Электронный ресурс] / Елена Слободян // Аргументы и факты. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: http://www.aif.ru/dontknows/infographics/podohodnyy_nalog_v_raznyh_stranah_mira_infografika.

210. Современникъ. – Санктпетербург: въ привилегированной типографіи Е. Фишера, 1843. – Т. XXX – С. 18.

211. Соловьёв В. С. Идея человечества у Августа Коша // Сочинения в 2 т.: 2-е изд. – Москва: Правда, 1989. – Т.2. – 736 с.

212. Соловьёв В. С. Оправдание добра. Нравственная философия // Сочинения в 2 т.: 2-е изд. – Т.1. – Москва: Мысль, 1990. – 892 с.

213. Соловьёв В. С. Социальный вопрос в Европе. Ответ на анкету Ж.Юре // Сочинения в двух томах. – Т.2. Чтения о Богочеловечестве. Философская публицистики. – Москва: Правда, 1989. – 736 с.

214. Солонина Є. «Індекс сприйняття корупції»: Україна дещо зміцнила позиції [Електронний ресурс] / Євген Солонина // Радіо свобода. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/29735869.html>.

215. Социальная работа: теория и практика: Учеб. пособие / Отв. ред. Е. И. Холостова, А. С. Сорвина. – Москва: ИНФРА-М, 2004. – 427 с.

216. Социальное страхование в Швеции [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://www.ratiborbank.ru/soans-675-7.html>.

217. Социальное страхование в Швеции и других Северных странах [Электронный ресурс] // Союз русских обществ в Швеции. – 2004. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.rurik.se/index.php?id=61>

218. Социальное государство [Электронный ресурс] // Проблемы теории права и государства: Вопросы и ответы. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.bibliotekar.ru/teoria-gosudarstva-i-prava-4/85.htm>.

219. Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний Словник / Загальна редакція і укладання: В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. – Київ-Харків: ВМП «Рубікон», 1997. – 400 с.

220. Співак В. М. Соціальна, правова держава як фактор розвитку демократичного суспільства в Україні [Текст]: автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / Співак Віктор Миколайович ; НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – Київ, 2001. – 19 с.

221. Статистика сокращений говорит о высокой конъюнктуре [Електронний ресурс] // Радио Швеция. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2103&artikel=6344030>.

222. Статистика Швеции [Електронний ресурс] // Välkommen till svspb.net. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://svspb.net/sverige/statistika-shvecii.php>

223. Стегний А. Социальная политика в Украине – это проблема защиты прав человека [Електронний ресурс] / Александр Стегний // DIALOG.UA. –2014. – Режим доступу до ресурсу: <http://dialogs.org.ua/ru/dialog/page158-2453.html>

224. Сырых В. М. Теория государства и права: учебник / В. М. Сырых. – Москва: Былина, 1998. – 512 с.

225. Тарасов А. Налоги в Швеции и перспективы развития бизнеса [Електронний ресурс] / Александр Тарасов. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://visasam.ru/emigration/europe-emigration/nalogi-i-biznes-v-shvecii.html#i-8>.

226. Теория юриспруденции. Учебное пособие для студентов – выпускников юридических вузов, готовящихся к сдаче государственного экзамена по теории государства и права [Електронний ресурс] / Р. В. Шагиева и др. – Калуга, 2007. – Режим доступу: <https://sci.house/prava-teoriya-scibook/sotsialnoe-naznachenie-gosudarstva-32709.html>

227. Теорія держави і права: навч. посіб. / А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – Київ: Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.

228. Тихонов И. М. Политико-правовые основы шведской модели социального государства [Текст] / И. М. Тихонов // Актуальные проблемы права:

материалы II междунар. науч. конф. (г. Москва, октябрь 2013 г.). – Москва: Буки-Веди, 2013. – С. 84-93.

229. Торлопов В. А. Основные модели социального государства / В. А. Торлопов // Человек и труд. – 1998. – № 6. – С. 4-8.

230. Трельч Э. Историзм и его проблемы / Э. Трельч. – Москва: Юрист, 1994. – 720 с.

231. Туленков М. В. Політика соціального захисту: [монографія] / М. В. Туленков, Ю. Ж. Шайгородський, – Київ: Центр соціальних комунікацій, 2011. – 184 с.

232. У НАЗК назвали найбільших порушників антикорупційного законодавства у жовтні [Електронний ресурс] // УНІАН. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.unian.ua/politics/10322940-u-nazk-nazvali-naybilshih-porushnikov-antikorupciynogo-zakonodavstva-u-zhovtni.html>.

233. Управління трудовим потенціалом // В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грішнова, Л. П. Керб. – Навч. посіб. – Київ: КНЕУ, 2005. – 403 с.

234. Урьяс Ю. П. Традиции и современность в буржуазной теории государства (на материалах ФРГ) // Пробл. бурж. государственности и полит. прав. идеология / Отв. ред. Ю. П. Урьяс. – Москва: АН СССР ИГП, 1990. – С. 5-29.

235. Усилить влияние каждого на демократию? [Електронний ресурс] // Радио Швеция – шведские новости по-русски. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2103&artikel=6347844>

236. Фединець, Н. І. Соціологія ринку: навч. посібник / Н. І. Фединець, Ю. Б. Миронов, М. Р. Гонська. – Львів: Вид-во ЛКА, 2011. – 226 с.

237. Фирсов М. В. Введение в теоретические основы социальной работы (историко-понятийный аспект) / М. В. Фирсов. – Москва-Воронеж: Инст. практ. Психологии, НПО «МОДЭК», 1997. – 192 с.

238. Хара В. Побудова соціальної держави – загально національне завдання / В. Хара // Україна: аспект праці. – 2003. – № 3. – С. 29.

239. Хома Н. М. Типологія моделей соціальної держави: аналіз основних підходів / Н. М. Хома // Держава і право. – 2012. – Вип. 56. – С. 618-623.

240. Хома Н.М. Соціальна держава третього тисячоліття: модернізована модель [Електронний ресурс] / Н. Хома // Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса]. – 2014. – Вип. 3. – С. 205-215. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2014_3_20

241. Циппеліус Р. Філософія права: Підручник / Р. Циппеліус.– Київ: Тандем, 2000. – 300 с.

242. Цицерон Цицерон. Диалоги. О государстве. О законах / РАН; И. Н. Веселовский (подгот.). – Москва: Ладомир, 1994. – 223 с.

243. Чернышева О. И. Швеция – не без проблем [Електронний ресурс] / О. И. Чернышева, Н. Коликов. – Режим доступу до ресурсу: http://www.observer.materik.ru/observer/N04_00/04_10.HTM

244. Четверікова Л. О. Соціальна держава: структурно-функціональний аналіз: автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02 / Четверікова Лариса Олегівна; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2006. – 19 с.

245. Четверікова Л. О. Суть соціальної політики та аналіз її моделей в соціальних державах / Л. О. Четверікова // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2005. – № 1. – С. 67-75.

246. Чувардинський О. Історична рефлексія поняття «громадянське суспільство» та його філософська еволюція / О. Чувардинський // Політичний менеджмент. – 2006. – №. 3 (18). – С. 69-75.

247. Шамшури́н В. И. Человек и государство в русской философии естественного права // Вопросы философии. – 1990. – № 6. – С. 132-140.

248. Швеция – государство всеобщего благополучия [Електронний ресурс] // Economic education. – Режим доступу <http://www.empitry.com/392-shveciya-gosudarstvo-vseobshhego-blagopoluchiya.html>

249. Швеция вводит временный вид на жительство для беженцев вместо постоянного [Електронний ресурс] // Новости Беларуси. – 2015. – Режим доступу

до ресурсу: <http://www.belta.by/world/view/shvetsija-vvodit-vremennyj-vid-na-zhitelstvo-dlja-bezhentsev-vmesto-postojannogo-167706-2015/>.

250. Швеція переживає кризис інститута сім'ї: причини проблеми [Електронний ресурс] // Newsland. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://newsland.com/user/4297678829/content/shvetsiia-perezhivaet-krizis-instituta-semi-prichiny-problemy/4319888>.

251. Швеція і її система соціального захисту [Електронний ресурс] // Юридично-соціальний портал. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.pilga.in.ua/node/22>

252. Шевченко А. Є. Вдосконалення конституційно-правових гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина на сучасному етапі державотворення / А. Є. Шевченко, Л. В. Гапоненко // Публічне право. – 2016. – №3. – С. 77-83. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_3_13

253. Шевчук П. І. Соціальна політика / П.І. Шевчук. – Львів: Світ, 2003. – 400 с.

254. Шпаков Ю. Канцлер Меркель нажала на «долговой тормоз» [Електронний ресурс] / Юрий Шпаков. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.banki.ru/news/bankpress/?id=2004294>

255. Шпилев Д. А. Социальные гарантии в правовых системах России и Германии / Д. А Шпилев. – Нижний Новгород: НИСОЦ, 2009. – 54 с.

256. Штейн Л. фон. История социального движения Франции с 1789 г / Л. фон Штейн. – СПб.: Тип. А. М. Котомина, 1872. – 320 с.

257. Штейн Л. фон. Учение об управлении и право управления с сравнением литературы и законодательств Франции, Англии и Германии / Л. фон Штейн. – СПб.: А. С. Гиероглифов, 1874 – 674 с.

258. Штернгарц М.З. Государство благосостояния на повороте: очерки будущей социальной политики / М.З.Штернгарц. – Москва: Инфра-М, 1999. – С. 56-71.

259. Шутяк С. У чому секрет шведської ефективності у питаннях управління відходами? [Електронний ресурс] / Софія Шутяк // Екологія. Право. Людина:

Матеріали підготовлені в рамках Проекту МБО «Екологія-Право-Людина» та Європейської Комісії «Українське громадянське суспільство за європейське поведіння з відходами». – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://epl.org.ua/environment/u-chomu-sekret-shvedskoyiefektyvnosti-u-pytannayah-upravlinnya-vidhodamy/>

260. Щедрова Г.В. Громадянське суспільство, правова держава і політична свідомість громадян /Г.В. Щедрова . – Київ: Науковий світ, 1994. – С. 23.

261. Экология как норма жизни [Електронний ресурс] // Официальный сайт Швеции. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://ru.sweden.se>.

262. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Ред кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ: Укр. енциклопедія, 1998. – Т. 1–7. – Т.5. – 736 с.

263. Юрій М. Ф. Політологія. Навчальний посібник / М. Ф. Юрій. – Київ: Дакор, КНТ, 2006. – 416 с.

264. Яковюк І. В. Державне будівництво та місцеве самоврядування / І. В. Яковюк. – 2014. – Вип. 27. – С. 62-76.

265. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Іван Васильович Яковюк; наук. конс. О. В. Петришин ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2013. – 474 с.

266. Яковюк І. В. Соціальна держава: до визначення змісту поняття / І. В. Яковюк // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – №3 (26). – Харків: Право. – С. 37-47.

267. Ярошенко О. М. Щодо основних проблем реалізації джерел трудового права / О. М. Ярошенко // Право і безпека. – 2005. – Т. 4. – № 3. – С. 133-136.

268. Ященко В. Гендер і «держава загального добробуту» в країнах Західної Європи / В. Ященко // Політичний менеджмент. – 2008. – № 3. – С. 128-141.

269. 16-åringar ska få rösta i kommunalvalen [Електронний ресурс] // Demokratiutredningen. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://demokratiutredningen.info/nyheter/>.

270. Äldre tar sina liv i ohälsans Sverige [Электронний ресурс]. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.expressen.se/debatt/-aldre-tar-sina-liv-i-ohalsans-sverige/>.

271. Äldrecentrum [Электронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.aldrecentrum.se/>.

272. Äldreförsörjningsstödet [Электронний ресурс] // Pensions myndigheten. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pensionsmyndigheten.se/>.

273. Alfakassan [Электронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.alfakassan.se/>.

274. Andren N. Modern Swedish government // N. Andren. – Stockholm: Almqvist & Wiksel, 1968. – p. 192.

275. Anställningsskyddet förlängs tills arbetstagaren fyllt 69 år [Электронний ресурс] // Sveriges Riksdag. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/anstallningsskyddet-forlangs-tills-arbetstagaren_H601AU12.

276. Årsredovisningslag [Электронний ресурс] // Sweden Riksdagen. – 1995. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.riksdagen.se>.

277. Åtgärder för att stärka den lokala demokratin [Электронний ресурс] // Kommittédirektiv. – 1992. – Режим доступу до ресурсу: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/kommittedirektiv/atgarder-for-att-starka-den-lokala-demokratin_GGB112

278. Bergsten F. The Swedish model for economic recovery [Электронний ресурс] / Fred Bergsten // The Washington Post. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.washingtonpost.com/opinions/obama-should-take-lessons-from-sweden-to-g-20>.

279. Bleses P. The Dual Transformation of the German Welfare State. Palgrave / P. Bleses, M. Seeleib-Kaiser. – Macmillan, Basingstoke, New York, 2004. – 192 p.

280. Briggs A. The Welfare State in historical perspective / Asa Briggs // European Journal of Sociology. – 1961. – pp. 221-258.

281. BRIS [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.bris.se/>.

282. Brottsbalk [Электронный ресурс] // Sveriges Riksdag. – 1962. – Режим доступа до ресурсу: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700#K10.

283. Bukodi E. Occupational Mobility in Europe / E. Bukodi, P. Robert // European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007. – 43 p.

284. Bureau of Labor Statistics // Historical Statistics of the United States Colonial Times to the 1970. – Part I (U.S. Government Printing Office, 1975). – Series D 85-86. – Unemployment: 1890-1970. – 135 p.

285. Burns A. F. Prosperity Without Inflation / Arthur Frank Burns. – New York: Fordham University Press, 1958. – 88 p.

286. Business Sweden [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.business-sweden.se/>.

287. Castles F.G. Identifying welfare state regimes: the links between politics, instruments and outcomes / F.G. Castles, D. Mitchell // Governance. – 1992. – № 5 (2). – pp. 1-26.

288. Childs M. Sweden: The Middle Way / Marquis William Childs. – Yale: Yale University Press, 1961. – 199 c.

289. Claesson F. Äldre får kämpa för plats på äldreboende [Электронный ресурс] / Frida Claesson // Sveriges Radio. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2103&artikel=6348897>.

290. Code on Gifts, Rewards and other Benefits (the «Code of Business Conduct») [Электронный ресурс] // Institutet Mot Mutor «IMM». – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.institutetmotmutor.se/en/publications/business-code/>.

291. Collins English Dictionary [Электронный ресурс] // Complete and Unabridged. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.thefreedictionary.com/welfare+state>

292. Corruption perception Index 2018 [Электронный ресурс] // Transparency International. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.transparency.org/cpi2018>.

293. Dictionary 2003-2012 [Электронный ресурс] // Princeton University. – Princeton: Farlex Inc, 2012. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.thefreedictionary.com>.

294. Die Weimarer Verfassung des Deutschen Reichs [Электронный ресурс] // 100(0) schlüssel dokumente. – 11. – Режим доступа до ресурсу: https://www.1000dokumente.de/index.html?c=dokument_de&dokument=0002_wrv&object=pdf&l=de.

295. Diskrimineringslag [Электронный ресурс] // Sveriges Riksdag. – 2008. – Режим доступа до ресурсу: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567.

296. Documents och lagar [Электронный ресурс] // Sveriges Riksdag. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.riksdagen.se>.

297. Duguit L. Le droit social, le droit individuel et la transformation de l'etat / Leon Duguit. – Paris: Felix Alcan, 1911. – 152 p.

298. E5P [Электронный ресурс] // Eastern Europe Energy Efficiency and Environment Partnership. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://e5p.eu/>.

299. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism / G. Esping-Andersen. – Princeton University Press, 1990. – 248p.

300. Ewoud H. Pro-active Comparative Law / Hondius Ewoud // Scandinavian Studies in Law (1957-2010). – Stockholm: Stockholm Institute for Scandianvian Law. – 2007. – С. 143-155.

301. Familjerätt [Электронный ресурс] // Sveriges Riksdag. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/familjeratt_H401CU10.

302. Ferrera M. The «Southern Model» of Welfare State in social Europe / M. Ferrera // Journal of European Social Policy, 1966. – № 6 (1) 1966. – 17-37 p.

303. Föräldrabalk [Электронный ресурс] // Sveriges Riksdag. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.riksdagen.se>.
304. Föräldraledighetslag (1995:584) [Электронный ресурс] // Sveriges Riksdag. – 1995. – Режим доступа до ресурсу: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/foraldraledighetslag-1995584_sfs-1995-584.
305. Försäkringskassan (Swedish Social Insurance Agency) [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.forsakringskassan.se/>.
306. Forsberg I. Nya lagar i de nya 2016 [Электронный ресурс] / Ingrid Forsberg // Ekot. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <http://sverigesradio.se/>.
307. Förslag till Allmän civillag // Lagkommittén. – Stockholm, 1826.
308. Fouriertransform [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.fouriertransform.se/en>.
309. Franklin D.S. Sweden, the Nation's History / Daniel Scott Franklin. – SIU Press, 1988. – 686 p.
310. Fredriksson R. Ökat stöd för EU i Sverige – fler svenskar gillar EU [Электронный ресурс] / Rolf Fredriksson // SVT. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.svt.se/nyheter/utrikes/okat-stod-for-eu-i-sverige-fler-svenskar-gillar-eu>.
311. Friends [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://friends.se/en/>.
312. Furnis N. The Case of the Welfare State / N. Furnis, T. Tilton. – Blomington University Press, 1977. – 249 p.
313. Gauthier A. H. Family policy in industrialized countries: is there convergence? / A.H. Gauthier // Population (English ed.). – 2002. – Vol. 57. – № 3. – P. 453.
314. Global Competitiveness Index 2015-2016 [Электронный ресурс] // World economic forum. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2015-2016/competitiveness-rankings/>.

315. Global Competitiveness Index 2017-2018 [Электронный ресурс] // World economic forum. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/competitiveness-rankings/#series=GCI.A.01.01.02>

316. Global Index of Cognitive Skills and Educational Attainment (Индекс эффективности национальных систем образования) [Электронный ресурс] // Pearson. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <http://thelearningcurve.pearson.com/>.
<https://gtmarket.ru/ratings/global-index-of-cognitive-skills-and-educational-attainment/info>

317. Graber J. The Swiss debt brake: experiences and perspectives: Report of the Federal Council in response to the postulates of Graber Jean-Pierre, Landolt and Fischer / J. Graber, M. Landolt, R. Fischer. – Bern: Swiss Confederation, 2013. – 99 с.

318. Hambræus M. Stor personalkris inom äldreomsorgen [Электронный ресурс] / Mona Hambræus // Sveriges Radio. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=83&artikel=6972938>.

319. Heckscher E. F. An Economic History of Sweden (Harvard Economic Studies) / Eli Filip Heckscher and Alexander Gerschenkron. – Harvard: Harvard University Press, 1974. – 350 p.

320. Heckscher E. F. International Trade, and Economic History / Edited by Ronald Findlay, Rolf G H. Henriksson, Håkan Lindgren and Mats Lundahl. – Cambridge: MIT Press, 2006. – 560 p.

321. Heckscher E. F. The Continental System: an Economic Interpretation / Eli Filip Heckscher. – Miami: HardPress Publishing, 2012. – 450 p.

322. Heclo H. Policy and politics in Sweden / H. Heclo, H. Madsen. – Philadelphia: Temple University Press, 1987. – P. 154.

323. Hellner J. The Law of Obligations and the Structure of Swedish Statute Law / Jan Hellner // Scandinavian Studies in Law. – 2000. – 40. – P. 325–345.

324. Henningsen B. Der Wohlfahrtsstaat Schweden / B.Henningsen. – Baden-Baden: Nomos Verlag, 1986. – P. 92-93.

325. Holmbäck Å. Svenska landskapslagar: Tolkade och förklarade för nutidens svenskar 1-5 volymen / Å. Holmbäck, E. Wessen. – Stockholm: Awe Gebers förlag, 1979. – 493 p.

326. Holzmann R. Pension Reform: Issues and Prospects for Non-financial Defined Contribution (NDC) Schemes / R. Holzmann, E. Palmer. – Washington, D.C.: World Bank Publications, 2006. – 671 p.

327. How Welfare Began in the United States // Bill of Rights in Action Archive. – Los Angeles: Constitutional Rights Foundation. – 1998. – №14 (3): Welfare. – P. 2.

328. Huber E. Development and Crisis of the Welfare State: Parties and Policies in Global Markets / E. Huber, J. D. Stephens. – Chicago: The University of Chicago Press, 2001. – 416 p.

329. Inlandsnovation [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <http://saminvest.se/sv/startside>.

330. Insurance Training and Consulting in Stockholm [Электронный ресурс] // BICON AB. – Режим доступа до ресурсу: www.bicon.org

331. Jones M. A. The Australian Welfare State: Evaluating Social Policy / Michael Anthony Jones. – Crows Nest: Allen & Unwin, 1996. – 283 p.

332. Käärrik M. Уголовный кодекс Швеции. Принят в 1962 году [Электронный ресурс] / Madeleine Käärrik. – 1999. – Режим доступа до ресурсу: http://sweden4rus.nu/rus/info/juridisk/ugolovnyj_kodeks_shvecii#2:17.

333. Klass G. Explaining America and the welfare state / G. Klass // British Journal of Political Science. – 1985. – № 15. – pp. 427-50.

334. Korruption – lagar och regler [Электронный ресурс] // Polisen. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://polisen.se/lagar-och-regler/lagar-och-fakta-om-brott/korruption/>

335. Kraus K. Sozialstaat in Europa. Geschichte, Entwicklung, Perspektiven / K. Kraus, T. Geisen. – Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2001. – P. 178.

336. Lag om sjuklön (1991:1047) [Электронный ресурс] // Sveriges Riksdag. – 1991. – Режим доступа до ресурсу: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/lag-19911047-om-sjuklon_sfs-1991-1047.

337. Landskapslag och landslag [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://medeltiden.kalmarlansmuseum.se/samhallet/landets-indelning/landskapslag-och-landslag/>.

338. Lindahl J. Om domarreglerna [Электронный ресурс] / Jan Lindahl // Tffr. – 1993. – № 1/1993. – Режим доступа: http://www.tffr.org/articles/9301_domarregler.htm

339. Magnus Erikssons landslag [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <https://archive.org/details/urn-nbn-se-kb-digark-5777668/page/n21>

340. Magnus Erikssons landslag 1430 [Электронный ресурс]. – 1430. – 151 p. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.alvin-portal.org/alvin/view.jsf?pid=alvin-record%3A73176&dswid=-8321>

341. Magnus Erikssons landslag 1430. – Lynd: Nordic Academic Press. – 309 p.

342. Malmström Å. The system of legal systems Concept, Characteristics, Future: Notes on a problem of classification in comparative law / Åke Malmström // 13 Scandinavian Studies in Law (1957-2010). – Stockholm: Stockholm Institute for Scandinavian Law, 1969. – pp. 13-29.

343. Marcuzzo M. C. Keynes and the Welfare State / Maria Cristina Marcuzzo // Dipartimento di Scienze Economiche. – Roma: Università di Roma «La Sapienza», 2006. – P. 1-18.

344. Migrationsverket [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.migrationsverket.se/>.

345. Munter M. Unga måste börja jobba tidigare i livet [Электронный ресурс] / M. Munter, M. Hansson // CNN (Aftonbladet). – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.aftonbladet.se/debatt/a/xRExEp/unga-maste-borja-jobba-tidigare-i-livet>.

346. Myrdal G. Beyond the Welfare State: Economic Planning and Its International Implications / Gunnar Myrdal. – New Haven, Conn: Yale University Press, 1960. – 287 c.

347. OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.oecd.org/>

348. Ojämlig vård – ett hot mot vår sjukvård [Электронний ресурс] // Kommissionen för jämlik vård. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.lif.se/globalassets/pdf/rapporter-externa/ojamlik-var-d---ett-hot-mot-var-sjukvard.pdf.pdf>

349. Ojämfällt från skola till pension [Электронний ресурс] // Statistiska centralbyrån. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.scb.se>. Ojämfällt från skola till pension

350. Olaus Petris Domareregler [Электронний ресурс] / Olaus Petris. – Режим доступу: www.tf.fr.org/articles/olauspetrisdr.html

351. Pensionsmyndigheten [Электронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pensionsmyndigheten.se/>.

352. Pressrum Institutet Mot Mutor [Электронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.institutetmotmutor.se/pressrum/>.

353. Pylkkänen E. The Impact of Family-Friendly Policies in Denmark and Sweden on Mothers' Career Interruptions Due to Childbirth / E. Pylkkänen, N. Smith. // IZA Discussion Paper. – 2004. – №1050. – С. 1–36.

354. Rawls J. A Theory of Justice / John Rawls. – Cambridge, Massachusetts: Belknap Press of Harvard University Press, 1971. – 324 p.

355. Regeringsformen [Электронний ресурс] // Sveriges Riksdag. – 1974 (2018). – Режим доступу до ресурсу: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kungorelse-1974152-om-beslutad-ny-regeringsform_sfs-1974-152

356. Regeringskansliet [Электронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.regeringen.se/informationsmaterial/2019/06/viktigare-lagar-och-forordningar-infor-halvarsskiftet-2019/>.

357. Riksdagsordning [Электронний ресурс] // Sveriges Riksdag. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/riksdagsordning-2014801_sfs-2014-801.

358. Ringen S. The possibility of politics / S. Ringen. – Oxford: Clarendon Press, 1989. – 303 p.

359. Ringen S. What kind of welfare state is emerging in China? / S. Ringen, K. Ngok. – Oxford: St Anthony's College, 2013. – p. 12-15.

360. Ritter G. A. A Der Sozialstaat: Entstehung und Entwicklung im internationalen / Gerhard A. Ritter. – Oldenbourg: Wissenschaftsverlag, 2010. – 281 p.

361. Rostow W. W. The Process of Economic Growth Paperback / W.W. Rostow. – W. W. Norton & Company: W. W. Norton & Company, 1962. – 390 p.

362. Sapir A. Globalisation and the Reform of European Social Models (Background document for the presentation at ECOFIN informal Meeting in Manchester, 9 Sept. 2005) [Электронный ресурс] / A. Sapir. — Режим доступа: // <http://www.bruegel.org>.

363. Save the Children Sweden [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://resourcecentre.savethechildren.net/publishers/save-children-sweden>.

364. Schmidt F. Preface Scandinavian Studies in Law / Folke Schmidt // Scandinavian Studies in Law (1957-2010). – Stockholm: Stockholm Institute for Scandianvian Law. – 2001. – p. 16.

365. See E. Marks von Würtemberg, Blick på den svenska lagstiftningen alltifrån adertonhundratalets början. In: Minnesskrift ägnad 1934 års lag / E. See. – Vol. 1. – Stockholm, 1934. – pp. 143.

366. Sjören T. Eu-valet den 26 maj – mindre än hälften är helt säkra på att de skall gå och rösta [Электронный ресурс] / Toivo Sjören // Kantar. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.kantarsifo.se/>.

367. Skatteverket [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: www.skatteverket.se.

368. Socialstyrelsen [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.socialstyrelsen.se/>.

369. Spicker P. Social policy: Theory and practice / Paul Spicker. – Chicago: Policy Press, 2014. – 386 p.

370. Statistiska centralbyrån (Central Statistics Bureau, Statistics Sweden) [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.scb.se/>.

371. Stein L. von. Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsere Tage / L. von. Stein. – München, 1921. – Bd. III. – 178 p.

372. Stein L. von. Gegenwart und Zukunft der Rechts – und Staatswissenschaften Deutschlands. – Stuttgart, 1876. – p. 215.

373. Stevens M. Married Women and the Law in Premodern Northwest Europe / M. Stevens, C. Beattie. – Woodbridge, Suffolk: Boydell Press, 2013. – 260 p.

374. Strömholm S. An Introduction to Swedish Law / Stig Strömholm. – New York: Originally published by Kluwer Deventer, 1981. – 436 p.

375. Successionsordningen [Электронный ресурс] // Sveriges Riksdag. – 1810 (1979). – Режим доступа до ресурсу: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/successionsordning-18100926_sfs-1810-0926.

376. Sveriges arbetsförmedlingen (swedish public employment service) [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://arbetsformedlingen.se/>.

377. Sveriges Riksdagen (Sveriges Riksdag) [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.riksdagen.se/en/>.

378. Sweden Corporate Tax Rate [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://tradingeconomics.com/sweden/corporate-tax-rate>.

379. Sweden Personal Income Tax Rate [Электронный ресурс]. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://tradingeconomics.com/sweden/personal-income-tax-rate>.

380. Sweden Unemployment Rate [Электронный ресурс] // Trading Economics. – 2014 (2019). – Режим доступа до ресурсу: <http://www.tradingeconomics.com/sweden/unemployment-rate>.

381. Swedish International Development Cooperation Agency [Электронный ресурс] // <https://www.sida.se>. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.sida.se>.

382. Sveriges rikes lag gillad och antagen på Riksdagen Åhr 1734 (Sveriges rikes lag 1734 Frederick I) [Электронный ресурс]. – 1740. – Режим доступа до ресурсу: <https://historiesajten.se/lag.asp>.

383. The Instrument of Government / Law. – Sweden: Stockholm, 1974 rev 2012. – 170 p.
384. The Legatum Prosperity Index 2015 // The Legatum Institute. – London, 2015. – 42 p.
385. The Legatum Prosperity Index 2017 [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.prosperity.com/rankings>.
386. The Legatum Prosperity Index 2018 [Электронный ресурс] // Legatum Institute. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.prosperity.com/>.
387. The Swedish Anti-Corruption Institute [Электронный ресурс] // Institutet Mot Mutor «IMM». – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.institutetmotmutor.se/en/english/>
388. The Swedish social security system [Электронный ресурс] // Business Sweden. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.business-sweden.se/en/Invest/news-and-downloads/Establishment-guides/starting-a-business/the-swedish-social-security-system/>.
389. The World University Rankings 2015–2016 [Электронный ресурс] // The Times Higher Education.. – 2016. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/>
390. Transparency International Sverige [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.transparency.se/in-english>.
391. Tryckfrihetsförordning [Электронный ресурс] // Sveriges Riksdag. – 1949 (2018). – Режим доступа до ресурсу: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/tryckfrihetsforordning-1949105_sfs-1949-105.
392. Unik utbildning för utländska sjuksköterskor på LTU [Электронный ресурс] // Sveriges Radio. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=98&artikel=6920798>.
393. United Nations Environment Programme [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.unenvironment.org/>.

394. Universal Declaration of Human Rights: proclaimed by the United Nations General Assembly [Электронный ресурс] // United Nations General Assembly in Paris. – 10 December 1948. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>.

395. US News & World Report Rankings Best countries [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <https://www.usnews.com/news/best-countries>.

396. Welfare state [Электронный ресурс] // Encyclopædia Britannica. – Режим доступа: <http://www.britannica.com/topic/welfare-state>

397. Wollin L. Mognande lagspråk. Stilsikt i Kristoffers landslag [Электронный ресурс] / Lars Wollin // Wendt: Landslagsspråk och stadslagsspråk. Stilhistoriska under sökningar i Kristoffers landslag. I: Lundastudier i nordisk språkvetenskap. – Lund, 1997. – pp. 175-197. – Режим доступа до ресурсу: <https://journals.lub.lu.se/index.php/anf/article/view/11587/10271>.

398. World University Rankings 2018 [Электронный ресурс] // The World University Rankings. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2018/world-ranking#!/page/0/length/100/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats.

399. YouGov [Электронный ресурс]. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://today.yougov.com/>.

400. Yttrandefrihetsgrundlag [Электронный ресурс] // Sveriges Riksdag. – 1991 (2018). – Режим доступа до ресурсу: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/yttrandefrihetsgrundlag-19911469_sfs-1991-1469.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Публікації, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Мудролюбова Н. О. Шляхів багато. Який краще для нас? / Н. О. Мудролюбова // Віче: теорет. і громад.-політ. журн. / Верхов. Рада України. – Київ: Ред. журн. Віче. – 2007. – № 17. – С. 34 – 36.

2. Мудролюбова Н. О. Право на гідне людське існування – основний критерій соціальної держави / Н. О. Мудролюбова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 1. – С. 111 – 119

3. Мудролюбова Н. О. Північноєвропейський досвід соціальної держави на прикладі Королівства Швеції / Н. О. Мудролюбова // Віче: теорет. і громад.-політ. журн. / Верхов. Рада України. – Київ: Ред. журн. Віче. – 2008. – № 3. – С. 70-72

4. Мудролюбова Н. О. Проблеми у соціальному секторі на прикладі Королівства Швеції // Н. О. Мудролюбова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. – Випуск 25. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – С. 195 – 200

5. Мудролюбова Н. О. Особливості шведської моделі соціального захисту населення від безробіття / Н. О. Мудролюбова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 18. Економіка і право: зб. наукових праць. – Випуск 29. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 103 – 108.

6. Мудролюбова Н. О. Шведский опыт выхода из кризиса с минимальными потерями в социальной сфере как альтернатива «долговому тормозу» / Н. О. Мудролюбова // Legea și viața: Publicatie stiintifico-practica. – 2015. – № 9/3 (285). – Р. 49 – 52.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Мудролюбова Н. О. Соціальна держава: генеза становлення / Н. О. Мудролюбова // Другі юридичні читання: Збірник матеріалів Всеукраїнської

наукової конференції (Київ, 18 травня 2005 р.). – Київ: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – С. 94 – 97.

8. Мудролюбова Н. О. Забезпечення права людини на гідне життя – найважливіша ознака соціальної держави / Н. О. Мудролюбова // Механізм правового регулювання у правоохоронній та правозахисній діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання). Матеріали науково-практичної конференції. 11 листопада 2005 р. – Львів: Львівський юридичний інститут МВС України, 2005. – С. 199 – 200.

9. Мудролюбова Н. О. Ідея соціальної держави в сучасній західній теорії і практиці / Н. О. Мудролюбова // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції. 9-10 лютого 2006 р. – Львів: Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. – С. 40 – 42.

10. Мудролюбова Н. О. Співвідношення концепцій соціальної та правової держави / Н. О. Мудролюбова // Від громадянського суспільства до правової держави: Матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. 28 квітня 2006 р. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2006. – С. 93 – 96.

11. Мудролюбова Н. О. Держава повинна сприяти гідним умовам життя людини (на прикладі Швеції) / Н. О. Мудролюбова // Права людини у філософському, політологічному, соціологічному та правовому вимірах: Тези Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. 19 грудня 2008 р. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. – С. 18 – 20.

12. Мудролюбова Н. О. Соціальний досвід Королівства Швеції / Н. О. Мудролюбова // Соціально-економічні, політичні та культурні оцінки і прогнози на рубежі двох тисячоліть: Тези доповідей VI Міжнародної науково-теоретичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. – Тернопіль, 2008. – С. 107 – 108.

13. Мудролюбова Н. О. Основні свободи і права за конституцією Королівства Швеції (загальна характеристика) // Н. О. Мудролюбова // Від громадянського суспільства – до правової держави: Тези V Міжнародної наукової

конференції студентів та молодих вчених. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2010. – С. 74-75.

14. Мудролюбова Н. О. Огляд законодавства України, що стосується соціальних питань // Н. О. Мудролюбова // Актуальні питання реформування правової системи України: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпропетровськ, 5-6 вересня 2014 р. – Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2014. – С. 11-13.

15. Мудролюбова Н. О. Поява нових соціальних питань у зв'язку з анексією Крима / Н. О. Мудролюбова // Одинадцяті юридичні читання. «Форма сучасної національної української держави: реалії та перспективи»: матеріали Міжнародної наукової конференції 21-22 травня 2015 р. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. – С. 205-207.

16. Мудролюбова Н. О. Зміни у соціальному секторі Королівства Швеції у 2015-2016 роках (огляд законодавства) / Н. О. Мудролюбова // Пріоритетні напрями модернізації системи права України: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23-24 грудня 2016 р. – Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2016 р. – С. 21-23.

17. Мудролюбова Н. О. Антологія соціальної думки: від античності до сучасності / Н. О. Мудролюбова // Дванадцяті юридичні читання. Держава в суспільно-політичних процесах: виклики і загрози: матеріали Міжнародної наукової конференції, 1-2 червня 2017 року / ред. кол.: В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко та ін. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. – С. 106-110.

18. Мудролюбова Н. О. Система Королівства Швеції як складова успіху і стабільності соціальної держави / Н. О. Мудролюбова // Сучасні погляди на актуальні питання правових наук: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23-24 листопада 2018 року. У 3-х частинах. – Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2018. – Ч. 1. – С.26-28.

19. Мудролюбова Н. О. Проблеми державотворення на прикладі Королівства Швеції / Н. О. Мудролюбова // Правничо-політологічні та історичні студії проблем українського державотворення. З нагоди 60-річчя доктора історичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, академіка Української академії історичних наук, АН ВШ України та Української академії політичних наук Богдана Івановича Андрусишина: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16 січня 2019 року; Мін-во освіти і науки України, НПУ ім. М. П. Драгоманова, Ін-тут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Ін-тут політичних і етнологічних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Громадська організація «Феміда» / ред. кол.: В. П. Андрущенко, Ю. С. Шемшученко, О. О. Рафальський та ін. – Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. – С. 169-170.

20. Мудролюбова Н. О. Співпраця Королівства Швеції з Україною у сфері підтримки екології та захисту довкілля [Електронний ресурс] / Н. О. Мудролюбова // Екологічна політика і право ЄС та їх імплементація у правову систему України: Збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 р., м. Київ, Україна). – Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2019. – С. 242-244. – Режим доступу до ресурсу: <https://nubip-erasmus.com>

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-31-14, факс: 255-33-32

№ 04-33/18-1282 (232821)

" 07 " листопада 20 18

Довідка про впровадження

Видана старшому викладачу кафедри теорії та історії держави і права Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Мудролюбовій Наталії Олександрівні про те, що основні положення та результати її дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень – на тему: «Соціальна держава: шляхи її формування та механізми реалізації на прикладі Королівства Швеції» були використані Комітетом Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму при розробці проекту Постанови про заходи із забезпечення захисту сімейних цінностей та інституту сім'ї в Україні від 22.06.2018 р. № 8521.

На основі результатів зазначеного дослідження умотивована необхідність оптимізації механізмів реалізації державної політики щодо розроблення та затвердження регіональних програм на 2019-2023 роки із забезпечення житлом та заходів щодо поліпшення житлових умов певних категорій осіб, які перебувають у скрутному становищі (незахищені верстви населення); щодо вдосконалення законодавства з метою забезпечення реалізації основних напрямів Стратегії державної сімейної політики до 2023 року, зокрема: підвищення розміру державної соціальної допомоги певним категоріям осіб; розширення соціальних пільг і додаткових цільових виплат багатодітним сім'ям.

Матеріали, подані у дисертаційній роботі Мудролюбової Н.О., апробовані підкомітетом Верховної Ради України з питань молодіжної політики, сім'ї та дитинства: розглянуто основні положення щодо внесення змін до чинних та прийняття нових нормативно-правових актів, які повинні скласти основу юридичного забезпечення соціального захисту багатодітних сімей, матерів та інших незахищених верств населення України.

Сформульовані у дисертації Мудролюбової Н.О. пропозиції, отримані на основі проведеного дослідження, мають високий теоретичний рівень і практичну значимість, а тому будуть враховані робочою групою Комітету Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму при подальшому вдосконаленні чинного законодавства щодо розбудови України як соціальної держави.

Голова Комітету

А.ПАЛАТНИЙ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ ТА ПРАВОЗНАВСТВА

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

03040, м. Київ, вул. Васильківська, 17, навчальний корпус № 6, тел./факс: (044) 257-33-10.
E-mail: lawyer_dean@twinnau.kiev.ua

№ 10 від 19.06.17

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

Основні положення дисертаційного дослідження Мудролюбової Наталії Олександрівни на тему «Соціальна держава: шляхи її формування та механізми реалізації на прикладі Королівства Швеції» впроваджені в навчальний процес при викладанні навчальної дисципліни «Порівняльне правознавство» на кафедрі міжнародного права та порівняльного правознавства юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Декан юридичного факультету
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

к.ю.н., доцент О.С. Яра

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА
01601, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9
т./факс 234-11-08
E-mail: shef-npu@ukr.net; код ЄДРПОУ 02125295

10.10.17 № 07-10/17/18
На № _____

АКТ
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Мудролюбової Наталії Олександрівни

«Соціальна держава: шляхи її формування та механізми реалізації на прикладі Королівства Швеції», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень

Цим Актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Мудролюбової Наталії Олександрівни на тему: «Соціальна держава: шляхи її формування та механізми реалізації на прикладі Королівства Швеції», поданого на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, мають необхідний науковий рівень, практичну значимість та використовуються в навчальному процесі співробітниками кафедри теорії та історії держави і права факультету політології та права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова при викладанні навчальних дисциплін: «Теорія держави та права», «Держава і право зарубіжних країн», «Історія політичних та правових вчень».

Проректор з наукової роботи,
доктор фізико-математичних наук, професор

Торбін Г.М.

Декан факультету політології та права,
доктор історичних наук, професор

Андрусишин Б.І.

